

Ingvild Haraldsdatter Johns

Lyden av bronsealder

- En undersøkelse av lurblåseren i skandinavisk bronsealder eksemplifisert gjennom lurfigurer i bergkunsten.

Masteroppgave i Arkeologi
Veileder: Merete Moe Henriksen
November 2021

Foto: Ingvild Haraldsdatter Johns

Ingvild Haraldsdatter Johns

Lyden av bronsealder

- En undersøkelse av lurblåseren i skandinavisk bronsealder eksemplifisert gjennom lurfigurer i bergkunsten.

Masteroppgave i Arkeologi
Veileder: Merete Moe Henriksen
November 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Ingvild Haraldsdatter Johns

Lyden av bronsealder

- **En undersøkelse av lurblåseren i skandinavisk bronsealder eksemplifisert gjennom lurfigurer i bergkunsten**

Figur 1. Foto: Ingvild Haraldsdatter Johns

Masteroppgave i arkeologi

Veileder: Merete Moe Henriksen

Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet

Det humanistiske fakultet

Institutt for historiske studier og klassiske fag

Trondheim 2021

Abstract

The sound of the Bronze Age - A study of the lure blower in the Scandinavian Bronze Age exemplified through lure figures in rock art.

The lure blower has long been a somewhat unknown topic in a very famous story. The bronze lures they played are well-known magnificent objects from Scandinavia's Bronze Age and have been the focus of many studies since the early 20th century. Traces of the lure blowers can be found in rock art in several areas of Scandinavia, but this thesis deals with three of them. These areas are Trøndelag, Østfold and Bohuslän. This master's thesis is an analysis of this rock art material with the aim of finding new information about the people behind the instruments and their use as well as a collection of localities with lure figures in these areas.

The analysis shows three different contexts in which this material appears, separate lure figures, anthropomorphic lure figures and lure figures in boats. Each of the areas examined in this thesis refers to a different typology, which indicates a different relationship to the lure and the lure blower in each area. Lure figures on boats are the only context all the areas share; this can indicate that the instruments were most used in or most commonly experienced on board boats. This contradicts the previous interpretations of lures as ritual instruments and the lures blower as an exclusively ritual figure.

Sammen drag

Lyden av bronsealder - En undersøkelse av lurblåseren i skandinavisk bronsealder eksemplifisert gjennom lurfigurer i bergkunsten.

Lurblåseren har lenge vært et noe ukjent tema i en meget kjent historie. Bronselurene de spilte på er svært kjente praktgjenstander fra Skandinavias bronsealder og har siden tidlig 1900-tall vært i fokus for mange undersøkelser. Spor etter lurblåserene finner vi i bergkunsten i flere områder i Skandinavia, men denne oppgaven tar for seg tre av dem. Disse områdene er Trøndelag, Østfold og Bohuslän. Denne masteroppgaven er en analyse av dette bergkunstmaterialet med mål å finne ny informasjon om menneskene bak instrumentene og deres bruk samt en innsamling av lokaliteter med lurfigurer i mine valgte områder.

Analysen viser tre forskjellige kontekster dette materialet opptrer i, separate lurfigurer, antropomorfiske lurfigurer og lurfigurer i båter. Hvert av områdene undersøkt i denne oppgaven viser til hver sin typologi noe som tyder på et forskjellig forhold til lurer og lurblåseren på hvert område. Lurfigurer på båter er den eneste konteksten alle områdene deler som kan vise til at instrumentene var mest brukt i eller vanligst å oppleve ombord båter. Dette strider noe mot de tidligere tolkningene av lurer som rituelle instrumenter og lurblåseren som en utelukkende rituell figur.

Forord

Først og fremst vil jeg takke min veileder, Merete, som har vært en uvurderlig hjelp og støtte gjennom denne prosessen. Tusen takk for at du har hatt trua på meg, selv når jeg ikke har det selv.

Jeg vil også takke alle i MARK19 kullet, det er ingen andre jeg heller ville vært fanget i en pandemi med og takk for alle gode samtaler og hjelp rundt kaffetrakteren på masterlesesalen. Jeg kommer til å savne dere.

Tusen takk til mamma og pappa som hele veien har støttet meg og trodd på jeg kan klare det. Deres støtte betyr så utrolig mye for meg.

Tusen takk til Henrik som har vært med meg å lett etter lite kjente helleristningsfelt langt oppi skogen, pratet med ut av det når det ble vanskelig og alltid er der for meg.

Og en stor takk til alle andre venner og kjente som har bidratt med små og store bidrag gjennom de siste årene.

Jeg hadde ikke klart dette uten noen av dere og for det er jeg evig takknemlig.

Ingvild Haraldsdatter Johns, Trondheim, 15.11.21

Innhold

Abstract.....	2
Sammendrag	3
Forord	4
Figurliste.....	7
Tabelloversikt.....	8
1.0 Innledning.....	10
1.2 Problemstillinger	10
1.3 Avgrensning og lokaliteter	11
1.4 Begreper.....	15
Bergkunst	15
Felt vs. Lokalitet	15
Lurblåsere	15
1.5 Bronselurens oppbygning	16
1.6 Lurenes typologi	19
Lurer i bergkunsten	22
1.7 Teoretisk tilnærming – Svarte bokser.....	23
1.8 Metode	26
Typologi og tolkning.....	26
Befaring.....	28
Kilder	29
1.9 Feilkilder i materialer og tolkninger	31
2.0 Forskningshistorie	33
2.1 Innledning	33
2.2 Den aller tidligste forskningen	33
2.3 Bronselurer og dansk nasjonalisme	35
2.4 Lurforskningens oppblomstring på 1900-tallet	36
2.5 Østfolds jordbruksristninger	37
2.6 Det musikalske 1980-tallet	39
2.7 En voksende interesse?	40
2.8 Oppsummering	42
3.0 Analyse.....	43
3.1 Innledning	43
3.2 Trøndelag.....	44
3.3 Østfold	53

3.4 Bohuslän	56
3.5 Konklusjon.....	59
4.0 Diskusjon og tolkning – Lurblåserens rolle	61
4.1 Trøndelags underlige lurtypologi	61
4.2 Lurblåserene på den andre siden av grensen	64
5.0 Konklusjon	67
Litteratur	73
Øvrige kilder.....	76
Vedlegg	77
Bohuslän	78
Trøndelag:.....	128
Østfold:	130

Figurliste

Figur 1. Foto: Ingvild Haraldsdatter Johns.....	1
Figur 2. Felt med bergkunst fra bronsealderen i nordre Bohuslän, Sverige (Prince, 2015, s. 197).....	12
Figur 3. Västra Götaland län hvor Bohuslän og Tanum helleristningsområde ligger. (Kartverket).	12
Figur 4. Oversiktsbilde over gamle Nord-Trøndelag fylke. Alle lokalitetene med lurfigurer i Trøndelag ligger her (Lødemel, 2021).Figur 5. Østfold med oversikt over kommuner. Alle lokaliteter med lurblåsere fra Østfold ligger i området rundt Fredrikstad (Lødemel, 2021). ..	13
Figur 6. Oppbygningen av en typisk bronselur. Enkelte plasseringer av deler kan variere fra lur til lur, men figuren peker til de generelle områdene for hvor hver del er plassert (Foto: Nasjonalmuseet i København).Figur 7. Oversiktsbilde over gamle Nord-Trøndelag fylke. Alle lokalitetene med lurfigurer i Trøndelag ligger her (Lødemel, 2021).	14
Figur 8. Lur av type A fra Gullåkra i Skåne, Sverige. (Broholm, 1949, lur 35).....	20
Figur 9. Lur av type B fra Lommelev i Danmark etter rekonstruksjon (Broholm, 1949, lur 13).	20
Figur 10. Lurpar av type C fra Brudevælte i Danmark. Kanskje det mest kjente funnet av bronselurer (Broholm, 1949, lur 3 & 4)	21
Figur 11. Båtfigur med en lur for Hammarhaug ytterst i Hardangerfjorden. Dette er en av de eneste lurfigurene som er funnet på vestkysten av Norge. (Sognnes, 2017, s. 28).....	22
Figur 12. Antropomorfiske lurfigurer på feltet Hagan i Bohuslän. Bilde: SHFA.....	22
Figur 13. Kalkeringer av to kjente separate lurfigurer fra Bjørngård i Trøndelag. (Sognnes, 2017, s. 29).	23
Figur 14. Utsikt fra lokaliteten Bjørngård. Bilde: Ingvild Haraldsdatter Johns.....	28
Figur 15. Båtfigurer med lurer fra Bardal I. Foto: Ingvild Haraldsdatter Johns	29
Figur 16. Figur tolket som mulig lurblåser fra Fredrikstad, Østfold. (Bilde: Sketchfab)	32
Figur 17. Kalkering av Bjørngård I. (Sognnes, 2001, s. 176).	45
Figur 18. De to kjente lurfigurene på Bjørngård I (Sognnes, 1999, s. 34).....	46
Figur 19. Kalkeringer av to lurfigurer på Bjørngård I.....	46
Figur 20. Lurfigur på Bjørngård I. Man kan tydelig se prytplaten og det naturlige hullet i midten av den. Foto: Ingvild Haraldsdatter Johns.....	47
Figur 21. Lurfigur på Bjørngård I. Det er vanskelig å se selve figuren, men man kan se noen av de hugde merkene. Foto: Ingvild Haraldsdatter Johns	47

Figur 22. Foto av samme figur (figur 20). Foto: Ingvild Haraldsdatter Johns	48
Figur 23. Kalkering av lurfigur på Bjørngård	48
Figur 24. Kalkering av menneskefigur/lurfigur på Bjørngård	49
Figur 25. Foto av samme figur (figur 21 & 23), med figuren opptegnet. Svart viser er menneskefiguren og rød viser er lurfiguren.	49
Figur 26. Foto av samme figur (figur 21). Foto: Ingvild Haraldsdatter Johns	49
Figur 27. Lurfigur på Tessem I (Sognnes, 2016, s. 30).....	50
Figur 28. Båtfigurer med lur fra Bardal I (Sognnes, 2017, s. 30)	51
Figur 29. Lurblåser på Lille Borge (Sognnes, 2016, s. 27)	53
Figur 30. Båtfigur med lurblåsere på Lille Borge (Marstrander, 1963, s. 36)	54
Figur 31. Båtfigur med lur fra Sarpsborg (Bilde hentet fra: Sketchfab)	55
Figur 32. Båtfigur med lur på Lille Borge (Marstrander, 1963, s. 36).....	55
Figur 33. Båtfigurer fra Østfold. Båt med lur øverst til venstre i bilde. (Bilde hentet fra: Sketchfab).....	55
Figur 34. Båtfigur med lurpar i Kville, Bohuslän (Nordbladh & Rosvall, 1981, s. 295).....	56
Figur 35. Fire båtfigurer med lur fra Bohuslän (Nordbladh, 1986, s.140).....	58
Figur 36. Carnyxen på Hegre (Sognnes, 2017, s. 29)	62
Figur 37. Rekonstruksjon av The Deskford Carnyx. Bilde: National museums Scotland.....	62
Figur 38. En av fire lurblåsere på Lille Borge utenfor Fredrikstad (Marstrander, 1963, s. 36).	64
Figur 39. Lurblåserene på Långemyr i Kalleby (Sognnes, 2017, s. 26).....	65
Figur 40. Foto av tre lurblåsere på Tanum 248:1. (SHFA)	127
Figur 41. Kalkering av Tanum 255:1. Lurblåsere synlige til venstre i feltet. (SHFA)	127
Figur 42. (Marstrander, 1963, s. 36)	130

Tabelloversikt

Tabell 1. Tabellen viser spredningen av lurfigurer i bergkunsten i Trøndelag	44
Tabell 2. Tabellen viser antallet lur på hver båtfigur i Trøndelag.....	52
Tabell 3. Tabellen viser spredningen av lurfigurer i bergkunsten i Østfold.....	53
Tabell 4. Tabellen viser antallet lurfigurer på hver båt i Østfold	54
Tabell 5. Tabellen viser spredningen av lurfigurer i bergkunsten i Bohuslän	57
Tabell 6. Tabellen viser antallet lurfigurer i hver båt i Bohuslän	58

Tabell 7. Tabellen viser de forskjellige typene lurfigurer fordelt på hvert område	59
Tabell 8. Tabellen viser antallet lurfigurer om bord i båter fordelt på hvert område.....	60

1.0 Innledning

Når det kommer til materialet fra Skandinavisk bronsealder er ingen gjenstander så ikoniske som bronselurene. Disse instrumentene har siden tidlig 1800-tall blitt undersøkt og tolket som blant annet som praktgjenstander fra bronsealderen, brukt i den tids ritualer, men få har sett på lurblåserne. De eneste sporene som er igjen etter lurblåserene er avbildningene av dem i bergkunsten i Nord-Skandinavia. I denne masteroppgave ønsker jeg å sette spørsmålsteget ved enkelte av de tidligere tolkningene og se på lurenes bruk i bronsealderen gjennom framstilling i bergkunst i Skandinavia og hva de kan si om lurblåseren.

1.2 Problemstillinger

Oppgaven vil være en undersøkelse av lurblåseren som en del av den Skandinaviske bronsealderen. Lenge har dette materialet vært tolket og klassifisert mye basert på materiale alene og ikke nødvendigvis ut ifra hvordan mennesker har forholdt seg til og brukt dette materialet. I den grad det er undersøkt nøye er oftest konklusjonen at de er kult instrumenter brukt til seremonier og til rituel bruk. Disse instrumentet dukker også opp i bergkunsten enkelte steder i de nordligste delene av Skandinavia, men er forholdsvis lite undersøkt og tidvis dårlig dokumentert. Formålet med denne oppgaven blir å avdekke noen av kunnskapshullene som har oppstått rundt lurblåseren og hvordan bronselurene kan ha blitt brukt som en del av bronsealderen i Skandinavia. Jeg ønsker å se om avbildningene av lurer i bergkunsten kan fortelle oss noe om lurblåseren. Hovedproblemstillingen i denne oppgaven er derfor:

Hva kan framstillingen av lurer i bergkunsten si om lurblåseren i den Skandinaviske bronsealderen?

Med en så åpen problemstilling vil det være nødvendig å bruke noen mer spesifikke underproblemstillinger til å belyse tematet. Disse underproblemstillingen er nærmere knyttet til metode.

- *Hvilke typer lurfigurer finner vi i de forskjellige områdene?*
- *Hvilke typologiske likheter og forskjeller finnes i materialet lokalt og regionalt?*

1.3 Avgrensning og lokaliteter

For å undersøke bruken av bronselurene vil denne oppgaven basere seg på avbildninger av lurer i bergkunsten. Bilder av bronselurer i bergkunst oppstår utelukkende i Norge og Sverige og er mest sentrert rundt tre hovedområder, to steder i Norge og et sted i Sverige. Tanum i Bohuslän sørvest i Sverige, Østfold sørøst i Norge og Trøndelag i Midt-Norge. Avbildninger forekommer også enkelte andre steder i både Norge og Sverige, men på disse tre områdene er tettheten av felt med lurfigurer og antallet lurfigurer størst. For å belyse tematikken har jeg valgt å benytte meg av lokaliteter med flere figurer siden dette kan tyde på et tettere eller større forhold til lurene og lurblåserene. Det er hovedsakelig disse tre områdene denne oppgaven vil ta for seg, men noen andre sentrale lokaliteter vil også bli nevnt.

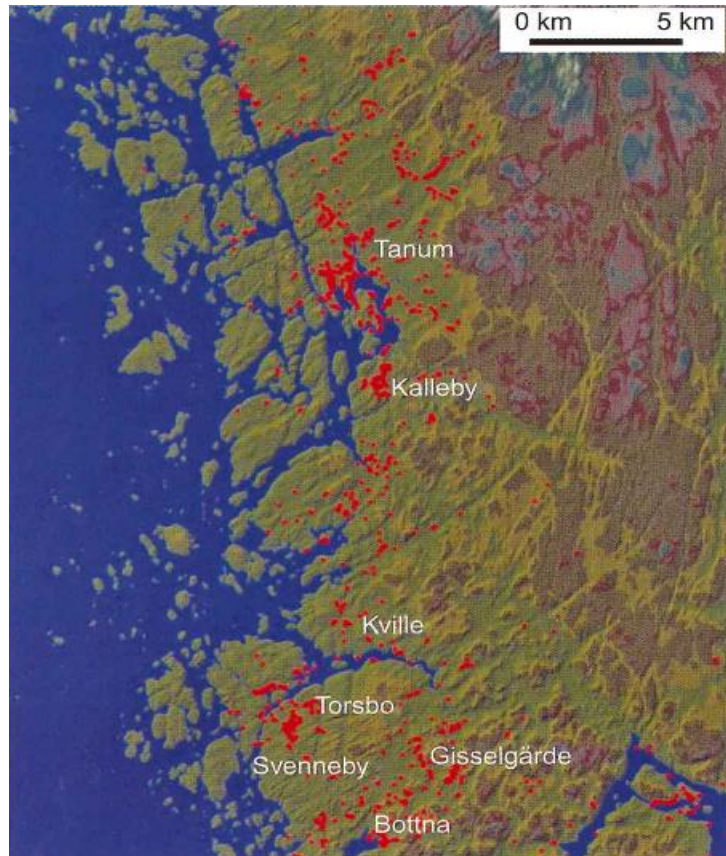
Av de valgte lokalitetene ligger ingen i Danmark. Danmark har lenge blitt sett som et sentrum for Skandinavisk bronsealder og er området med flest funn av faktiske bronselurer i Europa. Grunnen til at Danmark er utelatt i denne oppgaven er rett og slett pga. mangelen på lurfigurer og på bergkunst generelt. Dette er i grunn et veldig interessant aspekt ved dette materialet og noe denne oppgaven vil diskutere noe, men Danmarks mangel på relevant materiale for min problemstilling gjør at de havner utenfor de undersøkte områdene.

I forhold til andre områder i Skandinavia er det svenske materialet langt mer konsentrert på et lite område, dette området er Tanum helleristningsområde i Bohuslän. Dette er også det største helleristningsområdet i Europa med omtrent 1500 felt med helleristninger fra forhistorisk tid hvor de fleste er datert til bronsealder. Ingen andre steder i Sør-Skandinavia finner vi et så rikt og varierende motiv. Dette området ligger i dag ca. 10 km inn i landet, men pleide å ligge relativt nærme kystlinjen. Mye pga. sin nærhet til kysten finner man store mengder båtfigurer her og det er registrert rundt 10.000 av disse figurene i Tanum (Ling, 2014, s. 2).

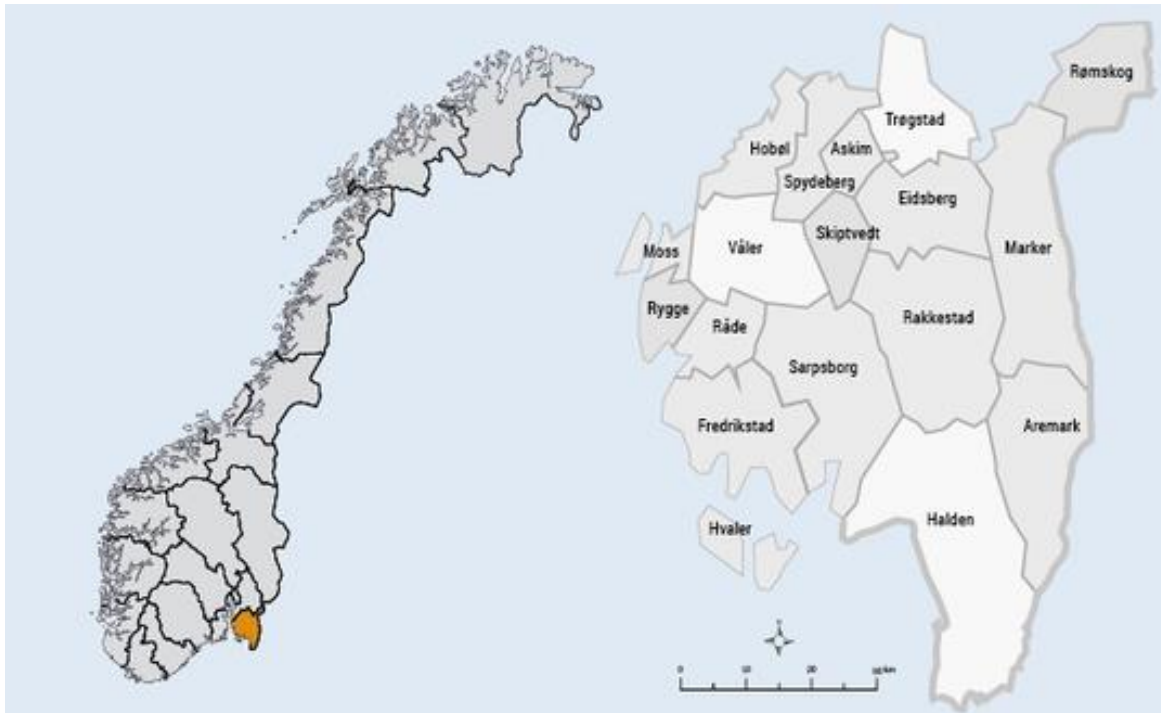
Figur 3. Västra Götaland län hvor Bohuslän og Tanum helleristningsområde ligger. (Kartverket).

Bohuslän er delt inn i flere sogn hvor flere er rike på bergkunst materiale og ikke minst motivet lurblåsere. Siden Tanums helleristingsområde er et så stort med mye materiale vil antallet lurfigurer fra dette området naturlig nok blir mye større enn data fra de norske lokalitetene. Dessverre fikk jeg ikke muligheten til å besøke Bohuslän for å oppleve område så de fleste tolkningene fra dette materialet er basert på bilder eller kalkeringer. I mangel på en komplett oversikt over alle kjente felt i området i form av enten kalkeringer eller en database, lite dokumentert

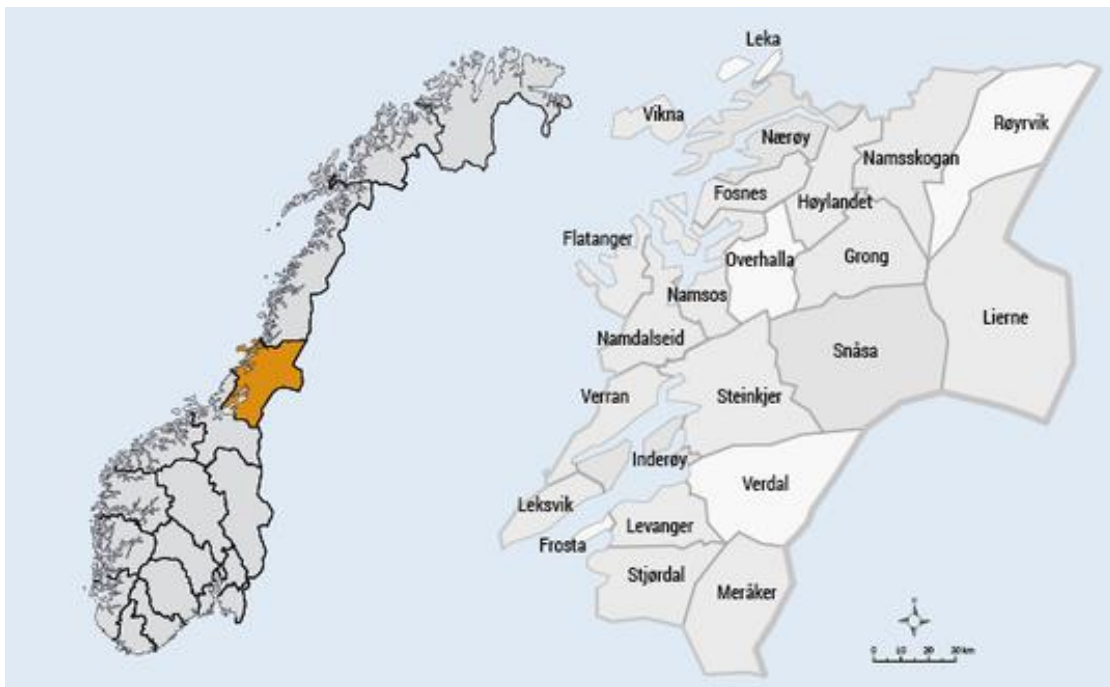
Figur 2. Felt med bergkunst fra bronsealderen i nordre Bohuslän, Sverige (Prince, 2015, s. 197).

forskning på dette materialet tidligere og manglende tilgang på Sveriges svar på Askeladden, Musit eller Topark var det til tider vanskelig å finne relevante lokaliteter med motivene jeg vil undersøker. Likevel har jeg valgt å undersøke hele dette området i håp om å få en så komplett katalog over dette materialet som mulig. Dette er noe jeg selv savnet under arbeidet med masteroppgaven.

Figur 3. Østfold med oversikt over kommuner. Alle lokaliteter med lurblåsere fra Østfold ligger i området rundt Fredrikstad (Lødemel, 2021).

De norske områdene jeg har valgt til denne oppgaven er de to stedene hvor det er mest tetthet i lurfigurer i landet selv om dette er relativt lite i forhold til Sverige. Det finnes mange eksempler på felt med lurblåsere i området rundt Bohuslän, men ikke like mange å finne på norsk side av grensen. I Norge finner vi dem blant annet i Østfold (nå del av fylke Viken), men de er ikke spesielt vanlige noen andre steder i Norge (Sognnes, 2017, s. 28). På norsk side, er disse figurene også samlet på et mindre geografisk område. I Østfold er dette området rundt Fredrikstad og her finner man både menneskefigurer med lur og lurfigurer på båter selv om det er langt færre av dem enn det er i Bohuslän. Siden Bohuslän og Østfold ligger så nært hverandre geografisk er det naturlig å tenke seg noe likhet i dette materialet.

Figur 4. Oversiktsbilde over gamle Nord-Trøndelag fylke. Alle lokalitetene med lurfigurer i Trøndelag ligger her (Lødemel, 2021).

Trøndelag er et av områdene hvor man finner flere lokaliteter med lurfigurer. I Trøndelag, i motsetning til Bohuslän og Østfold, er det så langt ikke funnet noen avbildninger av menneskefigurer som holder lurer i Trøndelag. Selv om dette motivet ser ut til å mangle i Midt-Norge, betyr ikke dette at man ikke finner noen avbildninger av lurfigurer i dette området (Sognnes, 2001, s. 14). Framstillingene av lurer andre steder er ganske tydelige og ofte sterkt stiliserte, men i Trøndelag finner vi blant annet mer naturtro eller ”enklere” framstilling av lurer.

Mellom disse tre områdene ender vi opp med å finne representasjon av alle tre «typer» lurfigurer man finner i bergkunsten. Hvert av disse områdene representerer nå sin egne typologiske inndeling av lurfigurer, separate figurer i Trøndelag, antropomorfske figurer i Østfold og båtfigurer i Bohuslän. Båtfigurer er riktig nok representert i alle disse områdene, men langt mer vanlige i Bohuslän enn i både Trøndelag og Østfold. Denne inndelingen av figurene kommer jeg tilbake til metoddelen og analysen i denne oppgaven.

1.4 Begreper

Bergkunst

Bergkunst er et begrep som kan romme mange kategorier som f.eks. bergbilder, hulemalerier eller helleristninger. Forskere har stort sett kommet til enighet om at begrepet bergkunst er en god felles betegnelse for motiver avbildet på eller i berg, selv om det enda er noe uenighet om alt kan kalles kunst. Jeg velger likevel å benytte meg av ordet bergkunst for dette fenomenet i min oppgave. Bergkunst vil da referere til figurer eller motiver som er risset, malt, slipt eller hugget inn i berg. Selv om de fleste lokalitetene denne oppgaven vil ta for seg er lokalisert ute på åpne berg vil begrepet bergkunst fremdeles være brukt andre lokaliteter som f.eks. i huler eller på heller. Man kan altså finne bergkunst på flere forskjellige steder i landskapet, utført med forskjellige metoder og i mange forskjellige motiver, men jeg velger å samle alt under et felles begrep. For denne oppgaven er ikke nødvendigvis det viktigste å se på hvordan disse motivene er lagd, men heller hvordan de er framstilt og hva de kommuniserer.

Felt vs. Lokalitet

Bergkunsten kategoriseres inn i større og mindre grupper basert på deres plassering i forhold til hverandre i landskapet. Ofte består et bergkunstområde av flere flater med motiver over et større geografisk område, de enkelte bergflatene kalles for «felt» mens det overordnede området hvor feltene ligger kalles en «lokalitet». F.eks. vil Bjørngård I være et av feltene i lokaliteten Bjørngård. Denne oppgaven vil i hovedsak se mest på enkelte felt, men også noen større lokaliteter.

Lurblåsere

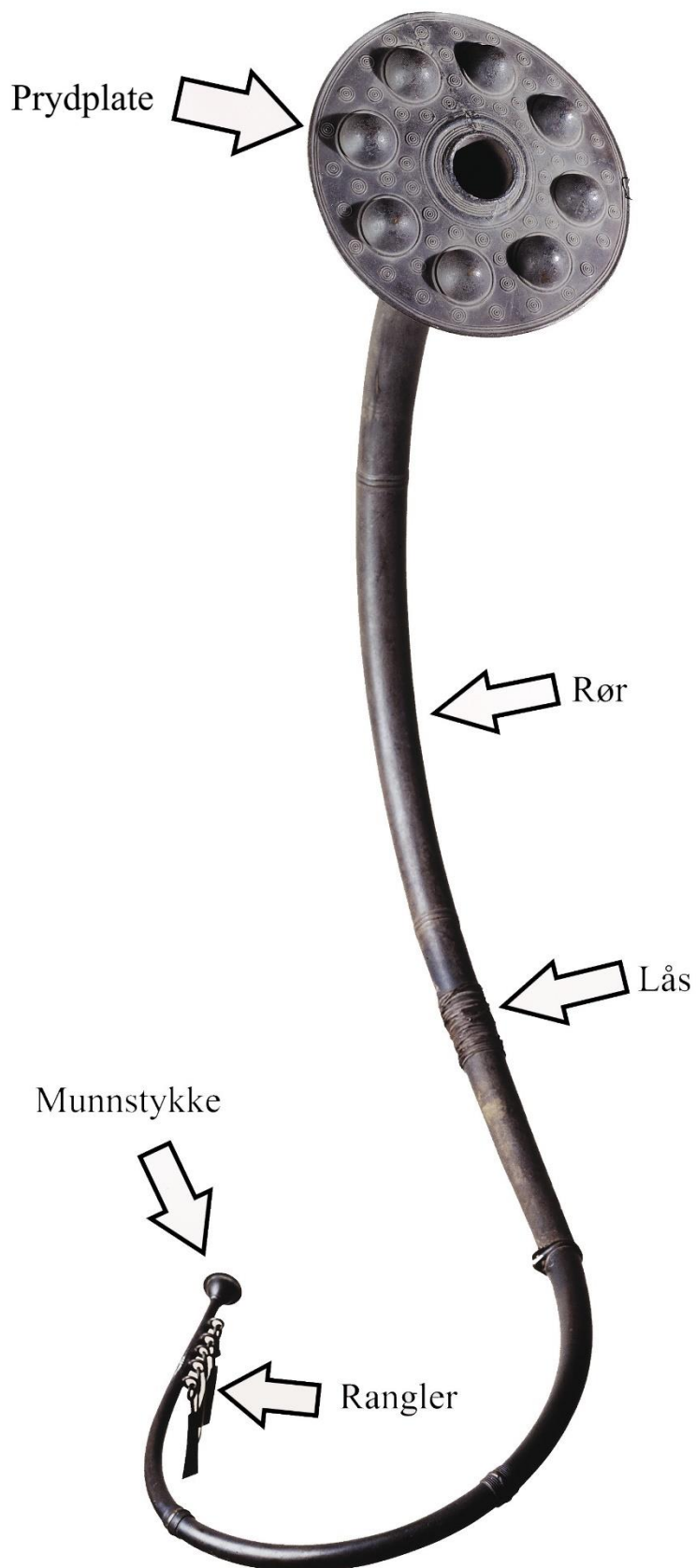
Begrepet lurblåser kommer til å være brukt gjennom hele oppgaven. Det vil da referere til «personen» som bruker instrumentet, eller luren, avbildet i bergkunsten. Dette er begrepet jeg har valgt å bruke på alle framstillinger av figurer som viser lurfigurer holdt oppe. Dette gjelder da de menneskelignende figurene hvor det er tydelig at noen eller noe bruker instrumentene, men også om s-formede mannskapsstreker som opptrer i båter. Disse velger

jeg å tolke som lurblåsere der jeg finner det heller lite sannsynlig at lurene holder seg selv oppe i de mange båtfigurer hvor man finner dem.

Se underkapittel «Lurene typologi» for videre forklaring av disse begrepene.

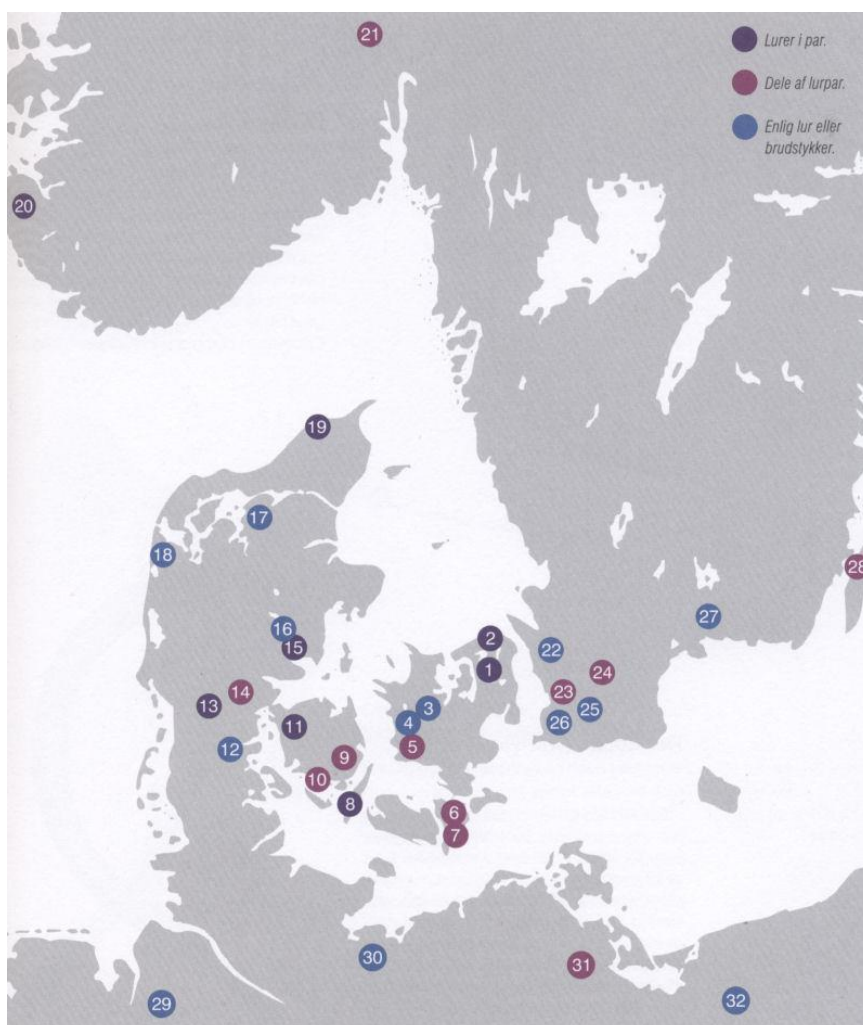
1.5 Bronselurens oppbygning

Som navnet tilsier er bronselurer støpt i bronse og måler mellom 1,5 til 2,2 meter lang og veier vanligvis rundt 3 kg. I det store og hele har bronselurene veldig lik oppbygning som noen av de moderne instrumentene som brukes i dag. Det er gjort noen funn av bronselurer med bærelenker som sannsynligvis har vært brukt for å transportere dem og gjøre de lettere å bære med seg. Instrumentene består av to deler som lett kan demonteres, dette for å gjøre det lettere å ta med seg og for å unngå å skade instrumentet, og en ”lås” for å forsikre at de to delene ikke detter fra hverandre når de er i bruk. Bronselurene er utstyrt med en stor dekorativ plate øverst på instrumentet som vender utover når instrumentet er i spillende stilling (Broholm, 1949, s. 12). Dekorasjonene på disse varierer fra ristninger av motiver til store sirkulære buler. Størrelsen på disse pryddplatene varierer også, men som hovedtrekk er nyeste instrumentene som har de største platene. I den andre enden av instrumentet finner man munnstykket, dette er hvor lurblåseren ville blåst luft inn i instrumentet for å lage lyd. Munnstykkene som er funnet på bronselurer fra bronsealderen er nærmest identisk til dagens munnstykker som brukes på moderne blåseinstrumenter. Dette vil si at på over 1000 år har moderne mennesker enda ikke greid å komme fram til en bedre måte å skape lyd enn det mennesker allerede kunne i bronsealderen. Bronselurene er også ofte stemt i like toner og på samme frekvens som for eksempel symfoniorkester stemmer etter i dag, kalt en kammertone (Lund, 1986, s. 30-34). Dette kan selvfølgelig være en tilfeldighet, men det kan også bety at menneskene i bronsealderen hadde en måte å sjekke stemmingen på disse instrumentene og det krever en ganske sofistikert forståelse av musikk.

Figur 5. Oppbygningen av en typisk bronselur. Enkelte plasseringer av deler kan variere fra lur til lur, men figuren peker til de generelle områdene for hvor hver del er plassert (Foto: Nasjonalmuseet i København).

Inspirasjonen for disse blåseinstrumentene er mulig hentet fra hornene til en urokse, en art som var vanlige i Europa i før. De opptrer som oftest i par som er speilbilder av hverandre, eksakt samme størrelse, dekorasjoner og tilnærmet samme lyd eller tone (Broholm, 1965, s. 11, Lund, 1986, s. 12 & Nupen, 1999, s. 13). Det vil si at på de to lurene peker pryddplaten i motsatt retning enn munnstykket i likhet hornene på en okse. De er funnet kun et unntak, dette er i Svendborg i Danmark hvor et par som svinger samme vei ble funnet, men dette er det eneste paret som ikke følger standarden. Ofte når man refererer til et par bronselurer brukes begrepet ”komplett sett”, med dette menes at de to lurene i paret er identiske på alle måter unntatt hvilken vei de peker (Broholm, 1965, s. 19 & Lund, 1986, s. 15).

Figur 6. Spredningskart over funnsteder for bronselurer. Disse funnstedene semmer dårlig med steder hvor det er funnet lur i bergkunsten.

Bronselurene er vanligvis funnet i Sør-Skandinavia og de aller fleste i Danmark, men det også gjort noen funn av bronselurer i Nord-Tyskland, Sverige og i Norge. Funnene i disse områdene strider med områdene man finner lurfigurer i bergkunsten. Til sammen er det funnet 60 bronselurer i Nord-Europa, enten hele eller fragmenterte, (Broholm, 1965, s. 50 & Nupen, 1999, s. 13).

Bronselurene er en ikonisk del av Skandinavisk bronsealder og et av de mest storslåtte

instrumentene som vi kjenner til fra forhistorisk tid. Funnkonteksten deres er stort sett alltid den samme, de er aldri funnet i graver som kanskje er å vente, men heller som offerfunn i myrer og våtmark (Broholm, 1965, s.12 & Nupen, 1999, s. 13).

Faktumet at de ofte opptrer i par har gjennom årene blitt en av de mest karakteristiske trekkene ved bronselurene. Dette er et tema som er blitt mye spekulert rundt, men den kanskje mest populære teorien er at de er brukt i en rituell sammenheng, kanskje som et symbol for dyreverden siden formen er lik hornene på et dyr. Det er også teorier om at de kan ha vært knyttet til magi, tallet 2 er noen ganger ansett som viktig eller betydningsfullt i bronsealderen eller at de symboliserer en mann og en kvinne som de to kjønnene (Lund, 1986, s. 16). Det finnes uendelig mange teorier, men det vanligste av dem er definitivt at de er knyttet til den rituelle verden som allerede sto sterkt i bronsealderen. Mange mener at bronselurer har blitt brukt i religiøse seremonier og i opptog gjennom bronsealderen (Sognnes, 1999, s. 50).

1.6 Lurenes typologi

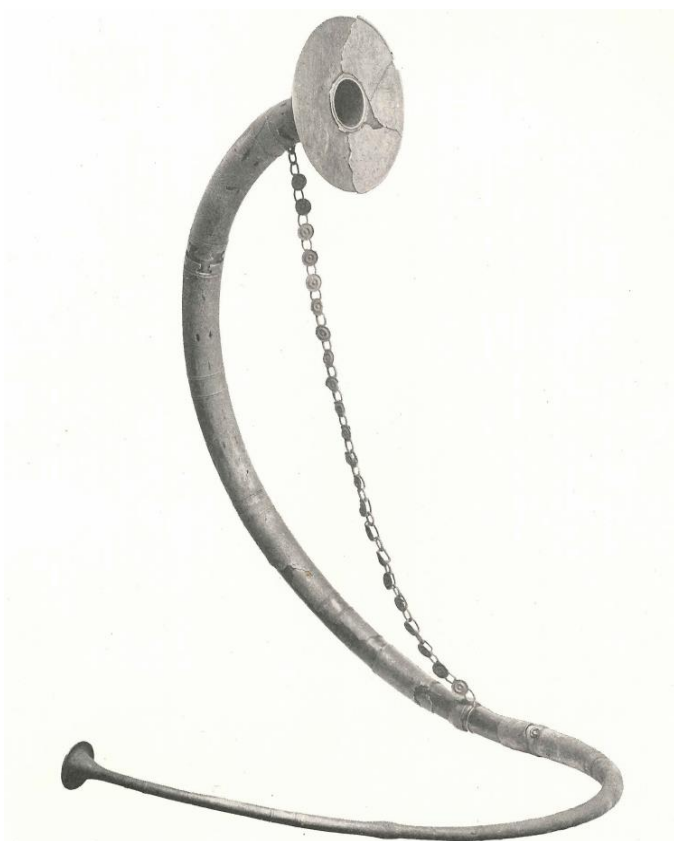
I likhet med annet arkeologisk materiale har instrumentet lur gått gjennom forskjellige faser hvor deres utseende har endret seg over tid. Lurer er gjerne kategorisert inn i tre forskjellige grupper basert på utseende og dateringer:

- A) Lurer som bøyde rør, ofte dekorert med ringer rundt røret og uten noen pryddplate. Disse er antatt å være fra tidlig bronsealder, ca. 1300-1100 f.Kr. (se figur 7).
- B) Lurer som bøyde rør, men litt lengere enn gruppe a og disse har endeplater som er dekorerte. Formen på disse er også mer s-formet. Disse stammer trolig fra ca. 1100-900 f.Kr. (se figur 8).
- C) Lurer som bøyde rør, men lengere enn instrumentene i gruppe a og b. Disse har ”fult utviklet” pryddplate som er mer intrikat dekorert enn de andre gruppene. Lurer i denne gruppen har også en tydelig s-form og stammer trolig fra 900-600 f.Kr. (se figur 9).

Som vi kan se fra tabellen blir bronselurer mer komplisert, intrikat og dekorert jo lenger ut i bronsealderen vi kommer (Lund, 1986, s. 26).

Figur 8. Lur av type A fra Gullåkra i Skåne, Sverige. (Broholm, 1949, lur 35)

Figur 9. Lur av type B fra Lommelev i Danmark etter rekonstruksjon (Broholm, 1949, lur 13).

Noe uventet ser vi etter bronsealderens slutt, og jernet tar over for bronzen, at måten man konstruerer lurer på går tilbake til de tidlige typene. For eksempel i Tyskland er det funnet fragmenter av bronse som trolig har vært pynt eller et munnstykke på et oksehorn som er blitt brukt som instrument og dette er datert til tidlig skandinavisk jernalder (Lund, 1986, s. 27). Denne utviklingen er ikke så uventet om man tenker over hvor mye tyngre jern er enn bronse, det var nok ikke ideelt å lage et gigantisk horn i rent jern. I tillegg er bronse et mykere metal som er lettere å jobbe med og moderne blåseinstrumenter er i dag laget i messing som er et metall nærmere bronse enn jern. Det er mulig at bronselurer dukker opp i bronsealderen kun fordi det er et mer egnet metall å jobbe med. Kanskje disse lurene har eksistert tidligere enn bronsealderen, men i et annet materialet og derfor ikke funnet eller feiltolket?

Figur 10. Lurpar av type C fra Brudevælde i Danmark. Kanskje det mest kjente funnet av bronselurer (Broholm, 1949, lur 3 & 4)

Et eksempel på en framstilling av en tidlig type lur finner man i Skåne i Sverige. Her er det funnet en grav med dekorerte plater som viser blant annet menneskefigurer som holder oppe lurer. Denne graven er kjent som Kivik graven og er datert til tidlig bronsealder. Det er på stein nummer 4 vi finner figurene som holder opp bronselurer, de kan selvfølgelig også være oksehorn siden det ikke finnes noen god måte å vise materialet i ristninger. Disse er tydelig av den tidlige typen lurer (type a) og siden graven i seg selv er datert så tidlig er nok disse ristningene de aller tidligste avbildningene av lurer som til nå er blitt funnet (Lund, 1986, s. 26). Siden disse platene er funnet i en grav er det kanskje en sammenheng mellom bruken av instrumentene og gravlegging? Dette vil stemme overens med ideen om at bronselurer er brukt i rituelle sammenhenger.

Lurer i bergkunsten

I Skandinavia finner vi bergkunst med fremstillinger av lurer eller lurblåsere flere steder. Disse figurene er spesielle på mange måter, men en av grunnene til at de stikker seg ut er fordi disse sannsynligvis er noen av de eldste bildene av lyd vi kjenner til. I området rundt Bohuslän i Sverige er tettheten av denne typen figur størst i Skandinavia. Lurfigurer finner man i tre forskjellige kontekster i bergkunsten, om bord i båter, som separate figurer på berget eller som en del av en antropomorforfisk figur.

Figur 11. Båtfigur med en lur for Hammarhaug ytterst i Hardangerfjorden. Dette er en av de eneste lurfigurene som er funnet på vestkysten av Norge. (Sognnes, 2017, s. 28)

Den vanligste konteksten er og finner dem som lange S-formede streker i båtfigurer fra bronsealderen. Disse framstillingene er de man finner flest av i Skandinavia. Selv i områder hvor man kun har funnet et par lurfigurer er de alltid av denne typen. Disse er ikke alltid like åpenbare og kan kreve en del mer tolkning enn enkelte andre

lurfigurer man finner. På båttristninger fra bronsealderen finner vi ofte det vi kaller for mannskapstreker som sannsynligvis skal forestille mannskapet om bord i en av disse båtene. Jo større båt, jo mer flere mannskapstreker vil man finne. Grunnen til at disse ofte kan være noe vanskelige å kjenne igjen er fordi de ofte kun er representert som en forlenget mannskapstrek med en bue eller s-form på toppen. Det er sannsynligvis stort mørketall i dette materiale siden det er så lett å overse.

De to andre kontekstene man finner lurfigurer i er langt mer uvanlige enn på båtfigurer. Antropomorfiskefigurer, som vil si at lurene er holdt oppe av en menneskelignende figur, er så langt kun funnet på en

Figur 12. Antropomorfiske lurfigurer på feltet Hagaran i Bohuslän. Bilde: SHFA

håndfull felt med antropomorfe figurer i Skandinavia (se figur 8). De fleste av disse er også i Sverige i Bohuslänområdet, men man finner dem også på to andre felt, et i Østfold og et i Skåne. Disse figurene er ofte de mest gjenkjennbare av framstillingene mye pga. deres noe mer åpenbare likhet til hvordan man tenker oss at et menneske som holder en lur ser ut.

Den siste konteksten man finner lurfigurer i er en mer naturtro avbildning av en lur. Disse figurene finner man for seg selv på berget uten noen spesiell kontekst eller tilknytning til andre figurer rundt (se figur 9). Figurer som dette har ofte tydelige prydeplater noe som kan gjøre dem lett og gjenkjenne, men siden de er så sjeldne i bergkunstbildet kan det være lett å overse dem. De jeg har undersøkt for denne oppgaven har i flere tilfeller benyttet seg av naturlige sprekker eller skader i berget for å vise blant annet form. Denne framstillingen av lurfigurer er til nå kun funnet på to felt i Skandinavia, begge disse er i Trøndelag.

Figur 13. Kalkeringer av to kjente separate lurfigurer fra Bjørngård i Trøndelag. (Sognnes, 2017, s. 29).

1.7 Teoretisk tilnærming – Svarte bokser

I denne oppgaven vil jeg bruke Bruno Latours svarte bokser som teorigrunnlag. Denne teoretiske tilnærmingen vil være mest relevant å bruke for å belyse kunnskapshullet som ser ut til å eksistere rundt dette materialet. Svarte bokser er begrepet Bruno Latour bruker for å forklare sannheter og fakta som automatisk oppfattes som sannheter. Selve begrepet er hentet fra kybernetikk og brukes for å beskrive et sett kommandoer eller maskiner som er for komplisert til å tegne (Latour, 1987, s. 3). Heller enn å forsøke å forklare disse kompliserte prosessene, vises problemet som en svart boks. Man kan se hva som går inn i og hva som kommer ut på andre siden, men ikke selve prosessen inni boksen. Målet med dette er ikke å analysere de endelige resultatene, men heller å se fra det endelige produktet til produksjonen.

Om man vil finne ut hvordan svarte bokser oppstår og hvordan fakta blir til fakta, må man gå tilbake til faktumets start, når det enda var en kontrovers. Betingelsene disse svarte boksene oppstår under er sentralt for forståelsen av prosessen fra kontrovers til fakta. Det beste måte å finne ut av dette er å følge nettverksbyggingen. Her er det viktig å se forskjellen på «science in making» og «ready made science» eller kalde stabile og varme ustabile objekter. (Grønnesby, 2019, s. 24). Latour mener at de som studerer vitenskapen må være tilstedte før boksen lukkes, heller enn å lukke boksen og deretter se etter fordommer eller samfunnsmessige påvirkninger.

Sentralt for forståelsen av dette står modalitetsbegrepet. En modalitetssetning er en setning som gir en egenskap eller kvalitet til en annen setning eller til et utsagn. Disse modalitetene kommer i to varianter, positive modaliteter som leder et utsagn vekk fra produksjonsbetingelsene og negative modaliteter som leder et utsagn inn i produksjonsbetingelsene. I praksis vil dette si at setningens status vil avhenge av hvordan den blir plassert i forhold til andre setninger. For Latour er det viktig å vise til en setning eller et utsagn i utgangpunktet verken er fakta eller fiksjon. Disse egenskapene blir senere gitt til utsagnet, det vil si at statusen til budskapet vil endre seg i forhold til senere utsagn. Troverdigheten til budskapet vil derfor endre seg etter hva andre utsagn sier om det originale budskapet (Brattli, 2006, s. 40).

Latour opererer med fem kvalitative trinn eller katagorier for utsagn:

1. Spekulasjon og gjetninger («Kanskje x kan være»)
2. Usikre påstander («Man kan anta at x...»)
3. Antakelser («Det er vanlig å anta at x...»)
4. Fakta («X er kjent som...»)
5. Utematiserte antakelser («vi bruker x for å...»)

Ved å se på disse kategoriene vil da vitenskapens mål bli å gjøre utsagn som faller inn i kategori 1 og 2 til kategori 4 og 5. Det er stor forskjell på å ha rett og å få rett, men når man ser på hvordan svarte bokser ofte oppstår blir ikke dette like viktig. Ved å få rett vil man

skape en svart boks eller drive med black boxing. Det som blir målet, er altså å få et utsagn til å bli ansett som fakta uavhengig om det faktisk er riktig.

Det som blir viktigst er at man til enhver tid får mobilisert de relevante utsagnene som kan hjelpe til å støtte opp under egne utsagn. Ingen utsagn kan defineres som fakta eller fiksjon basert kun på egne kvaliteter, de må støttes opp av andre utsagn for å kunne endre status. Med andre ord trenger utsagnene allierte. Dette kan være alt fra akademiske institusjoner, maskiner, politikere eller bare enkeltpersoner. Dersom dette blir gjort suksessfullt vil resultatet være å isolere eventuelle kritiske lesere. Utsagnet er nå blitt til stillestående kunnskap og det blir herifra tyngre og tyngre å angripe teksten. Eventuelle opponenter vil bli møtt med en stadig større mengde andre tekster (Latour, 1987, s. 33).

Når et utsagn endelig har nådd kvalitetene i kategori 4 og 5 og har fått status som naturlig eller selvsagt fakta vil det bli vanskelig å være uenig med påstanden. Boksen er nå lukket og kan brukes for å underbygge andre påstander uten å bli satt spørsmålsteget ved, men ved å bruke Latours analyseverktøy kan man igjen få åpnet opp disse boksene (Brattli, 2006, s. 41). I boka *Science in Action* viser Latour til en av metodereglene for vitenskapsstudier som er laget for å åpne disse svarte boksene:

Siden det er bileggelsen av kontroversen som er årsaken til, og ikke følgen av naturens representasjon, kan vi aldri bruke utfallet – Naturen – til å forklare hvordan og hvorfor en kontrovers har blitt bilagt (oversettelse i Braastad Myklebust 1996, s. 209).

Hvis noen ønsker å opponere mot utsagnet vil det ikke være nok å undersøke tekstene som det refereres til, men også hvor utsagnet oppsto. Dette kaller Latour å gå inn i *laboratoriene*. Den sikreste måten å bryte ned en påstand er ved å gå forbi talspersonen (f.eks. forskeren) og la tingene tale sin egen sak. Ved å gjøre dette vil kontroversen blusse opp og åpne for endring i fakta/friksjon kontroversen. Enklere sagt må utsagnet gjennom er «trial of strenght» eller testes. Avhengig av resultatet av denne testingen vil talspersonen framstå som en representant for det objektive eller et subjektivt individ. Hvis denne testingen ikke gir resultater vil man

måtte ta et valg om man vil støtte det originale utsagnet eller forsøke å bygge et nytt laboratorium og prøve igjen (Grønnesby, 2019, s. 25).

Jeg ønsker å bruke denne teorien for å belyse kunnskapshullet som har oppstått rundt lurblåseren og bronselurer over tid. De aller første oppdagelsene av bronselurer ble gjort på slutten av 1700-tallet i Danmark og selv om mange grundige undersøkelser av materialet ble gjort på dette tidspunktet har forskningen stagnert noe siden den gang. Rett etter de første oppdagelsene av lurene ble det gjort relativt mange undersøkelser av materialet, men siden den gang er temaet sjeldent dukket ned i. De aller fleste samleverk om Danmarks eller Skandinavias bronsealder nevner dem, men bruker den gamle og til dels utdaterte forskningen som referanser. Når det kommer til undersøkelser av lurblåseren, er dette temaet nærmest ikke belyst overhode i tidligere forskning. I praksis betyr dette at det vi ofte sitter igjen med er forskning som på mange måter er farget av sin tid og som ikke er oppdatert til den standarden vi er blitt vant til å vente når det kommer til arkeologisk materiale.

1.8 Metode

Metoden for min oppgave vil hovedsakelig være basert på lesning av tidligere forskning som omhandler bergkunst og lurblåseren, tolkningsproblematikk, egne tolkninger av materialet og befaringer. De tidligere tolkningene av lurer og lurblåsere i bergkunsten er noe jeg ønsker å se kritisk på for å se om disse tolkningene fremdeles stemmer. Disse ristningene må da tolkes og sammenlignes på lokalt og regionalt nivå, men også basert på kontekst og utforming.

Typologi og tolkning

En meget sentral del av min metode vil basere seg på typologier og tolkninger av bergkunsten. Svært få lurfigurer er spesielt tydelige om man ikke vet hva man leter etter og mye av arbeidet med å finne dem ligger i å kunne kjenne dem igjen. De mest kjente lurfigurene i bergkunsten er vanligvis avbildet ombord i båter og forståelsen av disse er generelt akseptert blant mange arkeologer, men selv innad i dette motivet er det variasjoner i hvordan lurene framstilles. Få av de kjente lurfigurene i bergkunsten er veldig lett gjenkjennelige som lurer og for mange vil lurfigurer kun oppfattes som tilfeldige streker på

berget eller som en helt vanlig mannskapsstrek om bord i en båt. Med andre ord hva er det egentlig man ser etter når man leter etter lurer i bergkunsten?

For å gjøre tolkningsarbeidet av disse figurene noe mindre objektivt har jeg funnet enkelte hovedtrekk jeg ønsker å se etter. En figur trenger ikke nødvendigvis ha alle disse trekkene for å telle som en lur, men jo flere av disse kriteriene som stemmer jo mer sikker kan jeg være på min tolkning. Disse kriteriene variere noe etter hvilken kontekst lurene opptrer, men det er to hovedtrekk som vil være sentrale for all tolkning. For at en figur skal regnes med som en lurfigur må minst et av disse kriteriene stemme for figuren:

1. S-form

Denne formen har de aller fleste lurfigurer til felles og er egenskapen som lettest gjør dem gjenkjennelige som lurer. De representeres av en svingete linje som kan se ut til å danne en S-form. Denne formen er lik formen på det faktiske bronselurene som er funnet i Skandinavia. Unntaket er enkelte båtfigurer hvor lurene ikke alltid har denne s-formen, men heller er representert med en lengere linje med bøy på toppen.

2. Tydelig prydtype og/eller munnstykke

Ristninger med disse kvalitetene er de enkleste å kjenne igjen. Disse figurene har enten en tydelig prydtype på toppen av lurfiguren, noen ganger representert med en skålgrop, eller et tydelig munnstykke i nederste del av figuren. Denne kvaliteten er noe man finner hos lurfigurer både i og ute av båter.

3. Holdes i spillende stilling av menneskeligere figurer

Denne typen framstilling av lurfigurer er vanskelig å feiltolke, figurer som har denne kvaliteten er vanligvis også S-formet. Her finnes det også et par unntak som f.eks. avbildninger av eldre lurtyper som ikke har denne typiske S-formen.

Mye av denne metoden baserer seg på personlige tolkninger av et materiale jeg ikke har opplevd annet enn i papirform eller på en skjerm. Dette vil naturlig nok bety av man kan vente noen feilkilder i dette materialet siden det meste av tolkningen i denne oppgaven gjøres av meg. På enkelte av lokalitetene jeg har valgt ut er det andre som har gjort noe av denne jobben for meg og påpekt lurfigurene allerede. Det er ikke uvanlig å finne langt mer av et gitt

materialet om man aktivt leter etter det. Dette er noe jeg har gjort for denne oppgaven, men jeg håper at ved hjelp av kriteriene over vil dette problemet løses.

Befaring

Befaring er en form for praktisk metode som går ut på å observere et utvalgt sted eller område for å hente inn informasjon knyttet til problemstilling og tema. Befaring til et område vil føre til en egen opplevelse eller stemning av et sted. Dette kan være med på å påvirke enkelte tolkninger av et sted eller område.

Undersøkelsene av figurer og utvalg av materialet for denne oppgaven er hovedsakelig basert på kalkeringer fra de relevante områdene med et unntak. Bergkunst kan til tider være et materiale som er vanskelig å forholde seg til, spesielt om man ikke har anledning til å undersøke dem på nært hold ute i naturen. Sprekker i berget, naturlige vannkilder, landskap og endringer etter lyssetting er alle eksempler på faktorer som ikke nødvendigvis vises på kalkeringer eller tegninger, men som kan ha mye å si for tolkningene av figurene på berget.

Figur 14. Utsikt fra lokaliteten Bjørngård. Bilde: Ingvild Haraldsdatter Johns

I løpet av masterperioden har jeg besøkt to av lokalitetene i Trøndelag for å gjøre mine egne undersøkelser. De to feltene jeg fikk anledning til å besøke var Bardal og Bjørngård.

Befaringen til Bjørngård i Stjørdal var meget suksessfull, forholdene var perfekte, og jeg ankom feltet omtrent når solen var på vei ned. Dette betydde at jeg kunne undersøke alle figurene i mange forskjellige lysforhold noe som gjorde enorm forskjell. Denne turen førte til

en økning fra to lurfigurer til seks på dette feltet utelukkende fordi jeg hadde muligheten til å besøke dette feltet fysisk.

Figur 15. Båtfigurer med lur fra Bardal I. Foto: Ingvild Haraldsdatter Johns

Jeg dro også på befaring til Bardal I feltet hvor det er registrert flere båtfigurer med lur. Siden dette feltet er mye større enn Bjørngårdfeltet var det noe vanskeligere å gjøre noen gode undersøkelser uten å bevege seg ut på selve berget. Dette er det mest kjente feltet med lurfigurer i Norge og er blitt godt dokumentert med bilder, kalkeringer og beskrivelser.

Om det hadde vært mulig er dette noe jeg helst skulle gjort på alle feltene i mine utvalgte områder siden tolkningen disse figurene er langt enklere i person enn på papiret, men pga. koronapandemien var det lenge vanskelig å reise både innad i Norge og spesielt til utlandet.

Kilder

Lurfigurer i bergkunsten er dessverre ikke alltid like godt dokumentert og figurene kan være vanskelig å kjenne igjen. Siden et av områdene jeg har valgt å undersøke for denne oppgaven ligger i Sverige har dette bydd på enkelte problemer med å finne alle feltene med lurfigurer i dette område. Siden mye av dette materialet var litt vanskelig tilgjengelig tok jeg kontakt med Jarl Nordbladh og Johan Ling som begge tidligere har skrevet om helleristninger i Bohuslän og har nevnt lurfigurene i sine publikasjoner. Begge rådet meg til å bruke de samme ressursene for å finne flere lokaliteter med lurfigurer, og det er disse jeg har basert utplukkingen av materialet mitt på.

SHFA.se - SHFA står for Svenskt Hällristnings ForskningsArkiv og er en online database med mer enn 20.000 digitaliserte bilder, kalkeringer og modeller av helleristninger og bergkunst. Denne databasen har hovedsakelig materiale fra Sverige, men har også dokumentasjon fra noen felt i Norge, Danmark, Italia og Spania. På denne nettsiden er det mulig å søke etter helleristninger etter nøkkelord og en av kategoriene er antropomorfiske figurer – lurblåser. Om man søker opp dette kommer man til en side med forskjellige bilder av lurfigurer med alt av informasjon om lokaliteten de befinner seg på. Denne nettsiden var til stor hjelp med å lokalisere felt jeg tidligere viste eksisterte, men ikke hadde noe videre informasjon om.

Problemet med denne databasen er at den dessverre ikke er komplett, noe jeg oppdaget da jeg ikke greide å finne noen bilder av lurfigurer jeg allerede viste om. I tillegg har denne nettsiden kun lurblåser registrert som antropomorfiske figurer og ikke på båter. Dette betydde at jeg måtte gå gjennom alle båtfigurene på databasen og plukke ut lurfigurene fra det relevante området der jeg så dem. Likevel har denne nettsiden vært en av de viktigste kildene for innsamling av det svenske materialet og mye av analysene mine er basert på disse.

En annen nettside jeg ble tipset om var hällristningar.se som er opprettet av stiftelsen for dokumentasjon av Bohusläns helleristninger. Her ligger det komplette kalkeringer og bilder av mange av feltene i Bohuslän i tillegg til feltrapporter fra dokumentasjon og skjøtselsarbeid. I motsetning til SHFA er det ingen søkemotor på denne nettsiden, men heller store PDF'er med alle kalkeringene fra gitte felt. Jeg har gått gjennom alle kalkeringer og bilder og selv plukket ut lurfigurene som jeg har brukt i oppgaven.

Det er hovedsakelig disse to kildene jeg har basert utvalget av materiale fra Sverige på. Dette kan virke noe smalt som grunnlag, men med tanke på at det er dette jeg har hatt tilgang til, mangel på en allerede eksisterende katalog og at jeg er blitt rådet til å bruke av fagpersoner som tidligere har skrevet om temaet mener jeg dette er godt nok grunnlag for min analyse. Det norske materialet var lettere å finne med tanke på at jeg har noe tidligere kunnskap om temaet

og at det var lettere å oppdrive kalkeringer fra relevante felt siden jeg befant meg i samme land.

1.9 Feilkilder i materialer og tolkninger

Som er mye annen forskning er også mitt utvalgte tema utsatt for feilkilder i materiale og feiltolkninger. Basert på mine egne undersøkelser vil jeg anse det som svært sannsynlig at det er store mørketall når det kommer til lurfigurer i bergkunsten. Dette gjelder spesielt lurfigurene man finner om bord i båter siden disse ofte kan være vanskelig å finne om man ikke vet hva man ser etter. Ofte er disse lurfigurene kun representert med en strek eller buet linje igjen på figur, og disse er lett å ikke alltid legge merke til eller kjenner igjen som lurer. denne typen lur figur er også den mest vanlige og forekommer stort sett overalt hvor man finner båtfigurer. Disse mørketallene det er sannsynligvis ikke like store når det kommer til avbildninger av separate figurer og antropomorfiske figurer siden disse ofte er lettere å kjenne igjen.

Mye av tolkningsarbeidet som er gjort for denne oppgaven er basert på personlige tolkninger av figurer i bergkunsten. Personlige tolkninger kan i noen tilfeller bli problematiske som kilder basert på manglende objektivitet i undersøkelsen av materiale.

Som jeg har vært inne på flere ganger allerede i denne oppgaven er det mangel på nyere relevant forskning innen temaet. Broholms bok «The lures of the bronze age», som ble utgitt for første kvelden i 1949, er fremdeles en av de eneste utgivelsene som omhandler bronselurene selv om denne boken snart nærmer seg 100 år. Dette er et vedvarende problem med dette materialet. De aller fleste solide kildene som er å oppdrive omhandlende dette temaet er sjeldent nyere en 1960. Mange av disse kildene er nå blitt så gamle at mye av informasjonen de inneholder enten ikke lenger stemmer med det vi vet i dag eller har blitt stående som fakta så lenge at de nå er akseptert som sannheter. Denne låsingen av materialet er et problem jeg har støtt på flere ganger i løpet av skriveprosessen. Frysningene av materialet kan ofte gjøre arbeidet med å utvikle nye metoder eller tolkninger mye vanskeligere enn det trenger å være.

Ett annet problem jeg har møtt på er mangelen på utfyllende informasjon relevant for lurmateriale. Med dette mener jeg at bronselurer, lurblåsere og deres forhold til bergkunsten ofte er nevnt, men sjeldent undersøkt i mye av litteraturen. For min del viser dette seg i store mengder oppslagsverk omhandlende bronsealder kultur, utvikling av bronsealderen samfunn og religion i bronsealder som alle kun nevner lurmateriale, men aldri undersøker det er noe nærmere. Disse kildene inneholder også ofte den samme informasjonen bare gjenfortalt med en annen setningsoppbygging, dette har gjort letingen etter relevant litteratur tidvis vanskelig og frustrerende.

Figur 16. Figur tolket som mulig lurblåser fra Fredrikstad, Østfold. (Bilde: Sketchfab)

Å kategorisere figurer i bergkunsten som lurblåsere når man ikke alltid er sikker på hva figuren skal forestille ser ut til å være en taktikk noen ganger brukt. Om man har tilgang til bergkunst kataloger, kalkeringer eller 3-d modeller av felt finner man enkelte figurer kategorisert som lurblåsere selv om disse figurene åpenbart ikke viser lurblåser. Et eksempel et eksempel på en slik figur finner man utenfor Fredrikstad i Østfold. Denne figuren det er beskrevet som en mulig fremstilling av en lurblåser. Siden jeg har brukt lang tid på å lære meg å kjenne igjen denne typen figurer kan jeg med sikkerhet si at denne tolkningen ikke stemmer (se figur 15).

Alt i alt ser det ut til at dette materialet ikke er godt kjent for mange arkeologer. Lite nyere forskning på temaet og ofte utdaterte tolkninger basert på antatte sannheter gjør at dette materialet har stort potensiale for feilkilder, men også for ny forskning.

2.0 Forskningshistorie

2.1 Innledning

Lurblåseren er et tema som er relativt lite belyst i tidligere forskning. I stedet er det storebror bronseluren som har fått det meste av den akademiske oppmerksomheten siden begynnelsen av 1800-tallet. Deler av forskningshistorien vil derfor omhandle lurer som instrument i tillegg til lurblåserens rolle og representasjon i bergkunsten. Tolkningene av lurer, lurblåsere og bergkunsten har, i stor likhet med arkeologien generelt, vært preget av endringer i strømninger i tiden. Jeg vil her gå gjennom de viktigste trekkene, teoriene og tolkningen gjort av dette materialet fram til i dag.

2.2 Den aller tidligste forskningen

Siden de aller første luren ble funnet på slutten av 1700-tallet har det vært gjort en rekke undersøkelser av en rekke av fortidens store vitenskapsmenn. De aller fleste av disse undersøkelsene ble utført i løpet av 1800- og 1900-tallet av forskere som Sune Lindqvist, Oscar Montelius, Nils Bruzelius og Nils Åberg for å nevne noen.

I 1797 kom et brev det kongelige skattkammeret i København. I brevet kom det fram at en bonde hadde funnet seks kurvede metallhorn i myren Brudevælde på Sjælland. Kun seks år senere (i 1803) ble det funnet to liknede metallhorn i en annen myr i Danmark. Disse hornene viste seg å være støpt i bronse og var antatt å være svært gamle. Det var den danske arkeologen Christian Jürgensen Thomsen som først daterte disse, sammen med en rekke andre bronsegjenstander til perioden han kalte bronsealderen. Det var også Thomsen som ga disse hornene navnet lur i 1836 (Thomsen, 1836, s. 34). Dette navnet er sannsynligvis inspirert av det gamle ordet *lúðr* som viser til et blåseinstrument i Islandsk litteratur. Utover 1800-tallet ble det gjort flere funn av lurer i Skandinavia og mot slutten av århundret var det funnet totalt 25 lurer. Forskere ble på dette tidspunktet konfrontert med en større gruppe instrumenter som viste til en høyt utviklet musikkultur blant mennesker for ca. 3000 år siden. I tillegg tydet lurene på svært god kjennskap til kunsten å støpe bronse, lurene stakk seg ut blant annet arkeologisk materiale både i kvalitet og i størrelse. Mange av disse 25 lurene var veldig godt

bevart og kunne fremdeles spilles på, flere musikere prøvespilte lurene for å demonstrere deres musikktekniske egenskaper som musikkinstrumenter (Lund, 2010, s. 179).

Lurene ble fort et svært populært tema for monografier og artikler av blant andre den danske musikkhistorikeren Angul Hammerich (1893). I boka *Dansk Musikhistorie* trekke Hammerich fram lurene og setter dem i svært nasjonalromantisk lys. Han beskrev dem som et skandinavisk fenomen som var spesielt for området rundt Sørvest-Baltikum og spesielt rundt de danske øyene og Jylland. Hammerich drar derfor lurene fram som et tegn på Danmarks stolte forhistorie som en av de tidligste musikkulturene i Europa (Hammerich, 1893 & 1921, s. 2). Han var også en av de første forskerne som foreslo at lurene kunne være brukt flere sammen siden de ofte er funnet i par. Lurer som er funnet i par svinger ofte fra hverandre noe som gjør likheten til dyrehorn slående. (Oldeberg, 1947, s.4). Dette er et av de første eksemplene på bronselurene som et nasjonalromantisk tegn på Danmarks identitet. Dette er en trend som går igjen i tolkningen av dette materialet og er vedvarende den dag i dag.

Lurblåseren eller avbildninger av dem i bergkunsten er det heller få som har undersøkt eller nevnt dem. Biskop Friedrich Münter & historiker Nils Henrik Sjöborg (Sjöborg, 1797, s. 168) har begge nevnt lurblåserne i sine publikasjoner på sent 1700- og tidlig 1800-tall. Münter har også kalt figurene for «musikere med krigshorn» i 1803 og i 1815 sammenligner han disse figurene med hornene funnet i de danske myrene. Professor Sven Nilsson var den første som foreslo at det kunne være en sammenheng mellom de skandinaviske ristningene og bronsealderen. Han knyttet også lurblåserne i Kivik til de forhistoriske lurene. Nilsson hadde en av disse tidlige lurene i sin private samling og påpekte likhetene mellom det faktiske instrumentet og figurene. Han mente at scenen som er avbildet i Kivik var en historie, den viste en triumfparade med blant annet lurblåsere (Nordbladh, 1986, s 133).

De aller tidligste illustrasjonene vi har av lurblåsere i bergkunsten er fra Kivikgraven, Skåne i Sverige, kalt «Breda rör». Historikeren Anders Forssenius som fikk dette tegnet nevnte dem likevel ikke i sin avhandling publisert i 1780. Tegningene gjort av hans illustratør ble likevel sett på som den mest sentrale avbildningen fra denne graven i over 200 år (Wilstadius, 1938).

2.3 Bronselurer og dansk nasjonalisme

Mot slutten av 1800-tallet møtte dansk meierindurtri på et voksende problem med å selge smør til Storbritannia. Danmark hadde over lengere til solgt mye smør til britene og det danske smøret var viden kjent å ha høy kvalitet, men andre land hadde begynt å selge smør som utga seg for å være dansk for en billigere penge. Det ble bestemt at den beste måten å stoppe dette på var ved å tydelig markere smøret som dansk og for dette trengte de en gjenkjennbar logo. Valget falt på å markere tønnene smøret ble fraktet i med fire bronselurer, et stempel på dansk kvalitet (Hjøring, 1986, s. 249).

I Danmark er og var bronselurene så mye mer enn kun et nasjonalsymbol, instrumentet var også brukt til å kalle på det danske folk. På et tidspunkt ble disse instrumentene knyttet til vikingkulturen som allerede eksisterte i Danmark selv om bronselurene kun dateres til bronsealder. Resultatet av dette ble et hybrid basert på alt som var stort ved Skandinavisk brosealder. Fra 1900-tallet finner man mange eksempler på denne blandingen av perioder iblant annet framstillinger av norrøne guder som Heimdal som noen ganger er avbildet med en bronselur til tegneserier som Valhalla (Hjøring, 1986, s. 247). Bronselurene ble fort et symbol på styrke, makt og selvstendighet for det danske folk, men mot slutten av 1930-tallet ble disse kvalitetene også oppdaget av en annen gruppe.

Med nazistbevegelsen kom en systematisk utnyttelse av disse instrumentene og deres kulturelle betydning for et helt folk. Unge tyskere hadde omfattende undervisning om Tysklands forhistorie, selv om noen bronselurer også er funnet i Tyskland var det den danske framstillingen av den ariske vikingen med bronseluren nazistene ville benytte seg av (Hjøring, 1986, s. 250). Dette ble raskt et motiv som ofte ble brukt i nazipropaganda for å selge den ariske rasen som overlegen til alle andre. Dette sammen med hitlers bruk av Kossinas kultuarkeologi for å forsvare Holocaust og raseteorier ga nazistene et historisk bakteppe til sin terrorkampanje gjennom Europa (Baudou, 2004, s. 373 og Olsen, 1997, s. 29-33).

Kanskje ikke uventet har man siden krigen vært svært forsiktig med bruk av disse instrumentene som nasjonale symboler hvor dette ofte kan vekker minner om nazistiske

propagandaplakater. Interessen for arkeologi og historie ble etter krigen langt mer separert fra folk flest til kun fagpersoner. Vanlige mennesker var ikke lengre like interessert i sin egent forhistorie eller nasjonalisme og mange ville ikke ha noe å gjøre med symbolet som hadde betydd så mye for det danske folk og Danmarks forhistorie, men som kostet verden så mye mer (Hjøring, 1986, s. 251). Dette kan være en forklaring på kunnskapshullet som tilsynelatende eksisterer rundt lurblåseren i bronsealderen. Det virker som interessen av å undersøke lurblåseren og på bronselurene i sin helhet har falt utenfor de flestes interesseområder. I dag er det nesten eksklusivt vikingen som står igjen som et akseptabelt symbol på noen Skandinavisk nasjon, selv om vikinger også var brukt i propaganda under andre verdenskrig. Bronsealderen er fremdeles sett på som en storslått periode i Danmarks historie, men dens rolle som nasjonens stolthet har definitivt dødd ut. I denne sammenhengen har også bronselurene og dermed også lurblåseren endt sin rolle som nasjonalt symbol, de er til og med på vei av smørpakningene.

2.4 Lurforskningens oppblomstring på 1900-tallet

I 1949 ble det mest kjente verket omhandlende bronselurene utgitt, H. C. Broholms «The lures of the bronze age». Boken «The lures of the bronze age» er en grundig og systematisert oversikt og analyse over alle de da kjente bronselurene funnet. Det er skrevet i samarbeid med Godtfred Skjerne (musikk) og William P. Larsen (støping og matallurgi). Når boken ble utgitt i 1949 var det gjort 49 slike funn i Skandinavia (Broholm, 1949, s. 11).

Broholm bruker god tid på materialet i form av grundige beskrivelser og historie av alle funnene. Beskrivelsene varierer fra alt fra flere sider om de mest undersøkte lurene til bare noen avsnitt om de mindre kjente. Som i tidlige litteratur ser man et tydelig hovedfokus på det danske materialet over f.eks. det svenske eller tyske. De tidlige arkeologiske undersøkelser er også satt sentralt i Broholms forskning. Spesielt er han interessert i dateringer og stiller seg bak den foreslåtte dateringen av bronselurene til sen bronsealder. Disse dateringene er fremdeles sterkt basert på typologiske aspekter ved dekor på f.eks. platene eller ved leddene på instrumentet. Disse er typologisk datert etter liknende dekor på andre praktgjenstander i bronse. Her kommer også de rituelle tolkningene av lurene klart til syne. Dette ser ut til å være nok et symptom av den typologiske dateringen av liknende materiale (Broholm, 1949, s. 12-34).

De musikalske aspektene er også noe som interesserer Broholm og deler av boka er ganske musikkteoretisk tung. Enkelte av lurene som var funnet i 1949 var så komplette at de var spillbare og gjennom dette har Broholm blant annet sett på stemming og register. Det er også en tabell med målene på alle rørene på alle de testede lurene. En større del er også brukt på å analysere munnstykkene med f.eks. sammenligninger til moderne munnstykker som er overraskende like. De siste sidene i denne delen er bilder av munnstykkene i sann størrelse med sammenligninger til moderne munnstykker (Skjerene, 1949, s. 90-106).

I løpet av boka nevner Broholm lurblåseren kun et par ganger og bare kort på vei til et annet mer konkret tema. Dette stemmer godt med de teoretiske trekkene som sto sentralt i denne perioden, hvor fokuset var på tolkning av objekter foran å se på det store bilde (Olsen, 1997, 30-32). I de få tilfellene lurblåseren er nevnt er det utelukkende i rituell sammenheng hvor de framstilles som sjamaner eller som en sentral rolle i et av bronsealderens ritualer.

Broholm kommer også med noen forslag til hva slags videre forskning som bør gjøres på temaet. Det er hovedsakelig tre ting Broholm mener bør forskes videre på, hvorfor bronselurer kommer i par, vider forskning på ranglene som noen ganger finnes på dem og det musikalske aspektet. Dette speiler også Broholms egne konklusjoner om bronselurene, det har tidligere vært mye fokus på det han mener er lite viktig og for lite fokus på de «viktige» aspektene. Med andre ord har den tidligere forskningen kun rørt overflaten og at arbeidet ligger nå i tolkninger av materialet.

“The final results of the investigation now concluded may be briefly expressed as follows: We may not know so very much more than our predecessors, but in return we do not take so much for granted” (Skjerene, 1949, s. 129).

2.5 Østfolds jordbruksristninger

Sverre Marstrander har i boken Østfolds jordbruksristninger sett på lurer som et eget spesielt motiv som opptrer i regionen. Denne boka var også en av de første til å diskutere temaet

lurblåsere i bergkunsten. Det er tydelig at enkelt slike figurer var kjent, men at lite oppmerksomhet var gitt til dem tidligere. I 1963 var det ikke funnet noen menneskeskikkelser som tydelig kunne kategoriseres som lurblåsere på Skjeberg-feltene som boken omhandler, men motivet var likevel kjent fra andre felt i regionen. Marstrander viser her til flere falliske mannsfigurer på feltene i Borge som holder oppe instrumenter med tydelige lurlignende former som han mener kun kan tolkes som lurblåsere. Spesielt viser han til den buete formen og tydelige pryddplanten rundt sjallstykket øverst på instrumentet. En lurblåser av samme type er også funnet Rå, Rolvsøy, men her også med sverd. Også her er instrumentet tydelig utformet. (Marstrander, 1963, s. 35)

Begge disse feltene gir oss eksempler på lurblåsere som figur på berget. Det vil si at de ikke har noen spesiell tilknytning til noen andre figurer, men opptrer separat fra andre «scener». Som mange andre områder med store helleristingslokaliteter finner man også i Østfold en stor andel båtfigurer. På flere av disse båtfigurene påpeker Marstrander at det forekommer lurblåsere om bord i skip, men at de er veldig forenklet i forhold til de isolerte figurene. Disse forenklete figurene representeres med en lengre, buet linje som stikker opp fra båtfigurene (Marstrander, 1963, s. 37).

Typologier innen lurmaterialet i bergkunsten er et tema som før dette ikke er blitt gitt like mye oppmerksomhet, men her bemerke Marstrander at disse typologiske forskjellene finnes. Disse forskjellene i framstillingen av lurblåseren vil kunne brukes til å få en bedre kronologisk inndeling av bergkunsten. Siden dette er avbildninger av et faktisk materiale som man har tilgjengelig og kan datere vil dette kunne datere ristningene også (Marstrander, 1963, s. 38). Dette er et perspektiv som er nevnt av andre forskere i senere tid, men Marstrander er tilsynelatende det første arkeologen til å påpeke det i sine publikasjoner.

Marstrander nevner også mange av de mest kjente lokaliteten hvor det er funnet lurblåsere som motiv. Han nevner blant annet Bardal som et felt med tydelige lurfigurer om bord i båter, men påpeker at dette her være lite påpekt på dette tidspunktet. Med andre ord var ristningene på Bardal kjent, men få hadde undersøkt lurene på båtfigurene. Marstrander sammenligner også figurene på Bardal med like figurer fra Østfold og Bohuslän og mener det er lite tvil om

at alle disse figurene er ment å vise lurblåsere. Dette mener han er et klart tegn på tilknytning mellom Østfold/Bohuslän og Trøndelag og påpeker også at det er funnet svært få ristninger med lurfigurer i Vestlandsområdet til tross for sine mange bergkunstfelt (Marstrander, 1963, s. 39).

Sverre Marstrander tar i denne boka for seg temaet lurfigurer i bergkunsten langt grundigere enn mange andre har gjort både før og etter ham selv om temaet kun er diskutert over et par sider i en bok 350 sider. Marstrander drar inn mange interessante tolkninger og teorier som fremdeles ikke er undersøkt til sitt fulleste og noen som jeg selv har valgt å se nærmere på i denne oppgaven.

2.6 Det musikalske 1980-tallet

Den felles interessen for både musikk og arkeologi som forskningsfelt oppsto på slutten av 1970-tallet under en konferanse for internasjonale musikalske samfunn på Berkley. Under denne paraplyen finner vi musikk fra mange ulike kulturer og tidsperioder. Mot slutten av 1900-tallet ser vi flere grupper med interesse for musikkarkeologi dukke opp rundt om i verden som f.eks. ICTM Study Group on Music Archaeology og International Study Group on Music Archaeology (ISGMA). Fram til 1996 ble det holdt 7 internasjonale konferanser av ICTM Study Group on Music Archaeology som i tillegg publiserte omfattende rapporter fra alle disse konferansene. Selv om noen av disse gruppene dessverre ikke lengre er like aktive ble det publisert endel om musikkarkeologi de årene de var det (ISGMA, 2019). Disse organisasjonene jobber med bronselurer på en annen måte enn de fleste arkeologer. Fokuset deres har i stor grad vært de musikalske aspektene som f.eks. munnstykke design og tonerekkevidde osv. Selv om denne forskningen ikke alltid er direkte arkeologisk fungerer den som et bindeledd mellom arkeologi og musikk, mellom den tids musikkforståelse og dagens.

I 1984 holdt ICTM en konferanse om musikkarkeologi i Stockholm hvor arkeologer og musikere var invitert til å holde foredrag om temaer som relaterte til musikkarkeologi. I denne forbindelse ble to bøker gitt ut med artikler skrevet av foredragsholderne, volum II av disse

omhandler utelukkende bronselurer. Mange av artiklene i denne boka omhandler temaer som faller noe utenfor interessefeltet for denne oppgaven som blant mange artikler om tonearter, spillestillinger og metallurgiske undersøkelser, men her finner man også artikler om lurblåseren i bergkunsten, bronselurer som kulturarv og andre ofte lite belyste temaer (Lund, 1986). Kanskje noe uventet står denne boken som det eneste samleverket omhandlende bronselurer og deres betydning siden «The lures of the bronze age» ble utgitt i 1949. For et materiale så ikonisk som bronselurene er dette en svært lang periode uten større undersøkelser eller publikasjoner. Dette kan være et symptom på kunnskap som har fryst fast i tidligere forskning og derfor antatt som sannhet.

2.7 En voksende interesse?

Siden 1980-tallet har det ikke vært gjort mange nye undersøkelser av lurfigurer i bergkunsten eller om lurblåseren generelt. Antony Hardings «European societies in the bronze age», Jørgen Jensens «The prehistory of Denmark», Kristian Kristiansen og Thomas Larssons «The rise of bronze age society» og Flemming Kauls «Bronzealderens religion» er alle eksempler på verk hvor bronselurer og lurblåsere nevnt, men sjelden undersøkt. Likevel finner man enkelte nyere artikler som nevner temaet og kommer med nye tolkninger.

I 2012 skrev Johan Ling en artikkel om menneskelig representasjon på båter i bergkunsten på kysten rundt Bohuslän i Sverige. I dette området i Sverige er tettheten av lurfigurer større enn i resten av Skandinavia og Ling viser til 112 lurfigurer på båter i dette området. De aller fleste lurfigurene som til dags dato er funnet i dette område er om bord i båter, men Ling deler likevel disse opp i to grupper. Lurfigurer fra tidlig bronsealder finner man sittende i båter og er ofte kun representert av lurformen blant mange mannskapsstreker, mens figurene fra sen bronsealder heller blir funnet i nærheten av båter og framstilles som mer individuelle figurer. Disse er gjerne holdt av store menneskelignende figurer med horn kanskje mest kjent fra lokliteter som Kalleby og Fossum. Disse figurene bære noe likhet til figurer som er tolket som krigere som finnes i det samme området (Ling, 2012, s. 479).

Krigerfigurene er tidligere tatt ut av den maritime konteksten fordi flere forskere har ment at de ikke har noen sammenheng med båtfigurene rundt dem. Blant annet er menneskefigurene i Bohuslän unormalt stor i forhold til andre figurer på feltene. (Bertilsson, 1987, Nordbladh, 1989 & Vogt, 2006). Dette mener Ling ikke stemmer, og krigerfigurene må diskuteres med tanke på hva de opptrer rundt. I denne sammenhengen er det snakk om i nærheten av maritime scener, men sjeldent faktisk om bord i båtene (Ling, 2012, 479). På mange måter ligner dette på måten lurfigurene opptrer på felt i området med den forskjellen at det er langt vanligere å finne dem ombord i båter.

I Bohuslän er de fleste av skipene datert til sen bronsealder, men likevel sier Ling at lurer ser ut til å være mest vanlig i bergkunst fra tidlig bronsealder. Dette er på grunn av mengden lurfigurer man finner på skip kontra de relativt få menneskelige figurene som holder lurer. Lurfigurene er også unike til bronsealderen og er ikke funnet på noen skip som er datert til førromerskjernalder (Ling, 2012, s. 479).

Kalle Sognnes skrev i 2017 en artikkel i Arodanten om bronsealdermusikk i Trøndelag og stilte spørsmålet om bronselurer kunne ha vært et kjent instrument i Nord-Europa. Denne artikkelen er tilsynelatende den nyeste forskningen som er gjort på dette materialet. Her nevner Sognnes flere felt i Trøndelag som har figurer av bronselurer i ulike kontekster. Som tidligere nevnt er Trøndelag et av områdene i Norge hvor det er mest bergkunst og i dette området finner man flere felt med lurfigurer, både på båter og separate. Disse feltene ligger relativt nært hverandre, to utenfor Steinkjer og to i Stjørdal. Sognnes peker i denne artikkelen på Trøndelag og området rundt Trondheimsfjorden som et spesielt område på. Han forslår at dette område kan ha vært et møtested for kulturell utveksling i bronsealderen og at dette kan være grunnen til at man finner så mange lurfigurer i bergkunsten i området enda man er langt fra andre områder med samme avbildning (Sognnes, 2017, s. 30).

Et problem Sognnes peker på med denne tolkningen er dateringene på figurene i bergkunsten opp mot den generelle datering av instrumentene. Instrumentene er allment datert til eldre bronsealder, mens det fleste av båtfigurene man finner dem som en dal av er fra tidlig bronsealder. Dette er et tema jeg ønsker å ta opp i diskusjonen av denne oppgaven.

2.8 Oppsummering

Den tidligste forskningen på bronselurene er lurblåseren nærmest ikke nevnt, og dette er et vedvarende problem fram til dagens forskning. I mange sammenhenger virker det som om de tidligste teoriene fremdeles er de som oppfattes som de mest legetime. F.eks. er Broholm fremdeles det mest sentrale verket inne forskning på bronselurer på tross av at dette verket ble utgitt for snart 100 år siden.

Det kan virke som om dette materialet har blitt offer for det Latour kaller «black boxing». Mange av de tidligste teoriene og tolkningene av lurfigurer i bergkunsten og lurblåseren har blitt stående som absolutte sannheter selv om ingen har undersøkt disse på lang tid. Dette vises spesielt godt om man ser på tolkningene av lurene som rituelle gjenstander, dette er ikke nødvendigvis en feil tolkning av dette materialet, men det virker heller ikke som om disse tolkningene på noe tidspunkt er utfordret. Hvor dette er tilfelle vil man få en slags forskningsloop hvor det blir vanskelig å lære noe nytt om materialet pga. de «absolutte sannhetene» som har oppstått over tid.

3.0 Analyse

3.1 Innledning

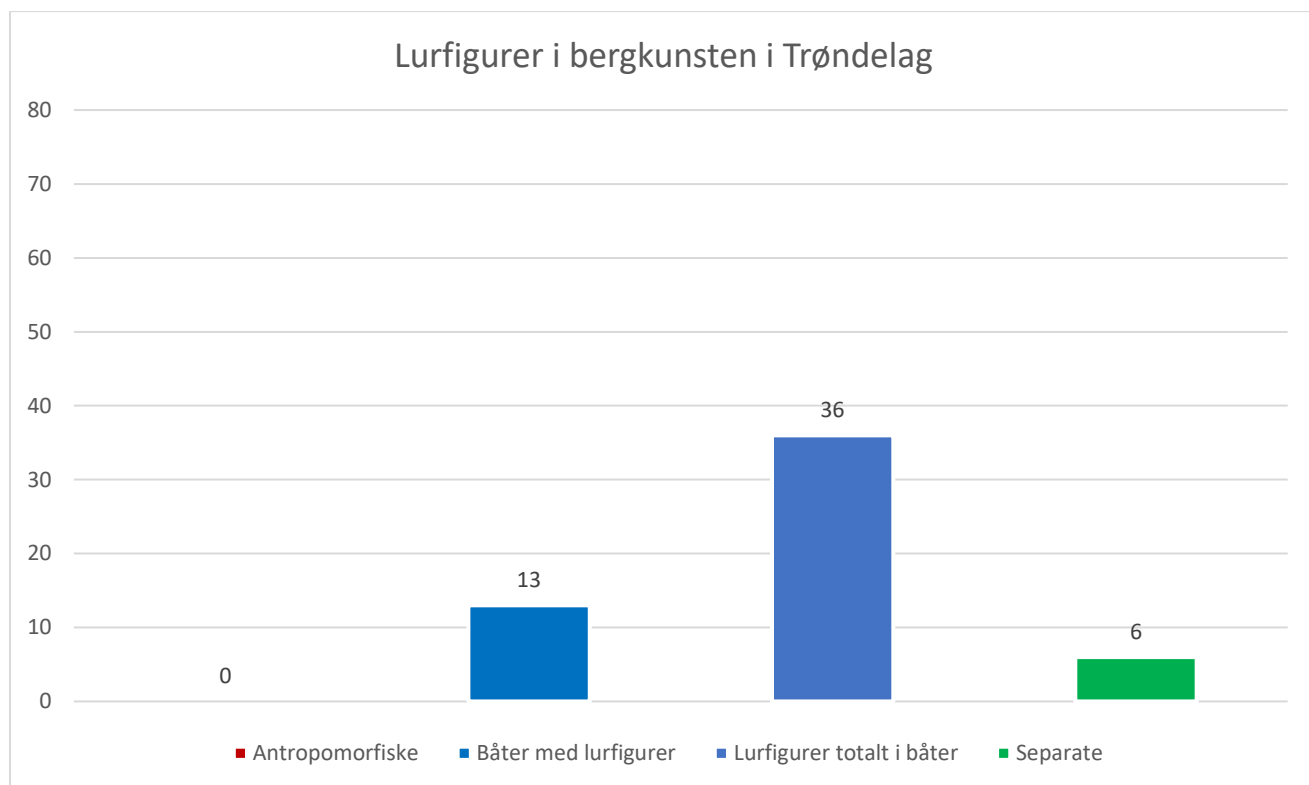
For å analysere lokalitetene jeg har valgt å bruke i denne oppgaven skal jeg hovedsakelig se på typologiske trekk i materialet. Dette vil være basert på mine egne kriterier for hva som definerer en lur i bergkunst sammenheng. Enkelt forklart er det formen på figurene som er avgjørende for om jeg har valgt å ta dem med eller ikke i denne analysen.

Som nevnt i kapitlet om feilkilder er sannsynligheten for store mørketall i dette materialet relativt høy. Spesielt er dette sant for Bohuslän siden det ligger i Sverige og litteratur og kalkeringer tidvis har vært vanskelig å oppdrive, men også i Norge er sjansen for feilkilder til stede. Likevel mener jeg det materialet jeg har valgt ut i det minste er representativt for sitt område og kan brukes til å besvare problemstillingene. All bergkunsten som er brukt i denne analysen er kategorisert som jordbruksristninger og i den grad noe er datert er det datert til bronsealder.

Selve analysen er noe baktung i Trøndelags favør siden dette er det eneste området jeg har hatt tilgang til å faktisk besøke i løpet av masterløpet. Befaringer til lokaliteten Bjørngård snudde noe av materialet på hodet siden antallet lurfigurer mer en doblet seg fra to til seks på kun et besøk. Dette er noe jeg skulle ønske jeg kunne gjøre på flere av lokalitetene mine, men det ble dessverre ikke mulig. Denne befaringen ble for meg beviset på av bergkunst i mange tilfeller må oppleves og ikke alltid kan undersøkes fra bak en skjerm.

3.2 Trøndelag

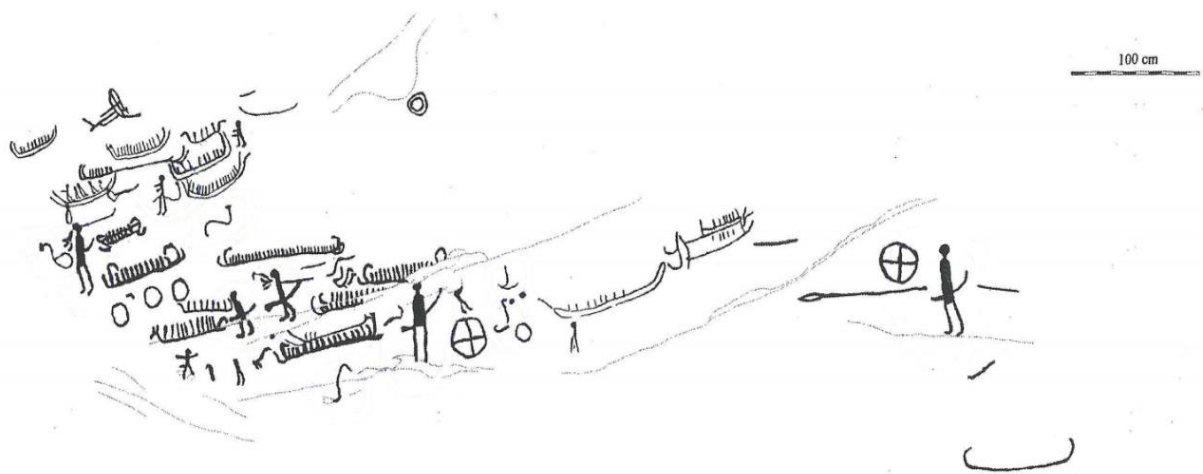
I Trøndelag er det tre felt på tre forskjellige lokaliteter man finner lurfigurer og her opptrer de utelukkende i to kontekster, på båter eller som separate figurer.

Tabell 1. Tabellen viser spredningen av lurfigurer i bergkunsten i Trøndelag

Av tabellen over kan man se antallet lurfigurer som til nå er funnet i Trøndelag. Ut ifra tabellen kan vi se at det ikke er veldig mange framstillinger av lurer i området, men at lurfigurer på båter er mest vanlige. Av de utvalgte områdene er Trøndelag det eneste som har lurfigurer som ikke nødvendigvis henger sammen med andre motiver på berget. Disse figurene har jeg valgt å kalle for separate lurfigurer siden de ikke opptrer som deler av større bilder som f.eks. på båter eller holdt oppe av menneskefigurer som man kan finne andre steder i Skandinavia. Disse figurene som viser kun luren er tilsynelatende et sjeldent motiv i bergkunsten siden det kun er et fåtall felt hvor disse er funnet. I Trøndelag er disse 6 figurene fordelt på 2 felt, et i Stjørdal og et i Steinkjer.

Feltet i Stjørdal heter Bjørngård I og ligger omtrent 2 kilometer vest for Leirfall som er et av Nord-Europas største helleristningsfelt i Stjørdal, Trøndelag. Feltene på denne lokaliteten ligger lite tilgjengelig for publikum omgitt av skog høyt over dalbunnen. Det er til sammen påvist 10-12 felt som ligger relativt spredd rundt området og faller innen tre «etasjer». Den øverste ligger på 100 meter over havet, de midtre på 75 meter over havet og de nedre på 60 meter over havet. De første ristningene som ble kjent fra denne lokaliteten ble funnet av Karl Rygh rundt 1910, han undersøkte da minst tre felt hvor kun et av dem er funnet igjen i ettertid. Noen år senere undersøkte Theodor Petersen området og fant ytterligere tre felt. En fullstendig undersøkelse av Bjørngård ble likevel ikke gjennomført før midten av 1980-tallet (Sognnes, 2001, s. 117). Mange av feltene på Bjørngård ligger på bergflater som er mye brattere enn det som er vanlig i resten av Stjørdal. Feltet som er interessant for denne oppgaven er hovedfeltet i den øverste etasjen. Dette feltet var også det første som ble funnet og det eneste som er gjenfunnet etter Karl Rygh sine undersøkelser i 1910. Feltet ligger på en bratt bergvegg, 10-12 meter lang hvor de fleste figurene ligger i vestre halvdel. Dette hovedfeltet er også omgitt av flere mindre felt som har kun et par figurer. Dette er også område hvor de savnede feltene skal befinne seg (Sognnes, 1983, s. 13).

Figur 17. Kalkering av Bjørngård I. (Sognnes, 2001, s. 176).

På dette feltet er det tidligere registrert to lurfigurer, begge er av typen separate figurer. Selv om disse to figurene er funnet på samme felt er likevel fremstillingen av dem noe annerledes. En av de to er plassert i relativ nærhet til en menneskefigur og de to figurene ser ut til å være i relativt samme målestokk. Det vil si at lurfiguren er omtrent samme størrelse som en faktisk lur ville hatt til et faktisk menneske. Denne figuren har også en ekstra linje mellom den nederste delen av røret og munnstykke som danner en sirkel i enden av figuren (se figur). Den andre lurfiguren ligner mer på de andre figurene man finner f.eks. på båter. Begge disse figurene har den tydelige s-formen som ofte kjennetegner lurene i bergkunsten og markerte pryddplater. De markerte pryddplatene på disse figurene er ikke noe man ser ofte i denne typen materiale, man finner et fåtalls eksempler på lignende i enkelte båtfigurer blant annet i Østfold.

Figur 18. De to kjente lurfigurene på Bjørngård I (Sognnes, 1999, s. 34)

Figur 19. Kalkeringer av to lurfigurer på Bjørngård I.

Ved begynnelsen av denne oppgaven var det kun disse to lurfigurene som var registrert på Bjørngård 1, men etter egen befarings til feltet i oktober 2020 ble det tydelig at det er flere som ikke tidligere er registrert. Disse figurene er synlige på kalkeringene av feltet, men er ikke lett gjenkjennbare som lurer. Under befarings telte jeg 4 mulige lurer i tillegg til de allerede kjente, to av disse er veldig tydelige når man er til stede på lokaliteten. Disse to figurene er plassert rett over hverandre på feltet og ser ut til å være en framstilling av den samme eller i det minste en helt lik lur. Den nederste av de to figurene er den mest tydelige av de to med tydelig pryddplate og den kjente s-formen.

Fra kalkeringen ser det ut som at pryddplaten på luren er tolket som en skålgrop separat fra resten av figuren, dette var ikke tilfelle når man er å faktisk ser på feltet.

Figur 20. Lurfigur på Bjørngård I. Man kan tydelig se pryddplaten og det naturlige hullet i midten av den. Foto: Ingvild Haraldsdatter Johns

Denne figuren har s-formen som man forbinder med disse figurene, men det er pryddplaten på denne figuren som gjør den spesiell. Noe som ikke kommer godt frem i kalkeringer av feltet er naturlige forekomster som kan oppstå på berget, dette kan være f.eks. sprekker, naturlige vannforekomster eller fargeforskjeller. I dette tilfelle er det et lite naturlig hull midt i denne skålgropen som representerer pryddplaten på luren, i likhet med hvor røret ville fortsatt ned mot munnstykke på det faktiske instrumentet (se figur 20).

Figur 21. Lurfigur på Bjørngård I. Det er vanskelig å se selve figuren, men man kan se noen av de hugde merkene. Foto: Ingvild Haraldsdatter Johns

Figuren rett over har ikke noe definert pryddplate eller andre tydelige indikatorer som man kan venter å finne, men dette er fremdeles lurfigur eller skulle bli en. Dette fenomenet var vanskelig å avbilde, men det ser ut til at den generelle formen av lurer er hugget inn i berget som er stiplede linje, men aldri fullført. Formen på disse huggemerkene er identisk til luren under den ser bare ikke ut til å være ferdigstilt (se figur 21).

Figur 23. Kalkering av lurfigur på Bjørngård

Det er også flere figurer på Bjørngård som ser ut til være plassert med tanke på naturlige forekomster i berget. Nederst mot midten av feltet er det hugd inn en buet linje som fra kalkeringene ser ut til å være en del av en figur som er skadet pga. avflakning på berget. Også her får man et annet inntrykk om man er til stede på feltet heller enn å se på kalkeringene alene. Fra befaring til feltet ser det ut til at de som har hugd denne figuren inn i berget har tatt nytte av en sprekk i berget som fungerer som pryddplate enden av denne lurfiguren. Denne sprekken er også svakt konisk formet, det vil si at sprekken blir større og større som en kjegle og dette er en egenskap også bronselurene har. Denne figuren ser også ut til å være plassert oppned i forhold til de andre lurfigurene på feltet. Det vil si at den har munnstykkedelen øverst og pryddplatedelen nederst (se figur 22 og 23).

Figur 22. Foto av samme figur (figur 20). Foto: Ingvild Haraldsdatter Johns

Den siste av lurfigurene på dette feltet er tidligere sett som en liten menneskefigur med hale og fallos på venstre side av feltet. Min tolkning av denne er at enten lurfiguren eller menneskefiguren har blitt hugd før den andre så de ligger oppå hverandre. Denne figuren har den samme formen som de andre lurfigurene og en noe markert plate. Nok en gang er dette noe som er vanskelig å se ut ifra kalkeringene, men noe lettere på feltet.

Figur 24. Kalkering av menneskefigur/lurfigur på Bjørngård

Figur 26. Foto av samme figur (figur 21). Foto: Ingvild Haraldsdatter Johns

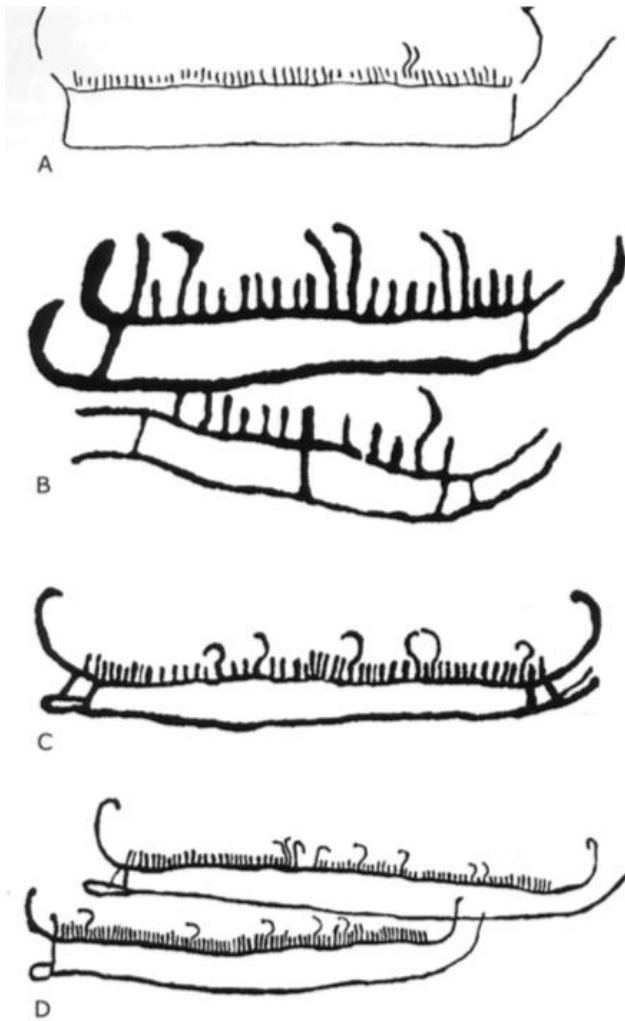
Figur 25. Foto av samme figur (figur 21 & 23), med figuren opptegnet. Svart viser er menneskefiguren og rød viser er lurfiguren.

På Tessem finner man også en av disse separate lurfigurene. Tessem helleristingsområde ligger i Steinkjer ikke langt unna Bardal som jeg kommer tilbake til. Dette område består av 11 lokaliteter delt i to hovedområder, Tessem østre og Tessem vestre. Den vestre delen består av lokalitetene I, II, III, VI, VII, VIII. Av disse har to status som «ikke gjenfunnet», lokalitet VI og VII. På Tessem østre finner vi lokalitetene IV, V, IX, X og XI. Av disse har kun en, lokalitet V, status som «ikke gjenfunnet» (Grønnesby, 2016, s. 19). Flere av lokalitetene på Tessem, spesielt Tessem I og IV, har flere figurer som ikke er vanlig å finne i Trøndelag, men heller ligner figurer man ventet å finne i Østfold/Bohuslån. På disse feltene finner man blant annet menneskefigurer, konsentriske sirkler som «stråler» og en lurfigur.

Det er på Tessem I man finner lurfigurer. Feltet er registrert i 1997 og kalkert under et feltkurs for arkeologistudenter i 1996. Selve feltet ligger på Brennhaugens høyeste punkt omgitt av tett skog og flaten på feltet vender mot øst. De fleste av figurene er godt synlige og er relativt dypt hugget. Bergflaten her er noe skadet med en del sprekker, men virker ellers stabil (Grønnesby, 2016, s 20). Dette feltet utmerker seg med sine vakkert hugde figurer av mennesker, båter, lur, fotsåler og en «padleåre». Under kontrollregistreringen i 2015 ble feltet på nytt innmålt. Lokaliteten var på dette tidspunktet begynt å gro igjen, men mange figurer var fremdeles veldig tydelige (Grønnesby, 2016, s. 20). På feltet er det en svært tydelig lurfigur som opptrer tilsynelatende helt separat for andre figurer på feltet. Denne figuren er ganske mye større enn andre separate lurfigurer og måler litt under en meter i lengde. Som på andre lurfigurene har denne figuren også en definert pryddplate og noe likt en av lurene på Bjørngård har denne også en liten sirkel i midten av pryddplaten hvor røret ville begynt på en bronselur. Tessem er også det eneste stedet annet enn på Bjørngård man finner separate lurfigurer. (se figur 27).

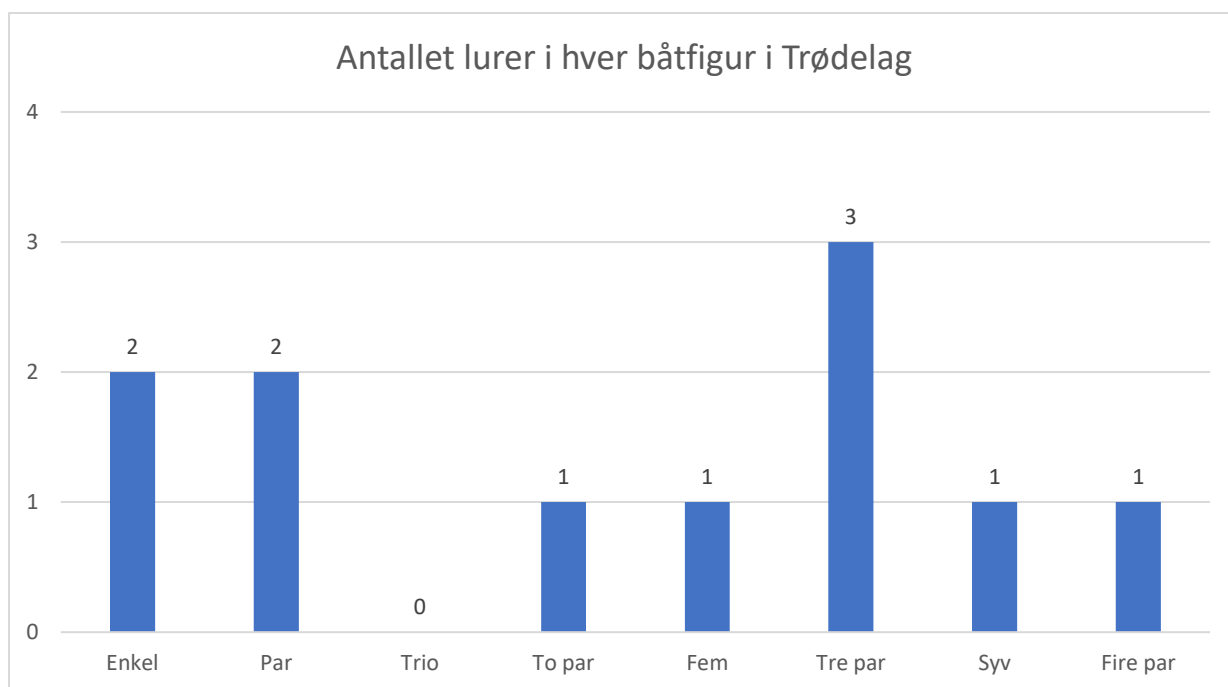
Figur 27. Lurfigur på Tessem I (Sognnes, 2016, s. 30)

Figur 28. Båtfigurer med lur fra Bardal I (Sognnes, 2017, s. 30)

Den siste lokaliteten i Trøndelag er ikke langt fra Tessem nemlig Bardal. På Bardal finner vi den største samlingen av helleristninger i Steinkjer. De aller fleste av disse befinner seg på hovedfeltet som ligger rett ved gården, dette feltet er omkring 20 meter langt og 5 meter høyt og rommer omkring 400 figurer. Dette og de andre feltene rundt gården er undersøkt og dokumentert på 1930-tallet av G. Gjessing. Spesielt for hovedfeltet på Bardal er at det er så mange figurer som er hogget over hverandre, både veideristninger og jordbruksristninger er representert. Denne overlappingen er veldig tydelig i den vestre delen av feltet (Lørdøen & Mandt, 2005, s. 105).

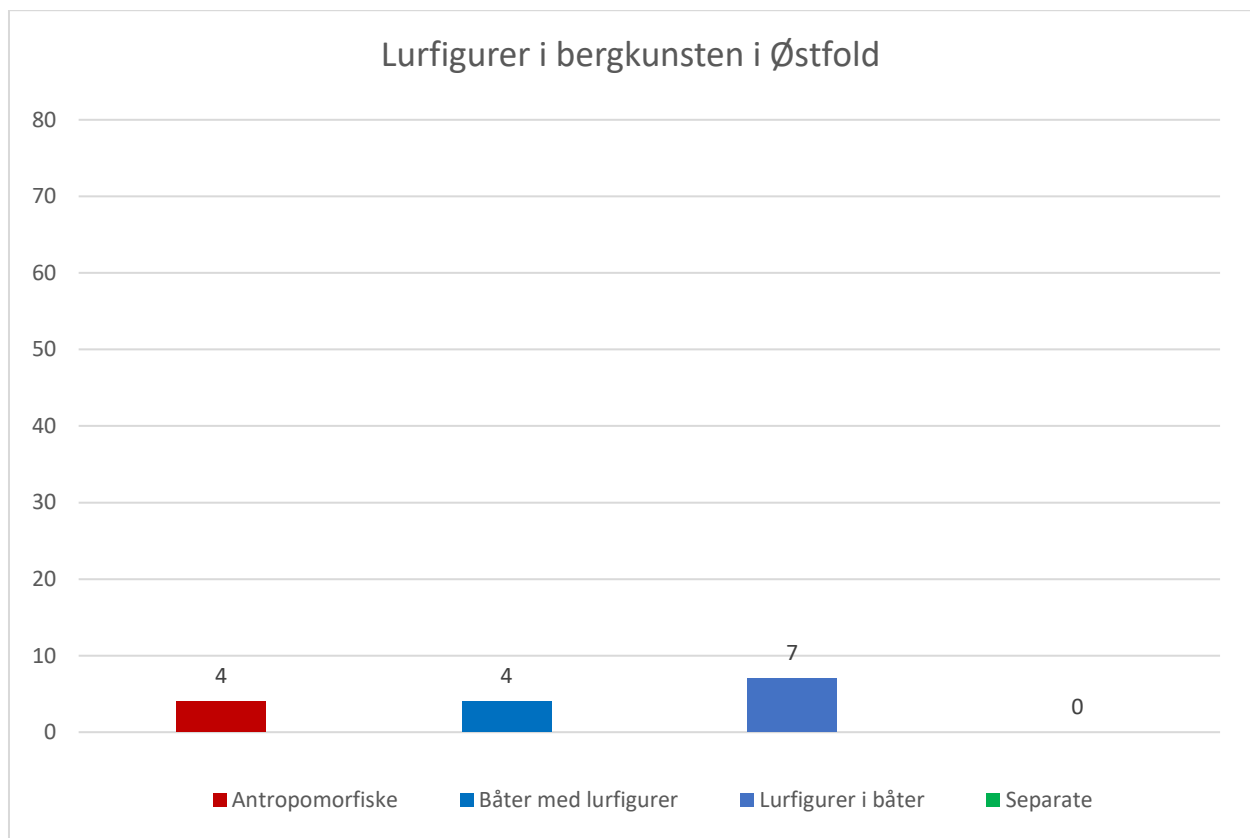
De eldste ristningene på feltet viser hovedsakelig store dyrefigurer, spesielt elg. Mange av de eldste ristningene har forvitret veldig over tid og kan være vanskelige å se i dag. Av de nyere ristningene er det båter som er mest representert. Båtfigurene er også hugget mye dypere enn dyrefigurene noe som gjør dem mye lettere å se uten spesielle lysforhold. Denne overlappingen av ristninger er noe som gjøre Bardal enestående i nordisk sammenheng (Sognnes, 1999, s. 97). På hovedfeltet på Bardal finner man flere båter med lurfigurer og dette er feltet med flest slike figurer i Norge. Antallet lur på hver båtfigur er varierer fra båt til båt, hvor noen har kun en lurfigur og noen har helt opp til 8.

Tabell 2. Tabellen viser antallet lurere på hver båtfigur i Trøndelag

Fra tabell 1 kan man se at det er overvekt av båtfigurer med lurere i Trøndelag og dette er en trend vi kommer til å se gå igjen i flere områder. I Trøndelag kommer alle disse båtfigurene fra Bardal 1. På dette feltet er det de største båtene som viser lurfigurer og de aller største har også flest lurfigurer. Som man kan se i tabell 2 er det ingen veldig tydelige trender i antallet lurere som forekommer på hver båt, men de ser ut til å opptre mer i partall enn i oddetall. Dette kan ha sammenheng med at bronselurene ofte er funnet i par og kanskje var ment å skulle spille på sammen.

3.3 Østfold

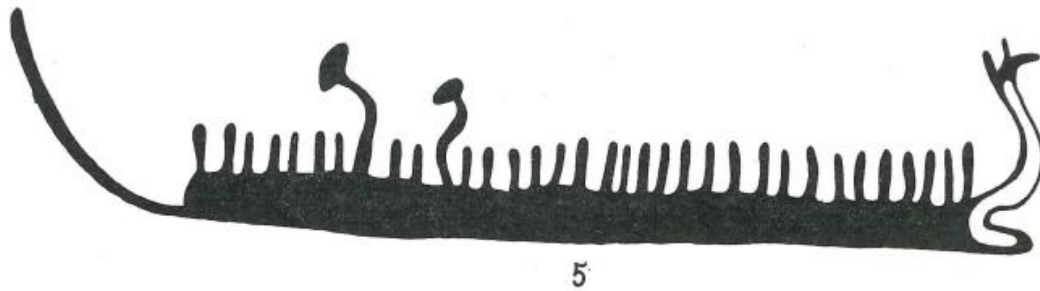
Tabell 3. Tabellen viser spredningen av lurfigurer i bergkunsten i Østfold

Som tabell 3 viser er det få lurfigurer i Østfold selv om det ligger relativt nært Bohulän på andre siden av svenskegrensen som har det største antallet lurfigurer i hele Skandinavia. I alt er det kun 9 lurfigurer i hele fylket, her også er de fleste båter. Det som er spesielt i Østfold er forekomsten av antropomorfiske lurfigurer, dette er det eneste feltet med denne typen figurer i Norge. Med dette menes menneskelignende figurer som holder oppe eller spiller på lurene. Denne framstillingen kan må også se i enkelte felt i Sverige, men de er heller ikke særlig vanlige der. I Østfold er det 4 slike figurer og de finnes alle på samme felt på Lille Borge utenfor Fredrikstad.

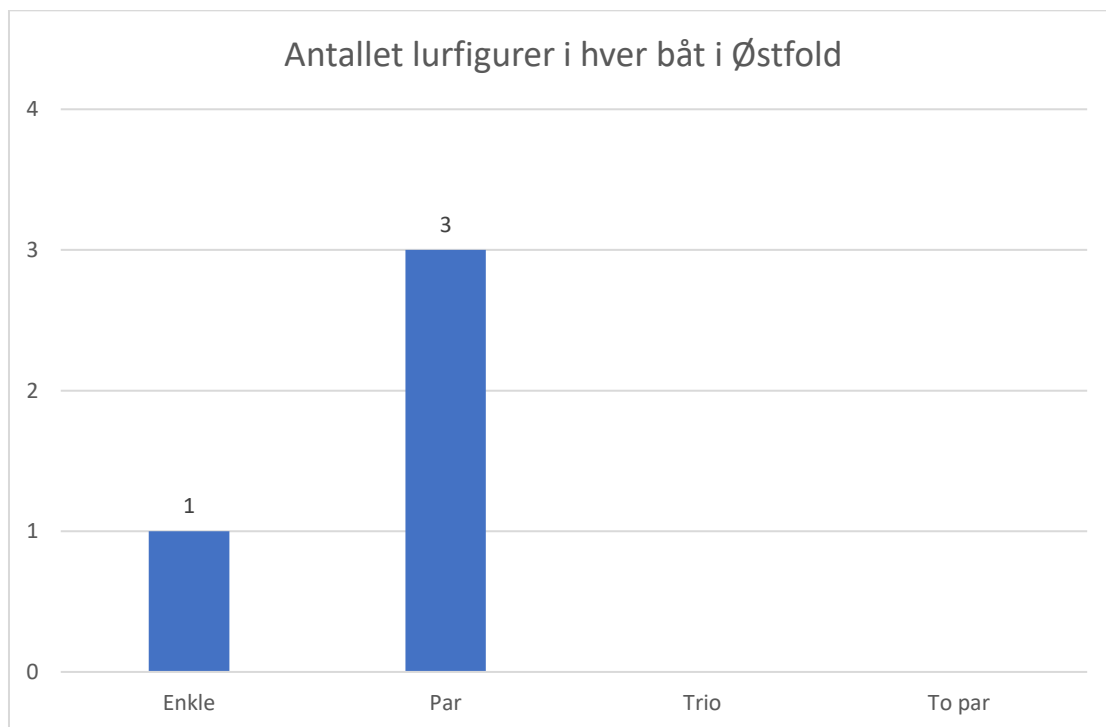

Figur 29. Lurblåser på Lille Borge (Sognes, 2016, s. 27)

På denne lokaliteten er det registrert flere lurfigurer, både på båter og med antropomorfe figurer. Antropomorfe lurblåsere er representert på Lille Borge som falliske mannsfigurer som tydelig holder oppe hver sin lur (se figur 29) (Marstrander, 1963, 35). Denne typen figur er på mange måter de eneste sikre framstillingene av vi kjenner til av lurblåsere siden de er de eneste bildene vi har av dem faktisk i bruk av menneskefigurer.

Figur 30. Båtfigur med lurblåsere på Lille Borge (Marstrander, 1963, s. 36)

Tabell 4. Tabellen viser antallet lurfigurer på hver båt i Østfold

I Østfold er det registrert lurfigurer om bord i båter og noen av disse er spesielt tydelige for denne typen ristning. I motsetning til mange andre lurfigurer om bord i båter er det mulig å se prydplaten på lurene noe som gjør dem lettere å tolke (se figur

3

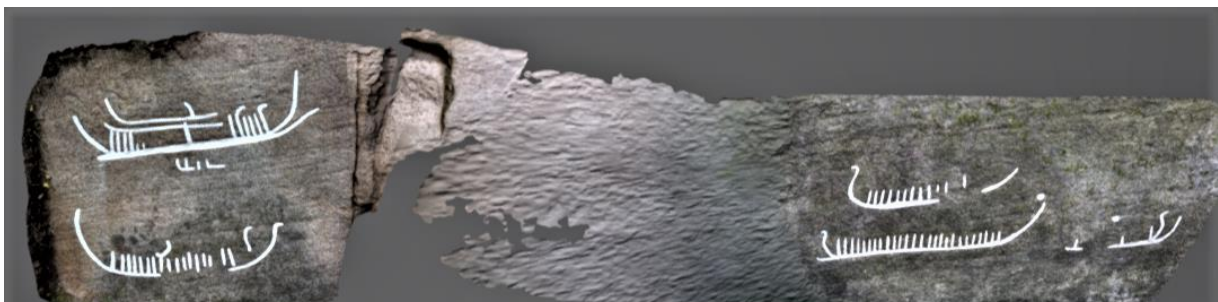
Figur 32. Båtfigur med lur på Lille Borge (Marstrander, 1963, s. 36)

30). Dette er en noe uvanlig avbildning av lur om bord i båter. Det er langt vanligere å finne en veldig forenklet versjon hvor man kun ser lurene representert som en lengere mannskapsstrek med en bøyd form (Marstrander, 1963, s. 35). På denne lokaliteten finner man også forenklete typen lur i båter. Denne formen for fremstilling er mye enklere og mer vanlig både i Norge og i Sverige. Disse kan noen gang være vanskeligere å tolke grunnet lite detaljer. Disse er gjerne kun representert som en lengere buet mannskapsstrek (se figur 30). Som i andre områder er sannsynligheten for at det er store mørketall i dette materialet stor, båtfigurer med lur kan være vanskelig å tyde siden det ofte kun er snakk om forlengede mannskapsstreker.

De to siste båtfigurene i dette området har ikke tidligere vært dokumentert som lurfigurer. Den ene av disse figurene ligger et stykke utenfor Sarpsborg på et felt for seg selv og ble ikke oppdaget før i 2017. Selv om denne foreløpig kun er registrert som en båtfigur råder det for meg lite tvil om at denne båten også har en lurfigur (se figur 31). Den siste båtfiguren i Østfold ble registrert i 2016 ca. midt imellom Moss og

Figur 31. Båtfigur med lur fra Sarpsborg (Bilde hentet fra: Sketchfab)

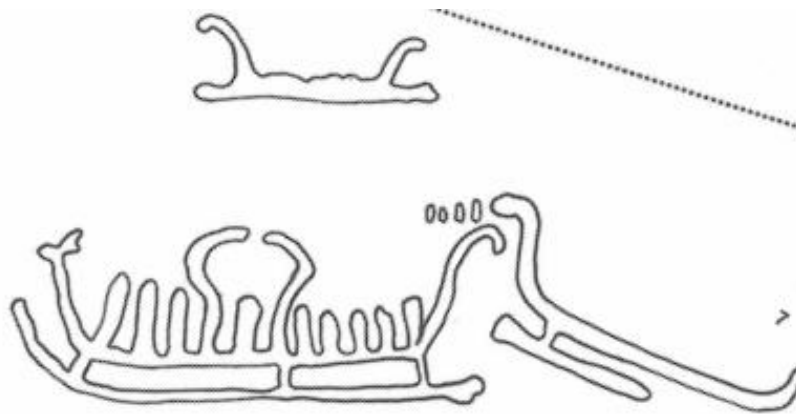

Figur 33. Båtfigurer fra Østfold. Båt med lur øverst til venstre i bilde. (Bilde hentet fra: Sketchfab)

Fredrikstad. Lokaliteten består av to figurkonsentrasjoner med figurer av båter, dyr og skålgroper. På en av disse feltene finner man en båtfigur på lur.

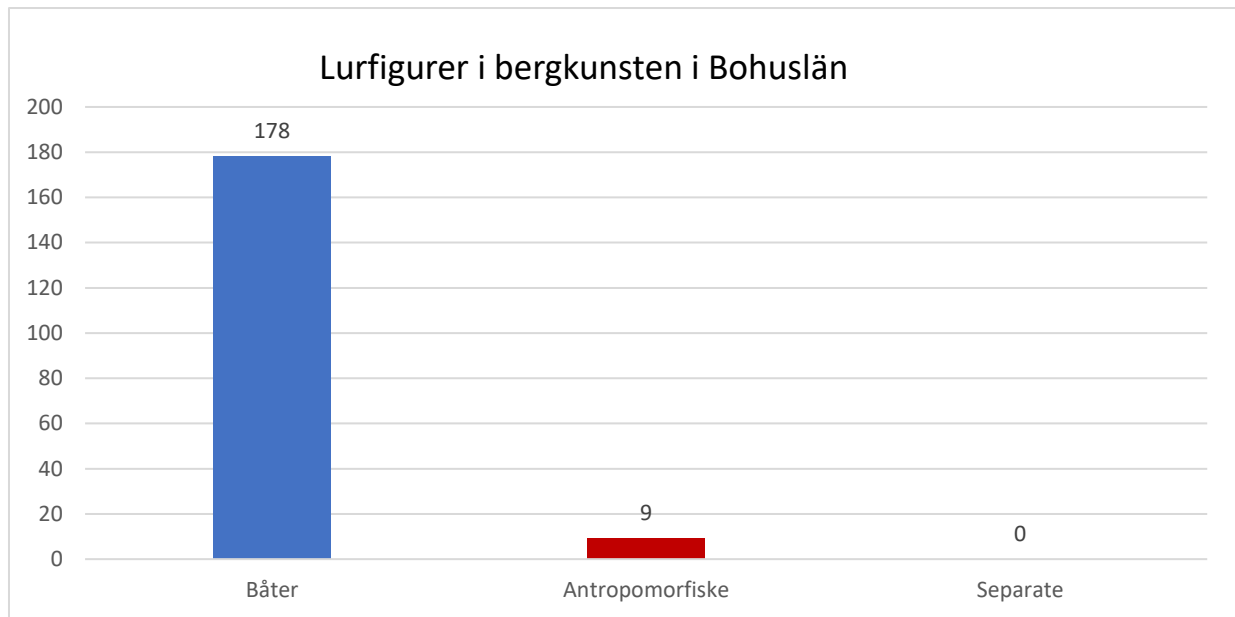
3.4 Bohuslän

Landskapet i Bohuslän er preget av sprekkdalsterreng, som dannes når to jordplater sklir fra hverandre og etterlater små platåer eller sprekker i landskapet, dramatiske granittformasjoner og leirete grunn i lavlandet. I store deler av Bohuslän er det funnet tegn på menneskelig aktivitet helt fra mesolitikum og opp til jernalderen, med andre ord er bergkunsten kun en liten del av dette områdes historie. Her ligger mange av bergkunstfeltene veldig lavt i terrenget og viser en rekke daterbare motiver som f.eks. båter (Ling, 2005, s. 445).

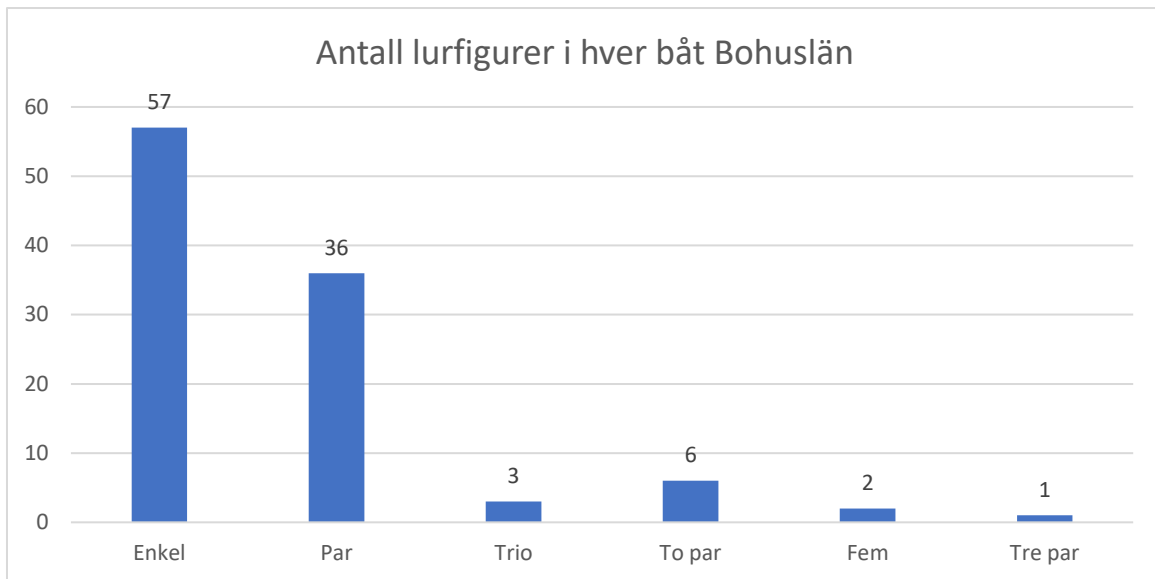
Figur 34. Båtfigur med lurpar i Kville, Bohuslän (Nordbladh & Rosvall, 1981, s. 295)

Bohuslän er delt inn i flere sogn og bergkunsten i noen av sognet er menget godt dokumentert av Åke Fredsjö og utgitt i bokform i 1971, dette gjelder Kville, Bottna og Svenneby. Disse samlingene med kalkeringer av alle de til da kjente feltene i disse sognene har lagt grunnlag for mye senere akademiske undersøkelser og tolkninger, blant annet har Nordbladh's undersøkelser av strukturalisme og semiotikk i bergkunst materialet har hatt stor innvirkning på dagens tolkning og kommunikative bergkunstdiskurs (Ling, 2005, s. 446).

Tabell 5. Tabellen viser spredningen av lurfigurer i bergkunsten i Bohuslän

Det kan nevnes at også funn av bronsealdergjennstander i området er datert til de samme periodene som bergkunsten i dette område (Hedengran, 1993). Båtfigurene man finner i dette område er ofte plassert på feltene som er lengst nede i terrenget mens andre figurer som skålgroper heller finnes lengre opp i terrenget. Med andre ord ligger båtene som nærme vannet eller havet som de kan, dette er noe som man også ser eksempler på i vestre deler av Norge (Ling, 2005, s. 46).

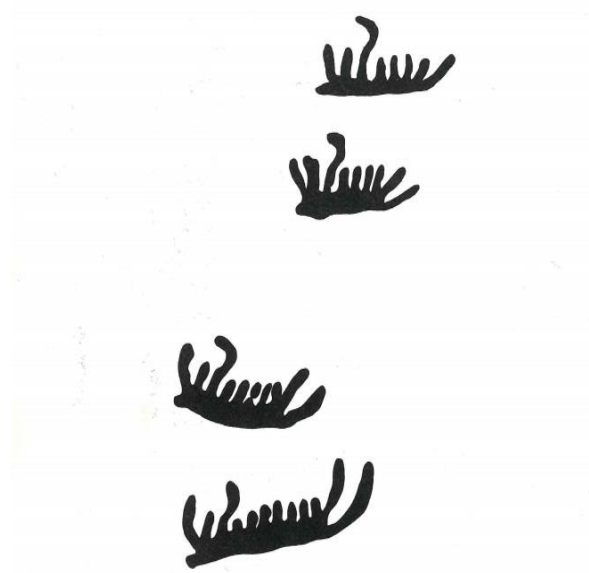

Tabell 6. Tabellen viser antallet lurfigurer i hver båt i Bohuslän

Fra tabell 6 kan man se at lurfigurer opptrer stort sett på båter i Bohuslän, dette er kanskje ikke veldig overraskende med tanke på at det er overvekt av båtfigurer i dette området.

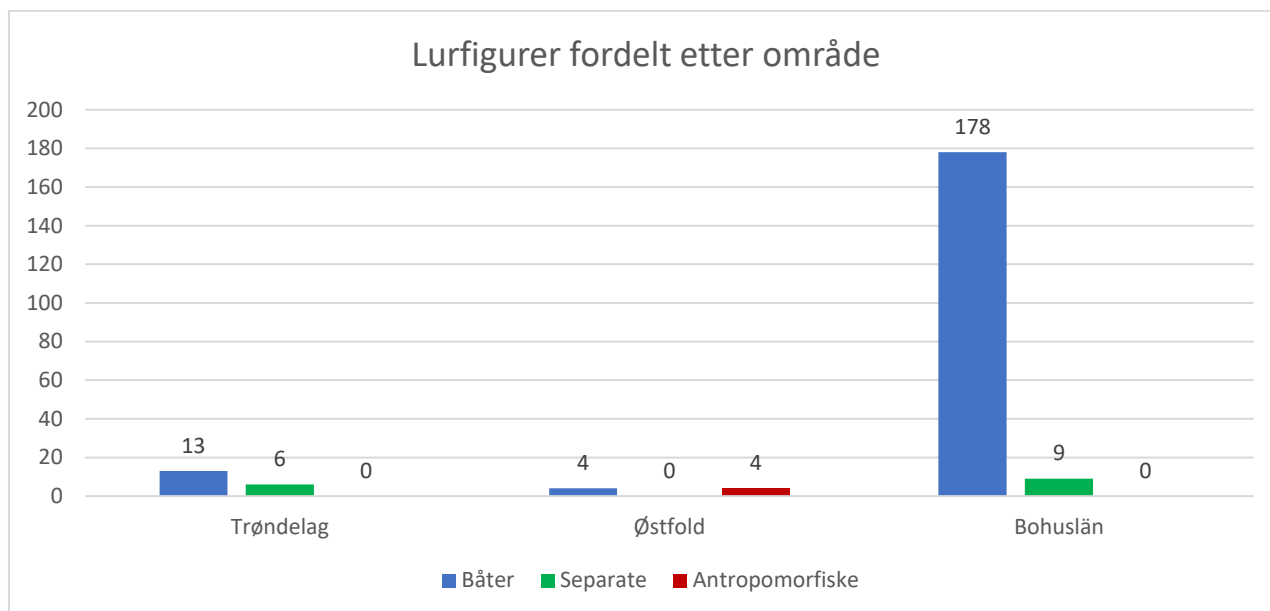
Likevel ser vi at antallet faktiske figurer er mye høyere her enn i de andre områdene i Skandinavia. Om vi ser på tabell nummer 7 kan vi også se at det er færre lurfigurer per båt i dette området, langt flere av båtfigurene har kun en eller to lurer. Båtfigurene med lurer er også mye mindre enn dem man ser f.eks. på

Bardal, mange av dem måler ikke mer enn rundt en halv meter. Til tross for at disse båtene er mye mindre er representasjonen av lurer på disse båtene langt høyere enn i andre områder med samme typer motiv.

Figur 35. Fire båtfigurer med lur fra Bohuslän (Nordbladh, 1986, s.140).

3.5 Konklusjon

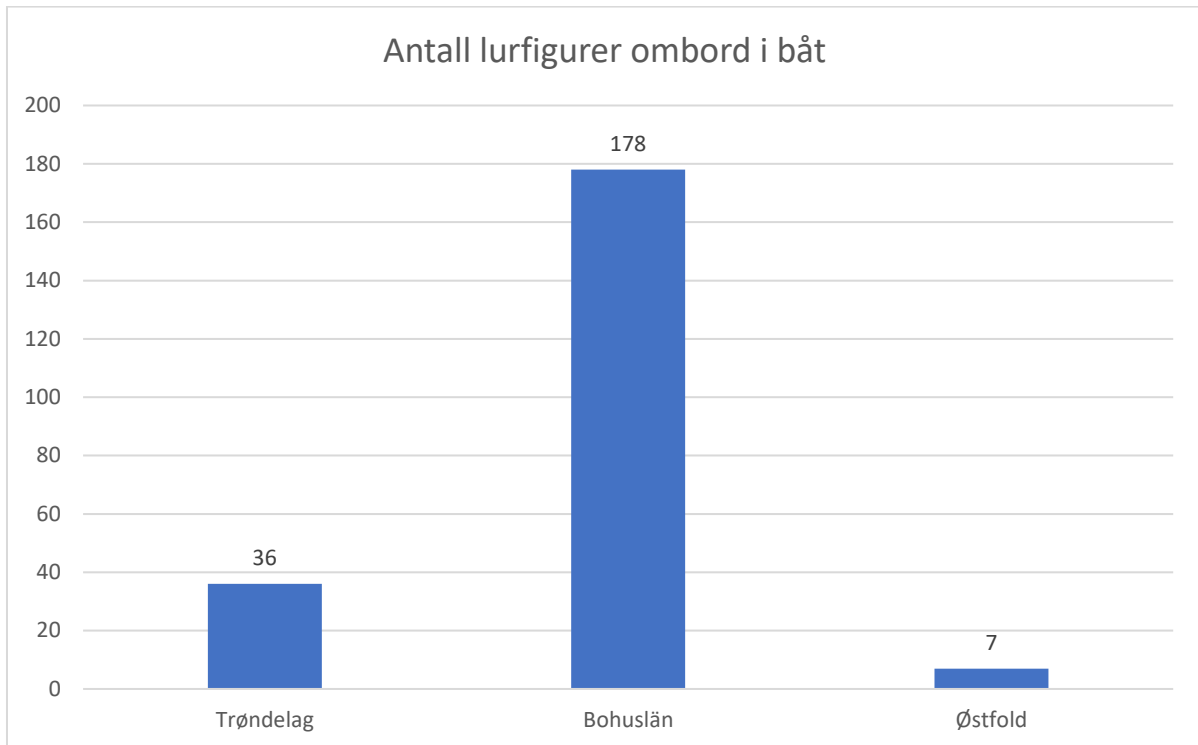
Tabell 7. Tabellen viser de forskjellige typene lurfigurer fordelt på hvert område

Mellom disse tre områdene finnes det til sammen 214 lurfigurer fordelt på tre forskjellige kontekster. Hvert område som diskuteres i denne oppgaven viser seg å kunne representere hver sin kontekst, selv om de alle lokalitetene har båtfigurene til felles. Dette er ikke nødvendigvis overraskende siden båtfigurer står sterkt som motiver i disse områdene og alle tre ligger relativt nært kysten.

Antropomorfiske figurer av lurblåsere er en relativt uvanlig framstilling som man kun finner et fåtall steder. Et av disse stedene er Østfold, men vi kjenner også til noen andre felt med slike figurer. I Norsk sammenheng er dette helt spesielt siden alle de andre feltene med slike figurer ligger i Sverige. De nærmeste av disse ligger rett på andre siden av grensen, men framstillingen av disse er likevel svært annerledes enn de man finner på Lille Borge. Dette kommer jeg tilbake til i diskusjonen i denne oppgaven.

De separate lurfigurene som man finner i Trøndelag er derimot helt unike for dette området og ser ikke ut til å forkomme noe annet sted i Skandinavia. Trøndelag ligger relativt langt unna de andre to områdene og stikker seg noe ut både når det kommer til båtfigurene og de separate figurene. Båtfigurene med lurer på Bardal er jevnt over mye større og har flere lurer i hver båt

enn i Østfold og i Bohuslän, mens feltene Tessem og Bjørngård ikke kan sammenlignes med noen andre felt i Skandinavia. Kanskje tyder noe på at opplevelsen av lurene var noe annerledes her enn andre steder?

Tabell 8. Tabellen viser antallet lurfigurer om bord i båter fordelt på hvert område

Selv om man finner båtfigurer på alle de tre områdene jeg har valgt å ta for meg er det Bohuslän som klart har den sterkeste kulturen for lurfigurer i båter. I antall er det nesten fem ganger så mange lurfigurer her enn det er i Trøndelag og over 25 ganger så mange som det er funnet i Østfold. Båtfigurene i Bohuslän er riktignok også en del mindre enn noen av de andre båtfigurene fra f.eks. Trøndelag. Dette kan tyde på at båter med lurfigurer kunne vært noe vanligere i dette område siden de forekommer langt oftere.

4.0 Diskusjon og tolkning – Lurblåserens rolle

4.1 Trøndelags underlige lurtypologi

Separate lurfigurer, lurfigurer som ligger for seg selv på berget, er en type fremstilling av bronselurene er helt unik til Trøndelag. Siden dette ikke er en kontekst hvor vi vanligvis finner lurfigurer i resten av Skandinavia kan dette tyde på at man i dette området hadde et annet forhold til disse bronselurene enn andre steder. Siden disse figurene opptre alene heller enn holdt an mennesker eller om bord i båter kan dette tyde på at kunstneren bak disse figurene hadde en annen opplevelse av dem. Dette kan muligvis også tyde på at bronselurer var sett på annerledes i Trøndelag enn for eksempel i Danmark eller i Bohuslän/Østfold området. Siden disse opptre helt alene uten på berget uten noen tilsynelatende sammenheng med andre figurer kan man tenke seg at noen fra dette området enten har reist til et sted hvor bronselurer var mer utbredt eller at det har vært en bronselur i området. Jeg mener denne spesielle framstillingen tyder på en fascinasjon med instrumentene som kan komme av eksponering til noe nytt og spennende. Spesielt på Bjørngård er det funnet mange av denne typen ristninger, dette er interessant siden disse er de eneste figurene som viser lur i hele Stjørdal kommune. Stjørdal har store mengder bergkunst, faktisk så mye at omtrent halvparten av Midt-Norges bergkunst ligger i dette området. Størsteparten av feltene her er funnet mellom elvesletta og skogene oppe i dalsiden. I dette området finner man også mange båtfigurer, men ingen av disse viser noen tydelige lurfigurer, lurfigurene forekommer utelukkende på Bjørngård. (Sognnes, 1983, s. 13).

Figur 36. Carnyxen på Hegre (Sognnes, 2017, s. 29)

Figur 37. Rekonstruksjon av The Deskford Carnyx. Bilde: National museums Scotland

Som nevnt finner man ikke andre lurfigurer i bergkunsten i Stjørdalen, men man har et annet eksempel på andre blåseinstrumenter som ligger alene på berget. Dette er på feltet Herge kun noen kilometer fra Bjørngård. På Hegre VI finner vi en svært usedvanlig figur av en Carnyx. En Carnyx er en keltisk trompet som på mange måter er kelternes svar på bronselurer. De er laget i hamret bronse og holdes rett opp i været så lyden kan rekke lengere. De stammer fra tidlig jernalder disse har et villsvinhode støpt i bronse øverst hvor en pryddplate ville vært på en bronselur (Hunter, 2001, s. 79). Som man ser er dette på mange måter parallellen til Skandinavias bronselurer som også er store kompliserte instrumenter som har krevd masse kunnskap og tålmodighet å lage. Bronselurene på Bjørngård og Carnyxen på Hegre stammer tydelig ikke fra samme periode, men framstillingene av instrumentene alene på berget er likevel slående lik. Kan det ha vært en spesiell interesse for musikkinstrumenter i denne delen av Norge eller dette kun en tilfeldighet? (Se figur).

I 2017 ble det gjort et stort bronsealderfunn på Hegra i Stjørdalen kommune, rett ved både Hegre og Bjørngård. Her ble det funnet 26 holkøkser, en spydspiss, en enegget kvin, to dolker, to støpetapper av bronse, ett fragment av et dobbeltsidig sagblad og to sammenklemte rørfragmenter som er antatt å komme fra en bronselur. Grunnen til at disse rørbiterne er antatt å komme fra en bronselur er pga. formen (Henriksen, 2019, s. 4). Grunnen til at disse fragmentene er tolket som biter av en eller flere bronselurer er fordi begge disse ser ut til å være koniske eller kjegleformet, det vil si at rørdelene blir gradvis og jevnt større. Det eneste andre materiale fra bronsealderen som så langt er funnet med denne egenskapen er bronselurer. Siden vi finner ristninger av lurer også på et av feltene i nærheten kan det være mulig at det er slik lurene har kommet til denne delen av Trøndelag. Dette vil da også være den nordligste luren som noen gang er funnet.

Hegrafunnet beskrives gjerne som et depotfunn og har blitt tolket på flere forskjellige måter, som offerfunn, skattefunn som var ment å hentes fram igjen, som en handelsmannsforråd eller som en smeds lager ment for omsmelting (Henriksen, 2019, s. 6). Om man ser på det som sannsynlig at dette funnet er en smeds lager av gjenstander kan dette kanskje gi oss noen svar på hvorfor lurfigurene i Trøndelag er så annerledes enn i resten av Skandinavia. Hvis fragmentene fra dette funnet faktisk tilhører en bronselur vil man da kunne si med relativ sikkerhet at det på et tidspunkt har vært en faktisk lur i Stjørdalen. Vi er ikke sikre på når dette har vært, men man kan tenke seg at dette ville vært sent i bronsealderen eller tidlig i jernalderen. Bronselurer var i all sannsynlighet meget kostbare og kompliserte å produsere. Det er derfor lite sannsynlig at en bronselur skulle smeltes om ved mindre denne var stygt skadet eller ute av bruk. Vi vet at bronselurene gradvis forsvinner når jernet dukker opp i Skandinavia og mange lurer ender opp i depotfunn i myrer, men dette funnet kan tyde på at noen av dem også gikk til omsmelting. Om dette stemmer kan det forklare hvorfor man kun finner avbildninger av separate lurfigurer i dette område. Disse er de eneste av de kjente framstillingene som tilsynelatende ikke direkte har noe med lurblåsere å gjøre, men om instrumentet kun var i Stjørdalen for å bli omstøpt eller deponert vil dette gi mer mening.

4.2 Lurblåserene på den andre siden av grensen

På feltet Lille Borge i Østfold finner vi Norges eneste antropomorfiske lurfigurer. Her kan man se en gruppe på fem menneskefigurer hvor fire av disse holder oppe lur i spillende stilling. Samtlige av lurblåserene på dette feltet har tydelige falloser og ingen av dem er avbildet med hjelmer eller annet synlig utstyr.

Rett på andre siden av grensen til Sverige finner man to andre felt med antropomorfiske lurfigurer. På Långemyr i Kalleby kan man tydelig se tre lurblåsere som står side ved side med en litt mindre lurblåser nedenfor til høyre. Liknede motiver finner vi i Hagrana som også er i Kalleby i Sverige, men her er figurene satt oppå en eldre båtristning (Sognnes, 2017, s. 25). Disse to fremstillingene av lur er rimelig like, begge steder viser menneskefigurer med horn som blåser i lur og generelt er konstruksjonen av menneskefigurene veldig lik (Lund, 1986, s. 27). Siden disse to feltene er såpass nærme hverandre, kun et par km, er det mulig at disse figurene er laget av samme person.

Figur 38. En av fire lurblåsere på Lille Borge utenfor Fredrikstad (Marstrander, 1963, s. 36).

Figur 39. Lurblåserene på Långemyr i Kalleby (Sognnes, 2017, s. 26).

Østfold og Bohuslän er i dag skilt av en landegrense som ikke var der i bronsealderen, men framstillingen av figurene på disse feltene kunne ikke vært mer annerledes. Lurblåserene på Lille Borge ser ikke ut til å ha noen likhetstrekk, annet enn antallet, med lurblåserene kun 8 mil unna i Bohuslän. Figurene på Lille Borge faktisk likere figurene av lurblåserer som man finner i Kivik selv om dette er over 50 mil unna, men siden lurblåserene på Lille Borge har tydelige pryddplater på sine lurer skal nok disse forestille den samme typen lur som i Bohuslän. Hvorfor ser vi ikke flere likheter i samme type materiale når avstandene relativt små?

Dette er nok et spørsmål det vil være vanskelig å finne svar på, men det ser ut til å være et tydelig skille i hvordan lurblåserene framstilles i akkurat dette området og dette skille ser ut til å skje et sted mellom Fredrikstad og Kalleby. Sannsynligvis er opplevelsene av lurblåseren meget forskjellig i disse to områdene, hvor det virker som forholdet er mer rituelt grunnet i det svenske materialet. Figurene her er langt mer forseggjort, og figurene selv ser ut til å være iført spesielle hjelmer og bærer sverd i beltet. I Østfold er framstillingene av disse figurene mye enklere og lurblåserene her har ikke med seg noe annet utstyr enn sine egne falloser. Det

er tydelig fra disse to framstillingene at selv om disse feltene er geografisk nær hverandre er det snakk om to veldig forskjellige kulturer.

5.0 Konklusjon

I denne oppgaven har jeg forsøkt å sette søkelyset på lurblåseren i Skandinavisk bronsealder. Dette har jeg gjort gjennom undersøkelser av lurfigurer i bergkunsten i Skandinavia. Grunnlaget for disse undersøkelsene har jeg funnet i både eldre litteratur og noe nyere litteratur, samt foretatt mine egne undersøkelser av utvalgte bergkunstlokaliteter. Dette materialet er meget spennende, men viste seg også å være mye større enn først antatt. Mye av dette materialet er enda ikke utforsket til sitt fulle potensiale. Menneskene bak disse instrumentene er det jeg ønsker å belyse i min oppgave. Jeg legger derfor frem en tredelt problemstilling som bakteppe for analytiske undersøkelser av bergkunstområdene jeg har valgt ut.

Det må også nevnes at jeg tidlig i denne prosessen merket en stor mangel i materialet jeg hadde valgt å undersøke. Siden lurblåserne i bergkunsten ikke tidligere er undersøkt særlig nøye mangler det en katalog over disse figurene. Dette er noe jeg selv savnet under skriveprosessen og noe som jeg tror vil gjøre det enklere å forske videre på nettopp dette temaet. Å lage en katalog over lurfigurer i bergkunsten var ikke en del av problemstillingen min eller noe jeg hadde planlagt å gjøre, men på slutten sitter jeg igjen med en relativt komplett katalog med bilder og kalkeringer av lurfigurer i bergkunsten i Nord-Skandinavia. Håpet er at dette skal gjøre teamet lettere å plukke opp igjen for videre forskning av andre som er interessert.

1. Hva kan framstillingen av lurer i bergkunsten si om lurblåseren i den Skandinaviske bronsealderen?

I første del av min problemstilling har jeg valgt å stille et veldig åpent spørsmål. Veldig enkelt er svaret på denne problemstillingen ja, men ved videre forskning på temaet kan man lære så mye mer. Gjennom min analyse av det utvalgte bergkustmaterialet ser vi tegn på at lurblåseren har vært til stede i store dele av Skandinavia i bronsealderen. De typologiske inndelingene av materialet gir et inntrykk av en noe forskjellig kultur rundt lurblåseren i Nord- og Sør-Skandinavia.

Det virker som lurblåserene ofte har forflyttet seg over havet siden de så ofte er avbildet om bord i båter. Dette motivet er også det eneste man finner i alle områdene hvor det er funnet lurfigurer i bergkunsten som kan vise til hvordan menneskene i disse områdene opplevde dem. Det er også verdt å nevne at de aller fleste andre lokaliteter med lurfigurer i bergkunsten som ikke er nevnt i denne oppgaven er av lurfigurer om bord i båter. Siden disse lurfigurene opptrer på båter er det mulig at menneskene som har risset de inn i berget har stått på land og sett skip seile forbi med lurer om bord. Dette kan også tyde på at dette har vært deres eneste inntrykk av lurene siden vi ikke finner dem i spillende kontekst lengst nord i de undersøkte områdene. De aller fleste lurfunnene er også gjort lengst sør i Skandinavia, mens man finner avbildninger av lurer i bergkunsten så langt nord som Trøndelag.

Tidligere forskning har tolket bronselurer som rituelle instrumenter brukt av sjamaner rundt spesielle hendelser i samfunnet. Avbildningene i bergkunsten gir et noe annet inntrykk av lurblåseren. Kun et fåtall av figurene som viser lurer viser dem i en rituell kontekst om man ikke regner båtreiser som en rituell handling. Enkelte steder i Bohuslän finner man menneskefigurer med horn som spiller på bronselurer og dette kan tolkes som rituell bruk av instrumentene, men siden lurer er langt vanligere å finne på båtristninger, over et mye større område, må man også regne disse som reisende instrumenter. De er også tidligere regnet som krigshorn og dette er en mer sannsynlig tolkning med tanke på at havet var brukt som hovedveien i bronsealderen.

Basert på avbildningene av lurblåserer i bergkunsten i Skandinavia kan man gå utifra at disse instrumentene var langt mer brukt enn tidligere forskning tilsier. Der har reist enorme lengder over det meste av Skandinavia og menneskene på de forskjellige stedene har klare forskjellige tolkninger av dem baser på hvordan de har valgt å fremstille dem i bergkunsten. Tolkningen av dem som rituelle instrumenter er ikke nødvendigvis feil, men dette materialet viser at de også har vært så mye mer enn bare det. Lurblåseren har sannsynligvis være en større del av bronsealderssamfunnet enn tidligere antatt.

2. Hvilke typer lurfigurer finner vi i de forskjellige områdene?

Det er i kun tre kontekster man finner lurfigurer i bergkunsten, som separate figurer, som antropomorfiske figurer og om bord i båter. De separate figurene finner man kun i et område i Skandinavia, Trøndelag. Disse figurene opptrer helt alene på berget og har tilsynelatende ingen tilknytning de andre figurene på samme felt. Stilistisk er disse figurene meget enkle i framstillingen, men også veldig gjenkjennelige som lurer. Dette er en kvalitet som gjør dem både vanskelig å finne, men også lette å kjenne igjen om man ser etter de riktige tingene. Min erfaring med disse figurene er at de er mye lettere å finne om man faktisk er til stede på lokalitetene selv. Figurer som disse er også de minst utbredte typen lurfigur man finner i bergkunsten. Det er derfor interessant at området hvor man finner disse figurene også geografisk er lengst unna sentrum for denne kulturen som ser ut i å være på vestkysten av Sverige. Det er så langt kun funnet sju slike separate figurer, før denne oppgaven var det kun funnet tre. På Bjørngård, hvor man finner de fleste av disse figurene, finner man seks av disse figurene på et felt. Dette feltet var det eneste feltet jeg har hatt muligheten til å besøke i løpet av masterperioden. Selv om Stjørdal er et område med svær mye bergkunst er likevel Bjørngård den eneste lokaliteten som viser lurfigurer. Dette gjelder i alle tre kontekster.

Noe legere nord i Steinkjer finner man nok en separat lurfigur, denne på lokaliteten Tessem. Denne luren er noe annerledes i framstillingen enn lurfigurene man finner på Bjørngård, men er likevel lett gjenkjennelig som en lur. De fleste av de separate lurfigurene har meget tydelig prydpate og på lurfiguren på Tessem ser denne også ut til å være dekodet i likhet med ekte bronselurer. Denne figuren opptrer også helt for seg selv på berget, men ikke som eneste lurfigur i området.

Figurene jeg har valgt å kalle antropomorfiske figurer er lurfigurene de fleste kanskje kjenner til. Disse viser menneskelignende figurer som holder opp lurer, ofte i spillende stilling, og er lettere å kjenne igjen som lurblåsere. Grunnen til at jeg har valgt å kalle disse for antropomorfiske figurer heller enn bare lurblåsere er grunnet i at disse ofte er tolket som sjamaner eller guder heller enn mennesker. Disse figurene er i noen tilfeller stilistisk mer komplisert enn andre lurfigurer. Enkelte figurene bærer sverd eller er avbildet med horn, men andre er langt enklere og viser kun en menneskefigur som holder et instrument. Denne typen

figur finner man i området rundt Østfold og Bohuslän og er gjerne noe større enn de separate figurene man finner lengre nord. I mitt utvalgte område finnes det kun et felt med slike figurer, dette feltet er Lille Borge utenfor Fredrikstad.

Den siste kategorien er også den mest utbredte i hele Skandinavia, disse figurene finner man ombord i båtfigurer fra bronsealderen. Figurer i denne kategorien finner man spredd over et mye større område og man finner langt flere av dem i bergkunsten. Lurfigurer i båter er ofte representert med en forlenget mannskapsstrek gjerne også formet som en s eller med en bøy på toppen. Disse figurene kan være vanskelige å kjenne igjen og dette gjør dem vanskelig å finne. Undersøkelser av båtfigurene heller enn lurfigurene i båten er tilsynelatende mer prioritert i bergkunstforskningen noe som fører til store mørketall i dette materialet. Mørketallene inne denne spesifikke kategorien er sannsynligvis meget store siden de ofte er enten feiltolket eller ignorert når feltene de opptrer på er dokumentert.

3. Hvilke typologiske likheter og forskjeller finner i materialet lokalt og regionalt?

I kategorien separate figurer finner man enkelte figurer i som er identiske i relativ nærhet til hverandre. To slike par finner man på Bjørngård, men heller enn noen spesiell typologi virker dette mer som kopiering. Resten av figurene i denne kategorien viser få typologiske likheter om man ser bort ifra at disse alle skal forestille det samme motivet. Alle lurfigurene har relativt den samme formen og viser tydelige prytplater, men ingen sterk typologi er tilstede i denne kategorien. Avbildningen av lurfigurene på disse feltene virker også noe tilfeldig i forhold til andre lokaliteter siden de ikke har noen tydelig sammenheng med de andre figurene på feltet. Siden denne typen lurfigurer ikke oppstår noe annet sted i Skandinavia finnes det ingen felt i andre regioner å sammenligne disse med og dette forblir et lokalt fenomen.

I de antropomorfske lurfigurene finner vi derimot langt flere typologiske likheter og forskjeller. Siden lurfigurene blir holdt oppe i spillende stilling vil det også være mulig å datere bronselurene etter typologi. Dette dreier seg stort sett om å kategorisere dem som gamle eller nye bronselurer. Den eldre typen bronselurer er langt enklere i utformingen og

ligner mye mer på et dyrehorn enn de nyere bronselurene som er mye større, har tydeligere pryddplater og holdes annerledes. I bergkunsten ser man tydelig forskjellen mellom disse to typologiene. Plate 4 fra Kivik er et godt eksempel på framstillingen av den eldre lurtypen. Disse figurene er relativt enkle i framstillingen og ser ikke ut til å bære på noe ekstra utstyr annet enn luren. På Långemyr i Bohuslän finner vi eksempler på figurer med den nyere typen lur. Lurfigurene her er gjerne mye større og mer spesielt utformet. Disse figurene har et mer rituelt uttrykk enn de enklere figurene, de føles mer som en del av noe større enn seg selv. I dette området er det også likheter i det lokale materialet siden et felt med identiske lurfigurer ligger kun km unna. Kun mil unna disse to feltene i Bohuslän ligger felte Lille Borge. Dette feltet viser også lurfigurer, men disse er veldig forskjellig fra de store rituelle figurene man finner i Sverige. Lurfigurene på Lille Borge holdes oppe på samme måte som de nyere lurene og de har alle tydelige pryddplater, men likevel er ikke framstillingen av disse like figurene på Långemyr. Stilistisk ligner lurfigurene her langt mer på figurene man finner i Kivik selv om disse ikke stammer fra samme periode. Dette viser til likhet i noe av det lokale materialet, men ikke nødvendigvis i det regionale i denne kategorien.

Når det kommer til lurfigurene om bord i båter er de aller fleste veldig like. Så å si alle er representert som en forlenget mannskapsstrek hvor, men noen av disse er mer s-formet enn andre. Når man skal se etter typologier i denne kategorien er det hovedsakelig båtfigurene man må se på. Typologiske inndelinger og datering av båtmaterialer er et tema det er blitt forsket relativt mye på de siste årene. Resultatet av denne forskningen er en godt typologisk oversikt over båtfigurer fra de forskjellige periodene. Disse typologiske inndelingene av båtfigurer er ikke noe jeg personlig har særlig mye kjennskap til, men alle båtfigurer med lurer ser ut til å datere til bronsealder i likhet med instrumentet. Som nevnt er det få forskjeller å finne i framstillingen av lurfigurene man finner om bord i båter og dette gjør det også vanskelig å finne noen klare typologier i materialet.

Helt til slutt vil jeg påpeke at det fremdeles er mye forskning som enda gjenstår for å belyse alle sider ved denne problemstillingen. Dette teamet åpner åpent for mye videre forskning på denne typen materiale. Denne oppgaven har f.eks. ikke sett mye på landskapsanalyser som ofte går hånd i hånd med undersøkelser av bergkunst og her er det åpent for mye videre forskning. Et annet tema som hadde vært interessant å se på i framtiden er typologi når det

kommer til båtfigurer med lurfigurer. Finnes det f.eks. noen stilistiske likheter i båtmaterialiet som kan belyse lurfigurene mer? Ved å bruke bergkunstmaterialiet som grunnlag for videre forskning på både lur og lurblåseren er det mange temaer jeg håper flere vil plukke fram igjen etter lang tid i dvale.

Litteratur

- Baudou, E., (2004). *Den nordiska arkeologin – historia och tolkningar*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
- Bertilsson, U. (1987). *The Rock Carvings of Northern Bohuslän: Spatial Structures and Social Symbols*. PhD dissertation, Stockholm University, Stockholm.
- Braastad Myklebust, R. 1996 *Vitenskapsantropologi, filosofi og «vitenskapsøkologi»*. Etterord i *Vi har aldri vært moderne*. Oslo.
- Brattli, T. (2006). *Fortid og forvaltning – En analyse av norsk kulturminneforskning i perioden 1990-2005 med hovedvekt på arkeologiske forhold* (Doktorgradsavhandling). Trondheim: NTNU.
- Broholm, H. C., Larsen, W. P. & Skjerne, G. (1949). *The lures of the bronze age. An archaeological, technical and musicological investigation*. København: Gyldendal.
- Coles, J. (2005) *Shadow of a Northern Past. Rock Carvings of Bohuslän and Østfold*. Oxford: Oxbow Books.
- Grønnesby, G. (2016) *Kalkeringer av helleristninger på Beitstad, Steinkjer 1997-2015*. (NTNU Vitenskapsmuseet arkeologisk rapport 2016-8) Trondheim: NTNU
- Hammerich, A. (1893). “Studier over Bronzelurerne i Nationalmuseet i København.” I: *Aarbøger for nordisk Oldkyndighet og Historie 1893. II. Række, 8. Bind*. Kjøbenhavn: Den Gyldendalske Boghandel: s. 141–90.
- Hammerich, A. (1921). *Dansk Musikhistorie indtil ca. 1700*. København: G. E. C. Gad.
- Harding, A. (2000). *European Societies in The Bronze Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hedengran, I. (1993). *Att synliggöra människor, figurer eller gestalter? Ekonomi och näringsfång under Nordisk Bonsålder* (Forsberg, F. & Larsson, Th. red). *Studia Archeologica Universitatis Umensis* 3. Umeå: s. 177-95.
- Henriksen, M. M. (2019) *Depotfunnet fra Hegra – ofret, gjemt eller glemt? I spor nr. 1 2019*. Trondheim: Museumsforlaget.

- Hjøring, K. (1986). The bronze lur – A symbol of our national heritage I Lund, C. S. (Red.), *Second conference of the ICTM study group on music archaeology, Volume II, The bronze lurs* (s. 235-255). Stockholm: The royal Swedish Academy for music no. 53
- Hunter, F. (2001) The Carnyx in Iron Age Europe I *The Antiquaries Journal, Volume 81, September 2001*, (s. 77 – 108). DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003581500072152>
- ISGMA (2019). ISGMA – International Study Group on Music Archaeology. Hentet fra: <http://www.musicarchaeology.org/> Dato hentet: 18.02.21
- Jensen, Jorgen. (2003). *The Prehistory of Denmark*. DOI: 10.4324/9780203430675.
- Johansen, E. (1944) Nyoppdagete helleristninger ved Begby i Borge (Østfold) i Hougen, B. og Hauge, T. (red.), *VIKING – Tidsskrift for norrøn arkeologi, Bind VIII*. Oslo: Norsk arkeologisk selskap
- Kaul, F. (2004). *Bronzealderens religion: studier af den nordiske bronzealders ikonografi*. København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.
- Klang av Oldtid. (2018). *Historikk – Rekonstruksjon av Brudevælde 1 og 2*. Hentet fra <http://bronselur.no/historikk/>. Dato hentet: 21.03.18
- Kristiansen, K. & Larsson, T. (2005) *The rise of broze age society. Travels, Transmissions and Transformations*. Cambridge: Cambridge university press
- Latour, B. (1987) *Science in action – How to follow scientist and engineer through society*. Cambridge: Harvard University Press.
- Ling, J. (2005) The fluidity of rock art i Joakim Goldhahn (red.), *Mellan sten och järn : rapport från det 9:e nordiska bronsålderssymposiet, Göteborg 2003-10-09*, s. 437-460. Göteborg: Göteborg University.
- Ling, J. (2012) War Canoes or Social Units? Human Representation in Rock-Art Ships, *European Journal of Archaeology, 15:3*, s. 465-485, DOI: 10.1179/1461957112Y.0000000013
- Ling, J. (2014). *Elevated Rock Art: Towards a maritime understanding of Bronze Age rock art in northern Bohuslän, Sweden*. Oxford; Philadelphia: Oxbow Books. doi:10.2307/j.ctvh1dpxr

- Lund, C. (1986). The “phenomenal” bronze lures: Data, problems, critical discussion I Lund, C. S. (Red.), *Second conference of the ICTM study group on music archaeology, Volume II, The bronze lurs* (s. 10-49). Stockholm: The royal Swedish Academy for music no. 53
- Lund, C. (2010). Music Archaeology in Scandinavia, 1800–1990. In (Ed.), *The Historiography of Music in Global Perspective* (pp. 177-207). Piscataway, NJ, USA: Gorgias Press. <https://doi.org/10.31826/9781463222536-009>
- Lødøen, T & Mandt, G. (2005). Helleristningane i Trøndelag i *Bergkunst – Helleristningar i Noreg* (s. 96-110). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Marstrander, S. (1963). *Østfolds jordbruksristninger – Skjeberg, Tekstbind*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nordbladh, J. & Rosvall, J (red.) (1981) *Hällristningar i Kville härad Bohuslän, Kville socken. Studier i nordisk arkeologi 14/15*. Göteborg: Fornminneforeningen i Göteborg.
- Nordbladh, J. (1986) The bronze lures in the light of rock art research I Lund, C. S. (Red.), *Second conference of the ICTM study group on music archaeology, Volume II, The bronze lurs* (s. 133-144). Stockholm: The royal Swedish Academy for music no. 53
- Nordbladh, J. (1989). Armour and Fighting in the South Scandinavian Bronze Age. In: T.B. Larsson & H. Lundmark, eds. *Approaches to Swedish Prehistory*. BAR International Series 500. Oxford: British Archaeological Reports, pp. 323–33.
- Nupen, D. (1999). *Old Folk Instruments from Norway* (Hefte hentet ut fra Gunnerusbiblioteket). Ørsta: Egset Trykk AS
- Oldeberg, A. (1947). A contribution to the history of Scandinavian bronze lur in the bronze and iron age. I Lund, H.A., Becker, C.J., Boëthus, B., Brøndsted, J., Hougen, B., Johansen, K. F., Lindqvist, S. Nordman, C. A., Nørlund, P., L’orange, H. P. & Thordeman, B. (Red.), *Acta Archaeologica, Vol. XVIII* (s. 1-24). København: Ejnar Munksgaard.
- Olsen, B. (1997). *Fra ting til tekst, Teoretiske perspektiver I arkeologisk forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sjöborg, N. H. (1797) *Inledning til Kännedom af Fäderneslandets Antiquiteter*. Lund

- Sognnes, K. (1983). *Bergkunst i Stjørdal - Helleristninger og Busetjing i Gunneria 45*. Trondheim: Universitetet i Trondheim, Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab, Museet.
- Sognnes, K (1999) *Det levende berget*. Trondheim: Tapir Forlag
- Sognnes, K. (2001) Prehistoric Imagery and Landscapes - Rock art in Stjørdal - Trøndelag, Norway i *BAR International Series 998*. Oxford: The Basingstoke Press.
- Sognnes, K. (2017). Blowing the horn: Lure images in rock art in Trøndelag, Norway. *Adoranten*, s. 24-36. Retrieved from <https://search.proquest.com/scholarly-journals/blowing-horn-lure-images-rock-art-trøndelag/docview/2231316424/se-2?accountid=12870>
- Stuedal (Red.), *Ritual Landscapes and Borders Within Rock Art Research – Papers in Honour of Professor Kalle Sognnes* (s. 59-65). Oxford: Archaeopress Publishing Ltd.
- Thomsen, C. J. (1836). *Ledetraad til Nordisk Oldkyndighet*. København.
- Prescott, C. (red.) (2006), *Myter og religion i bronsealderen – Studier med utgangspunkt i helleristninger, graver og depoter i Sør-Norge og Bohuslan i OAS vol. 5*. Oslo: Unipub.
- Price, T.D. 2015. *Ancient Scandinavia. An Archaeological History from the First Humans to the Vikings*. Oxford: Oxford University Press.
- Wilstadius, P. (1938). *Om gravmonumenter vid Kivik. En akademisk 1700-talsavhandling från latin tolkad*. Lund

Øvrige kilder

SHFA – Svenskt HällristningsForskningsArkiv. Hentet fra: <https://www.shfa.se/?lang=en-GB> (sist besøkt: 15.11.21)

Stiftelsen för dokumentation av Bohusläns hällristningar. Hentet fra: <https://hallristning.se/om%20stiftelsen%20f%C3%B6r%20dokumentation%20av%20ohusl%C3%A4ns%20h%C3%A4llristningar/> (sist besøkt: 15.11.21)

Vedlegg

Kalkeringer og bilder av alle felt med lurfigurer brukt i oppgaven inndelt etter område.

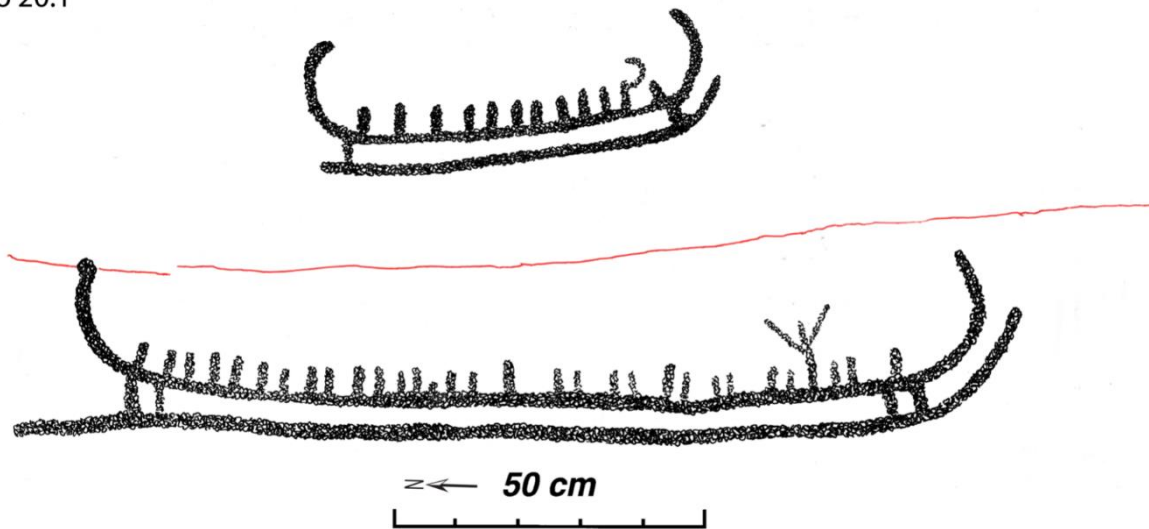
Bohuslän

Bro 324:3

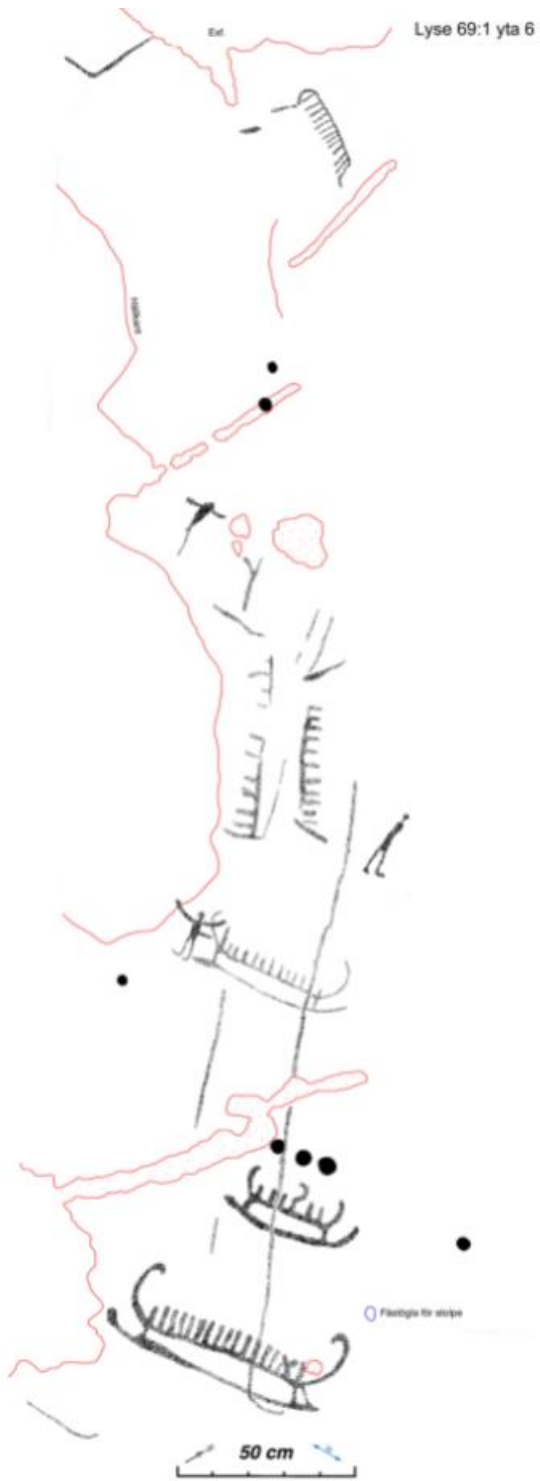

Dokumenterad 2007 av Andreas Toreld, Tommy Andersson och Lasse Bengtsson, projekt hallristning.se

Bro 20:1

Dokumenterad 2006 av Andreas Toreld och Tommy Andersson, projekt hallristning.se

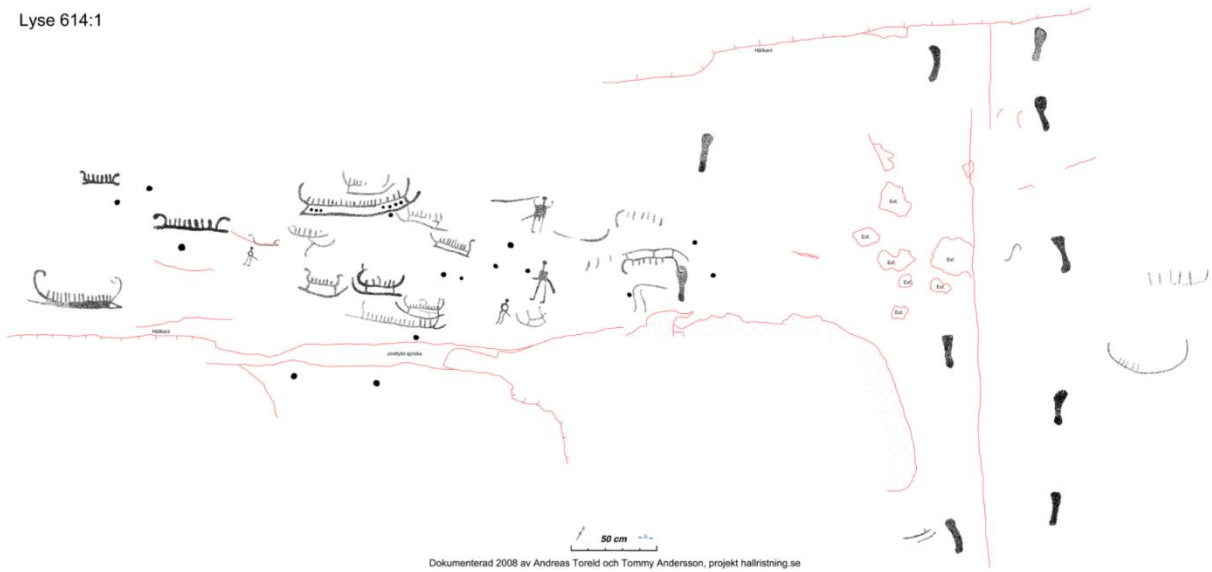

Dokumenterad 2008 av Andreas Tunell och Tommy Andersson, projekt halfrättning.se

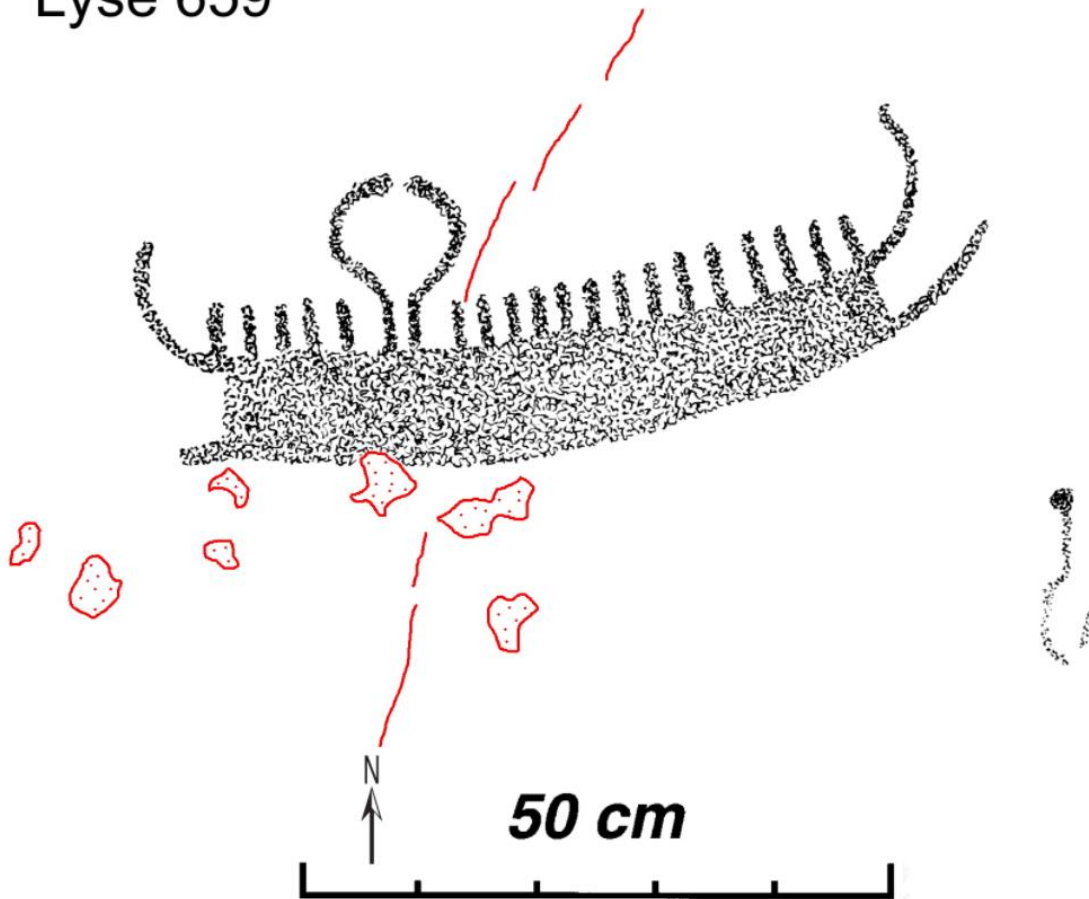

Dokumenterad 2008 av Andreas Toreld, Tommy Andersson och Lasse Bengtsson, projekt hallristning.se

Lyse 614:1

Lyse 659

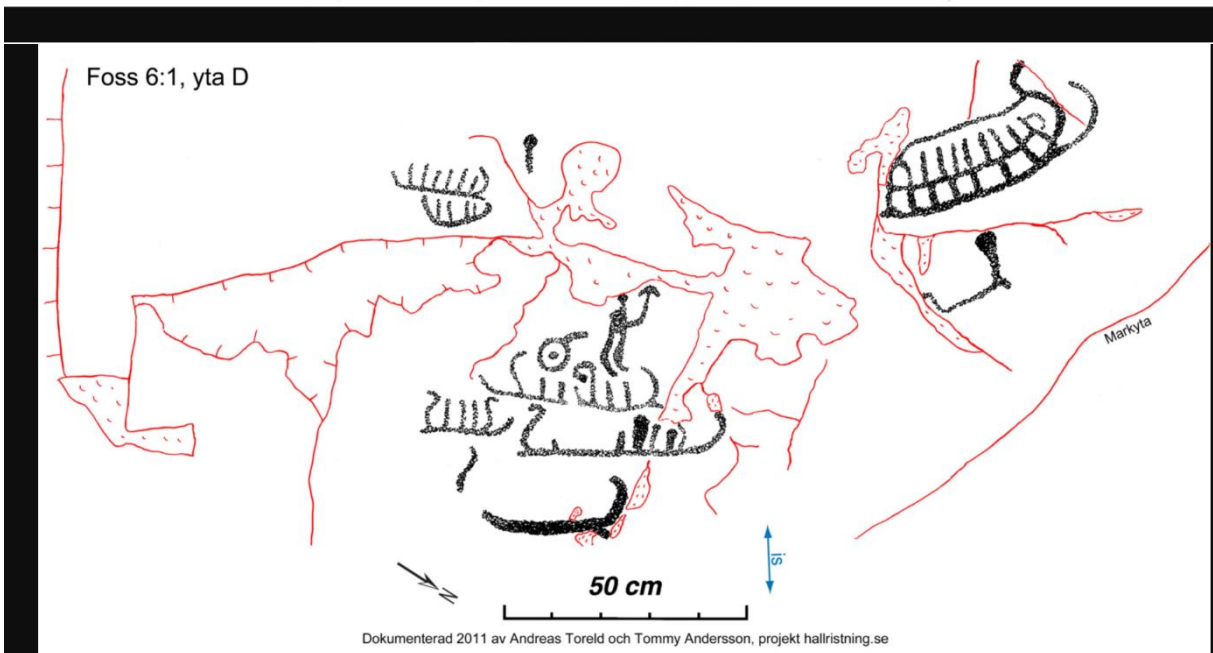

Funnen och dokumenterad 2008 av Andreas Toreld och Tommy Andersson, projekt hallristning.se

Lyse 663

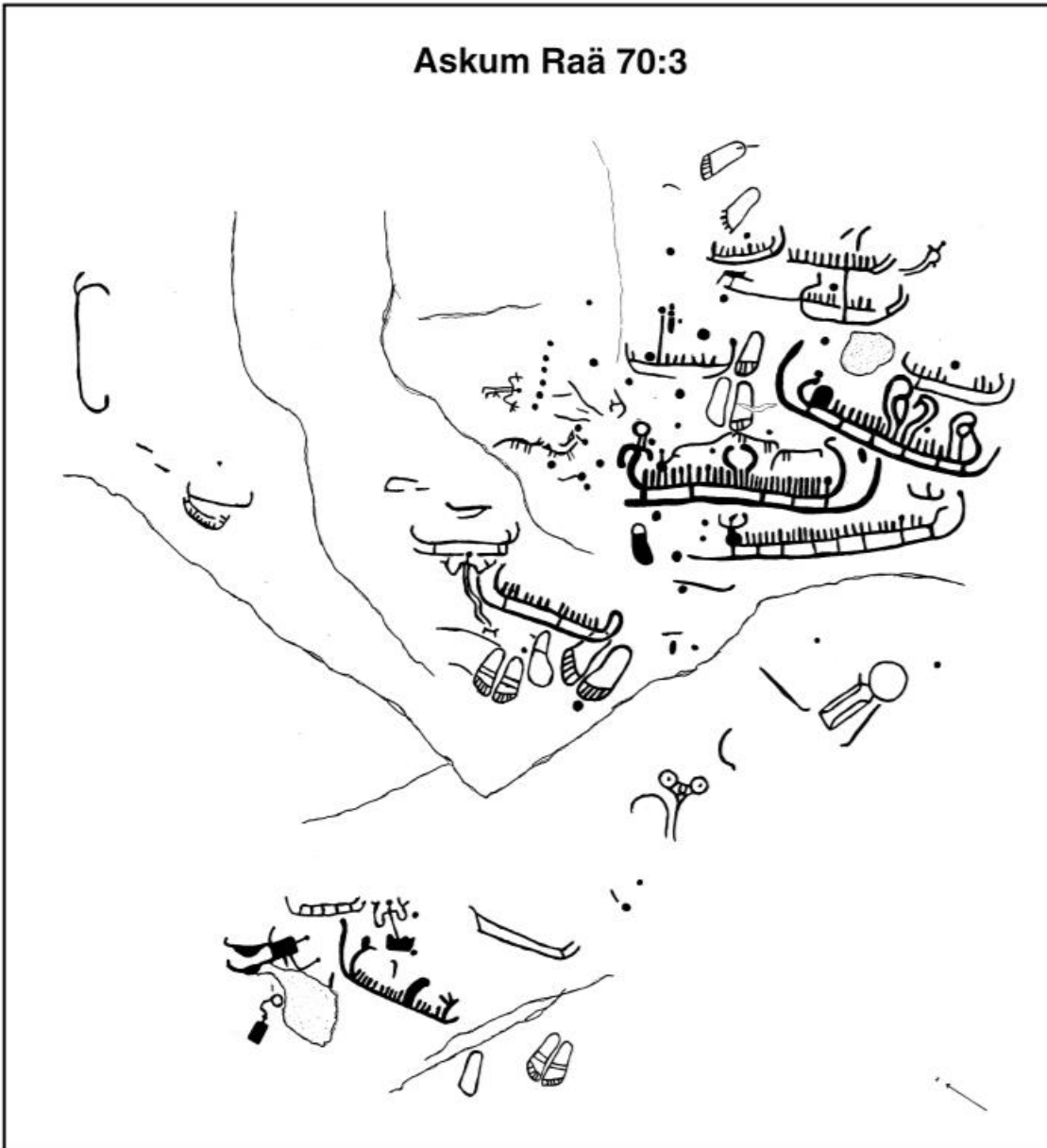
Funnen 2008 av Andreas Toreld och Tommy Andersson, dokumenterad
2008 av Andreas Toreld och Benjamin Grahn-Danielson, projekt hallristning.se

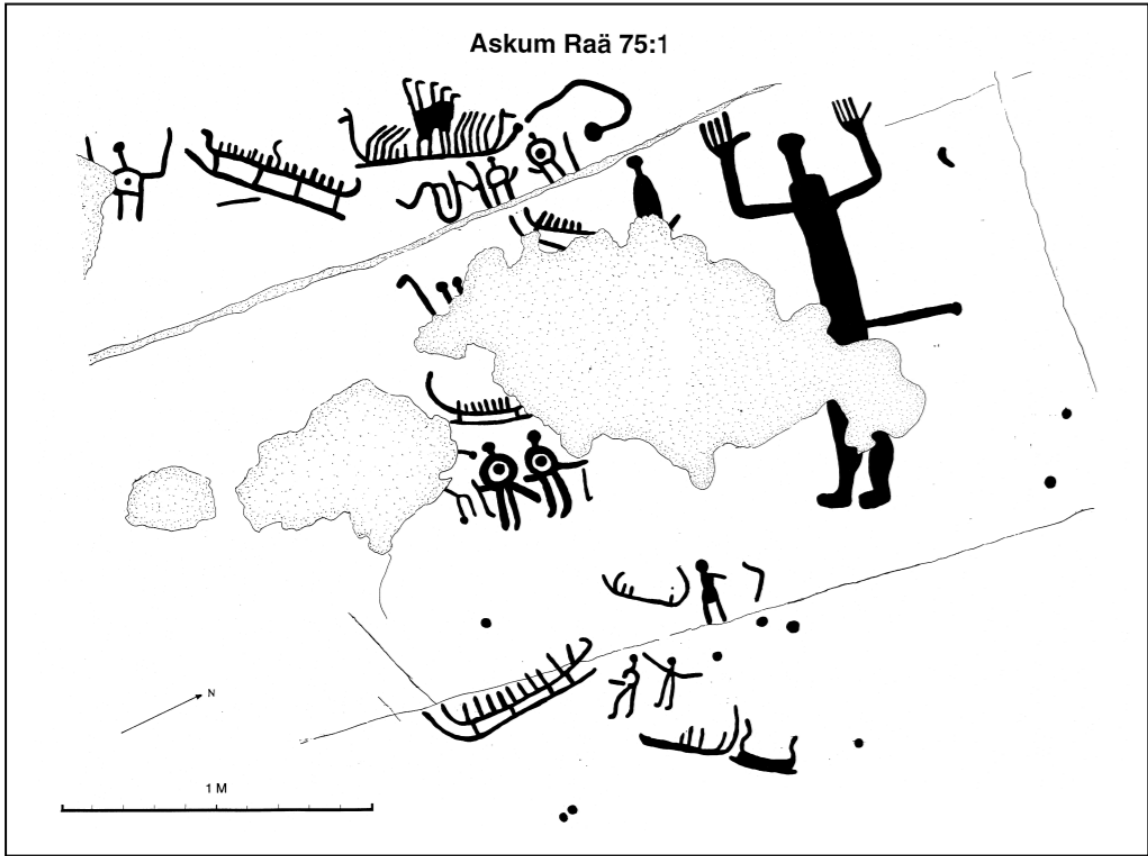

Askum Raä 60

Askum Raä 70:3

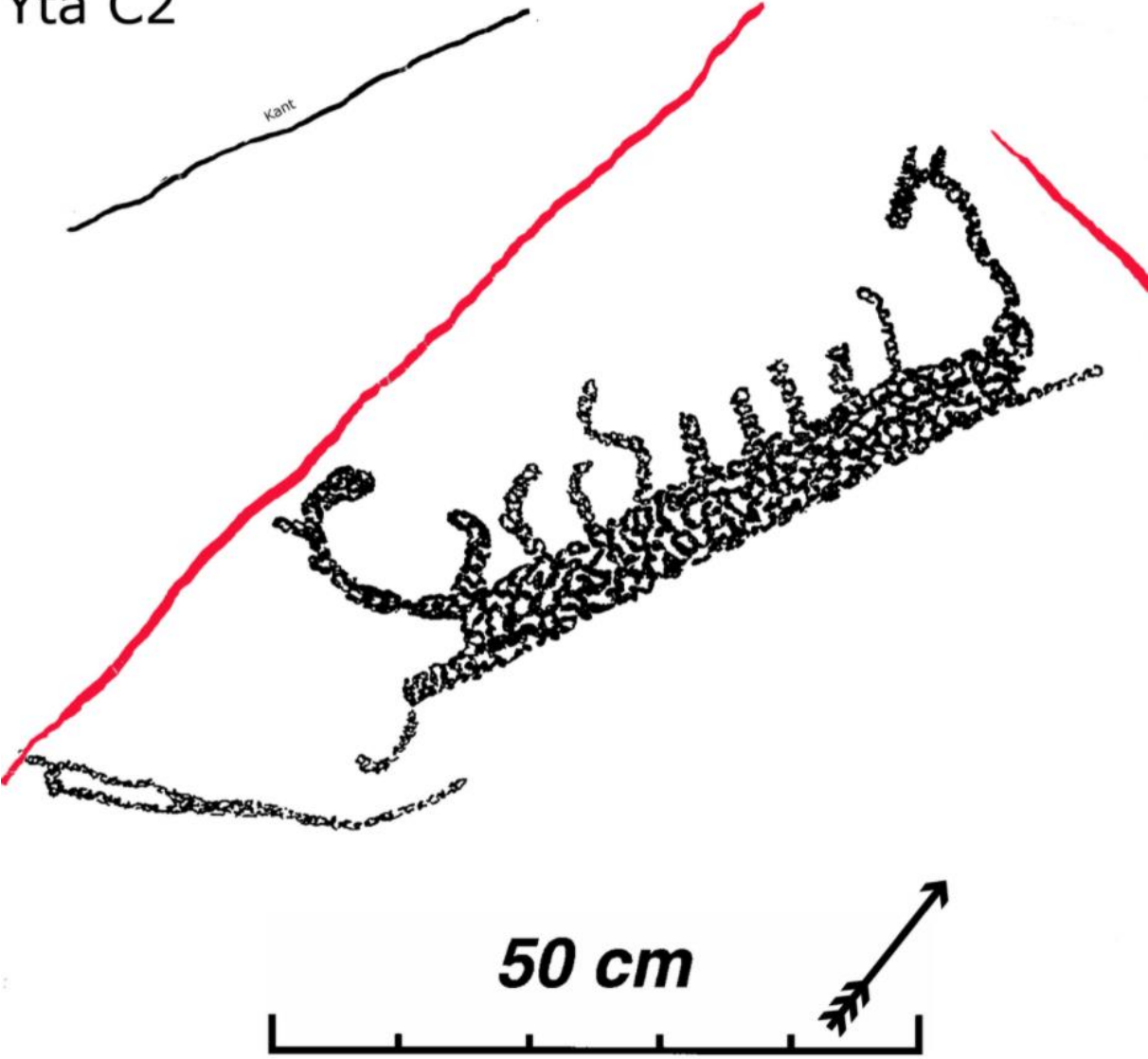

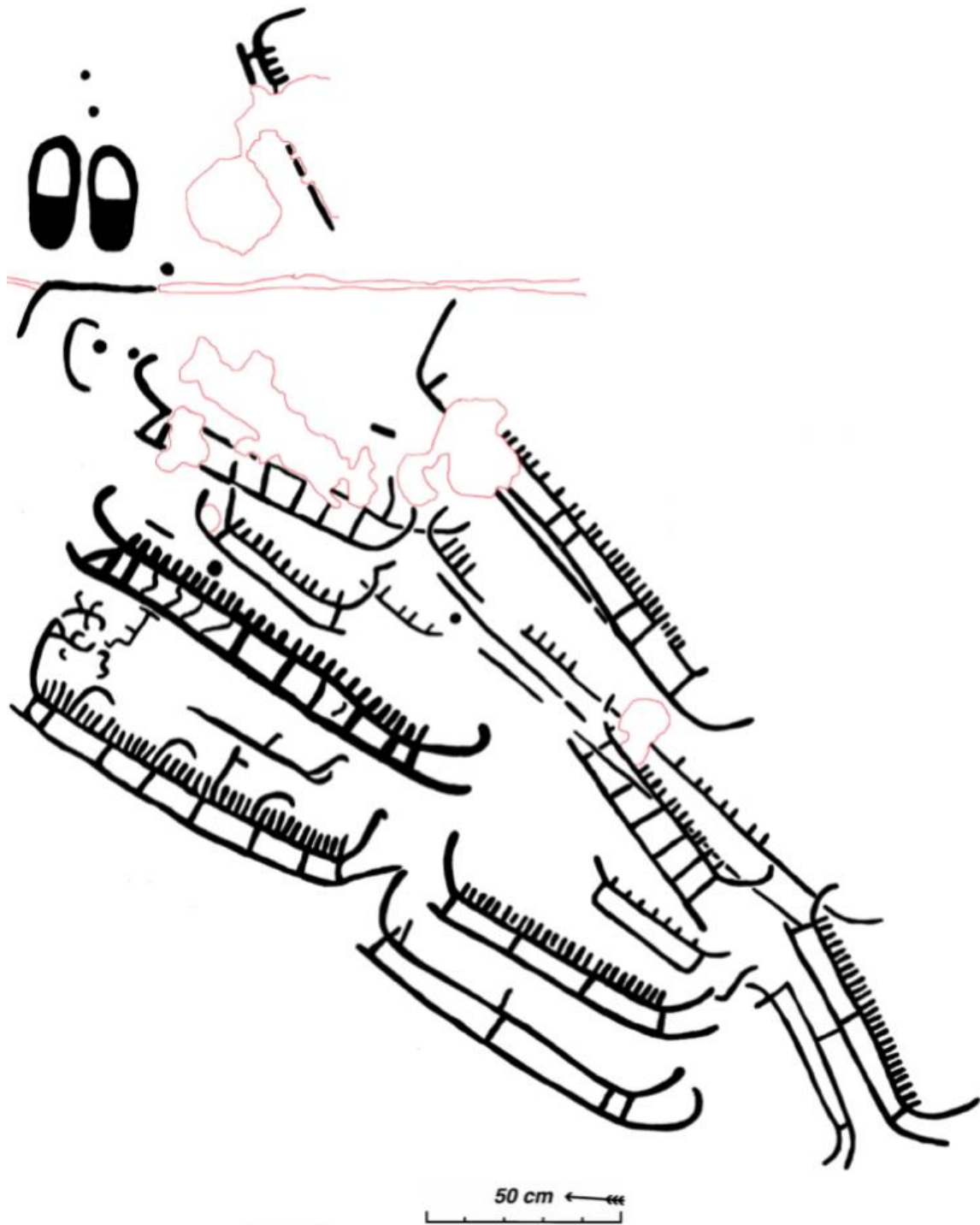
Tossene Raä 23:1

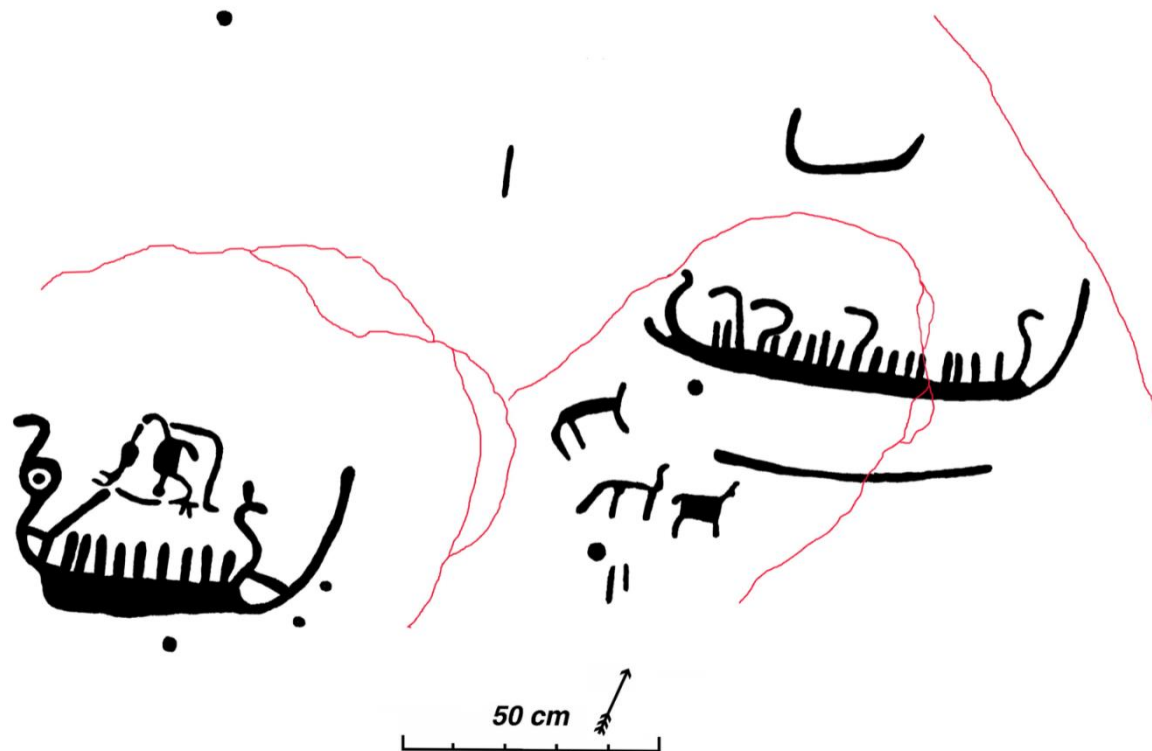
Tossene Raä 73
Yta C2

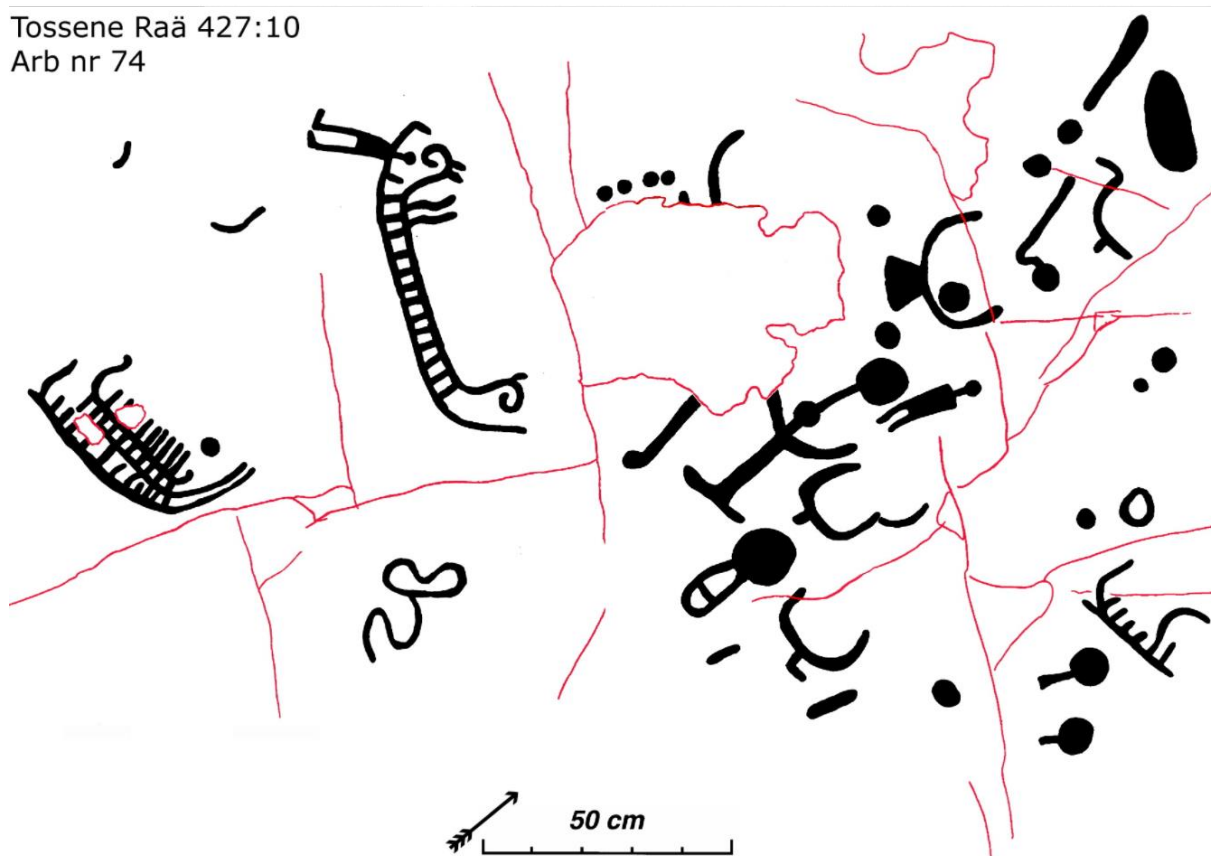
Tossene Raä 103:1

Tossene Raä 114
Arb nr 139

Tossene Raä 427:10
Arb nr 74

Tossene RAÄ 926:1

Stenhuggarmärke

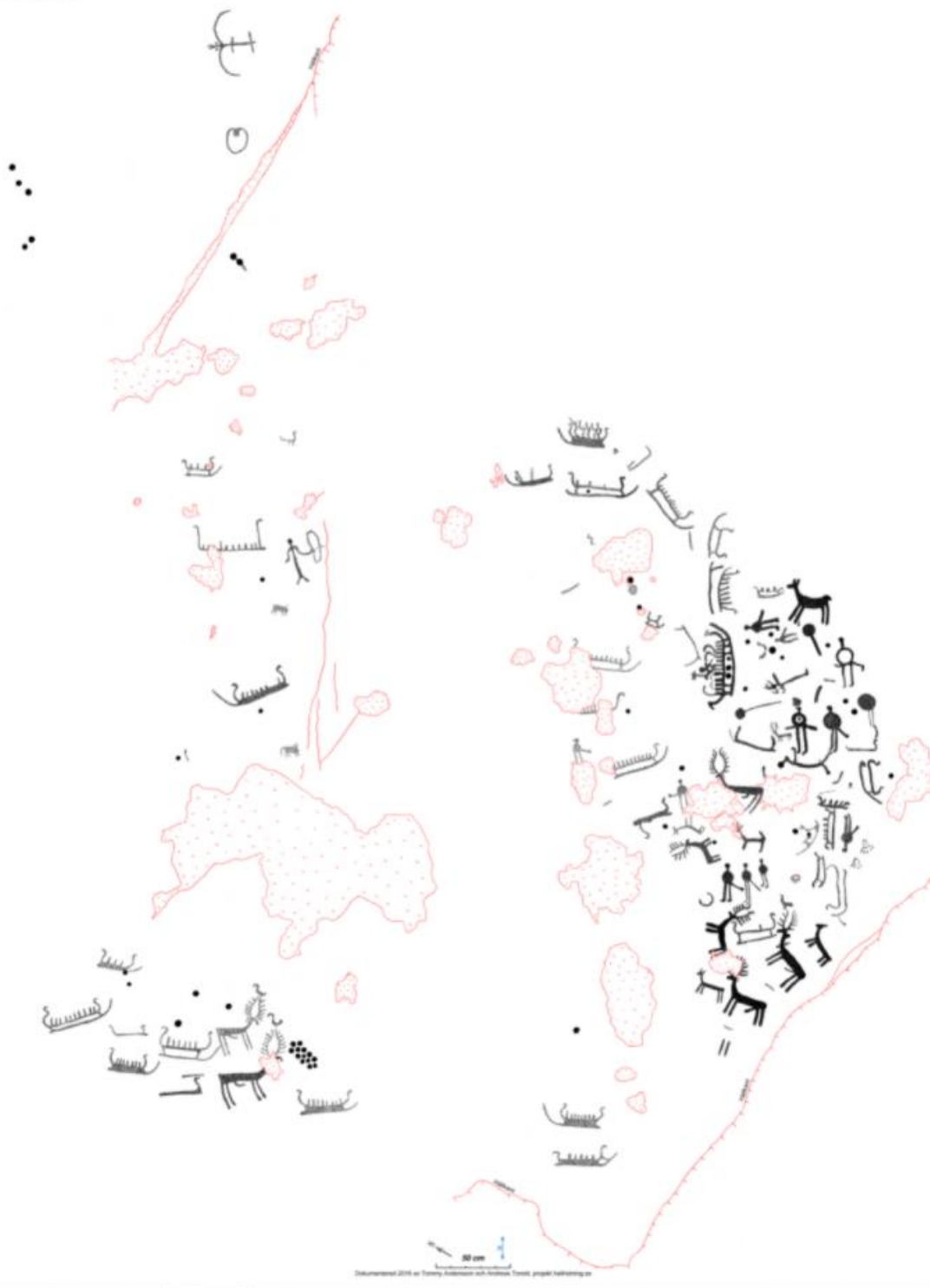

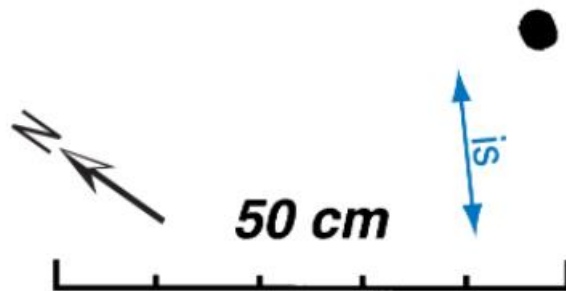
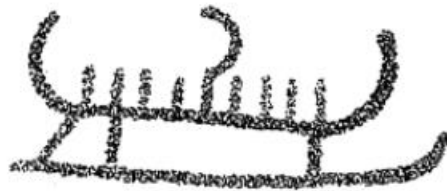
Tanum 435:2

Dokumenterad 2016 av Tommy Andersson och Andreas Toreld, projekt hallristning.se

Tanum 447:1, yta A

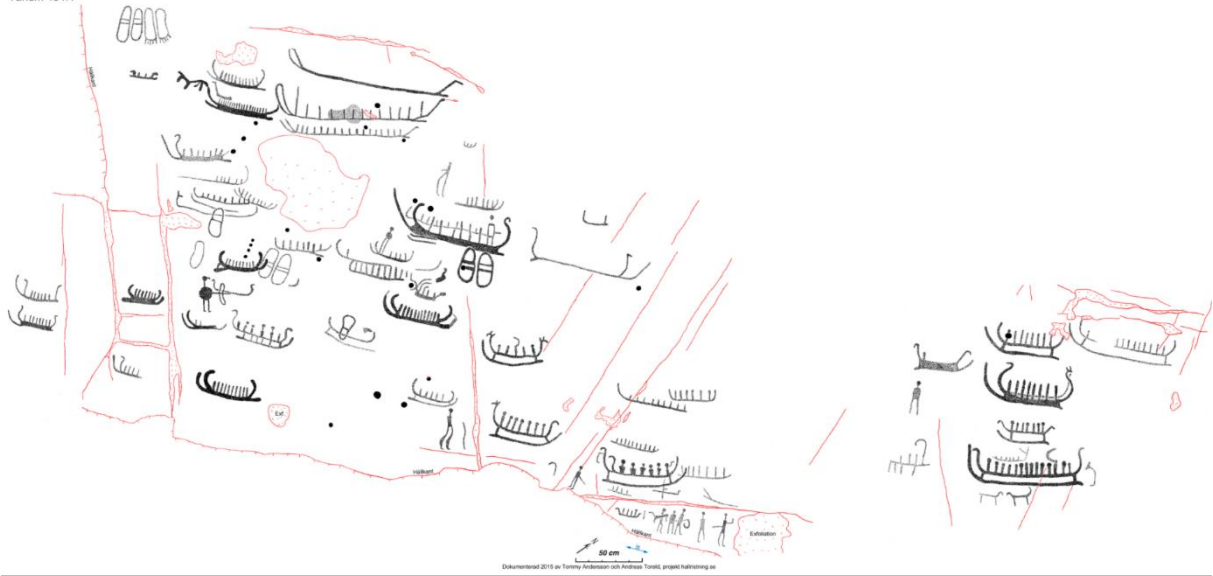
Dokumenterad 2016 av Tommy Andersson och
Andreas Toreld, projekt hallristning.se

Tanum 450:1

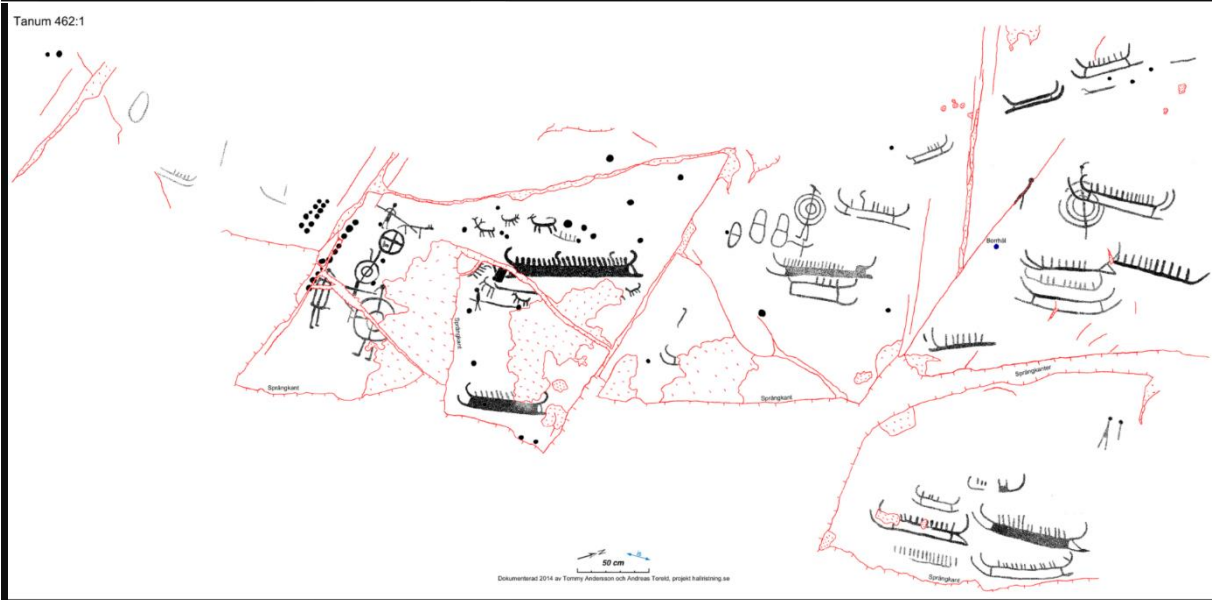

Dokumenterad 2016 av Tommy Andersson och Andreas Toreld, projekt hallristning.se

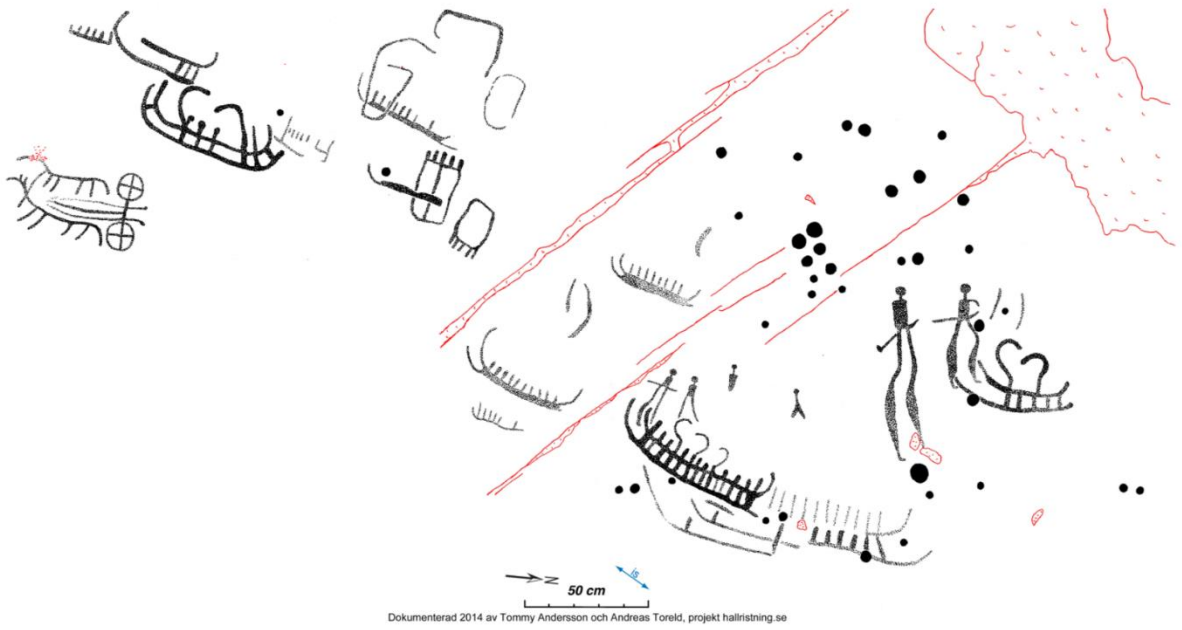
Tanum 454:1

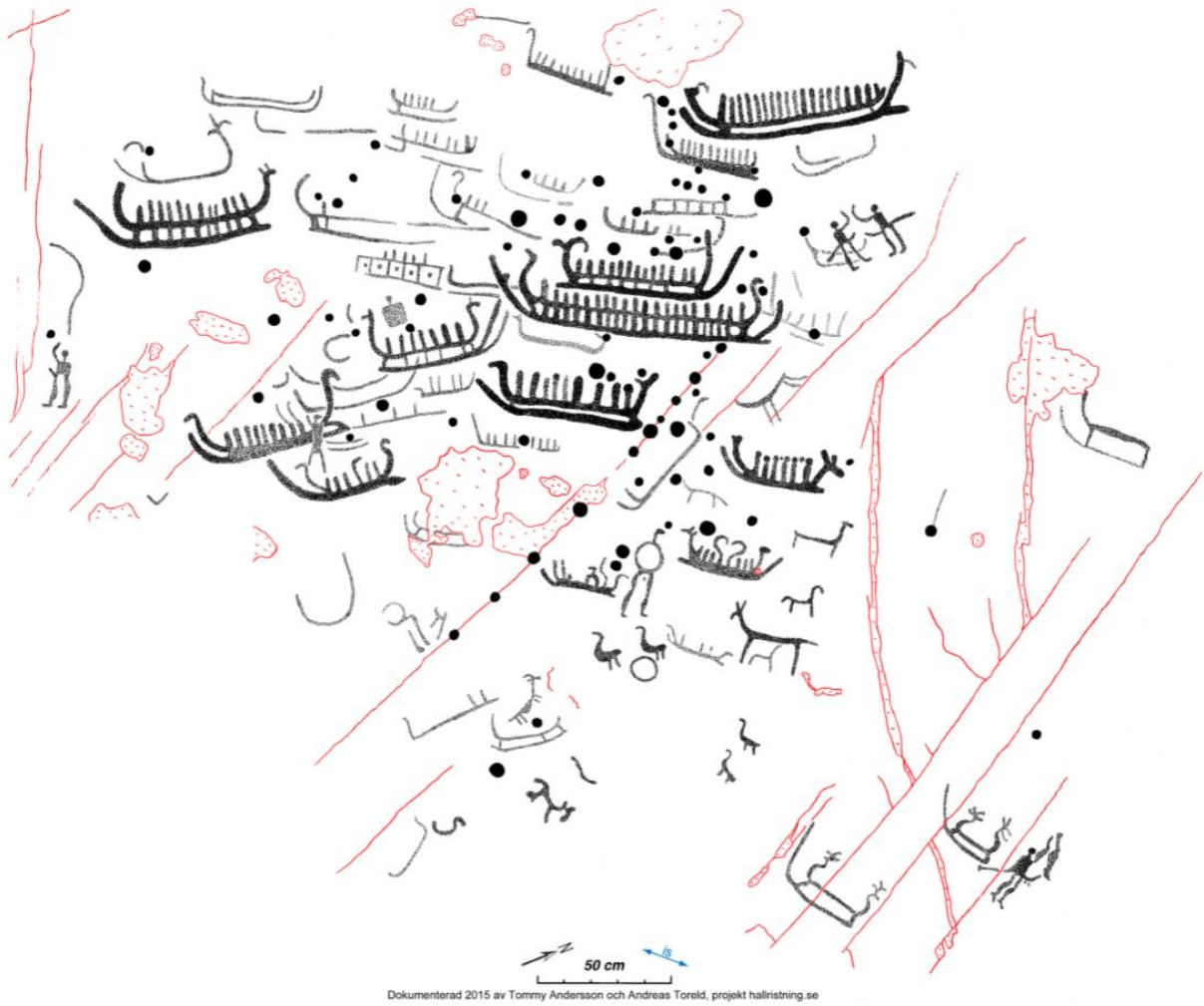
Tanum 462:1

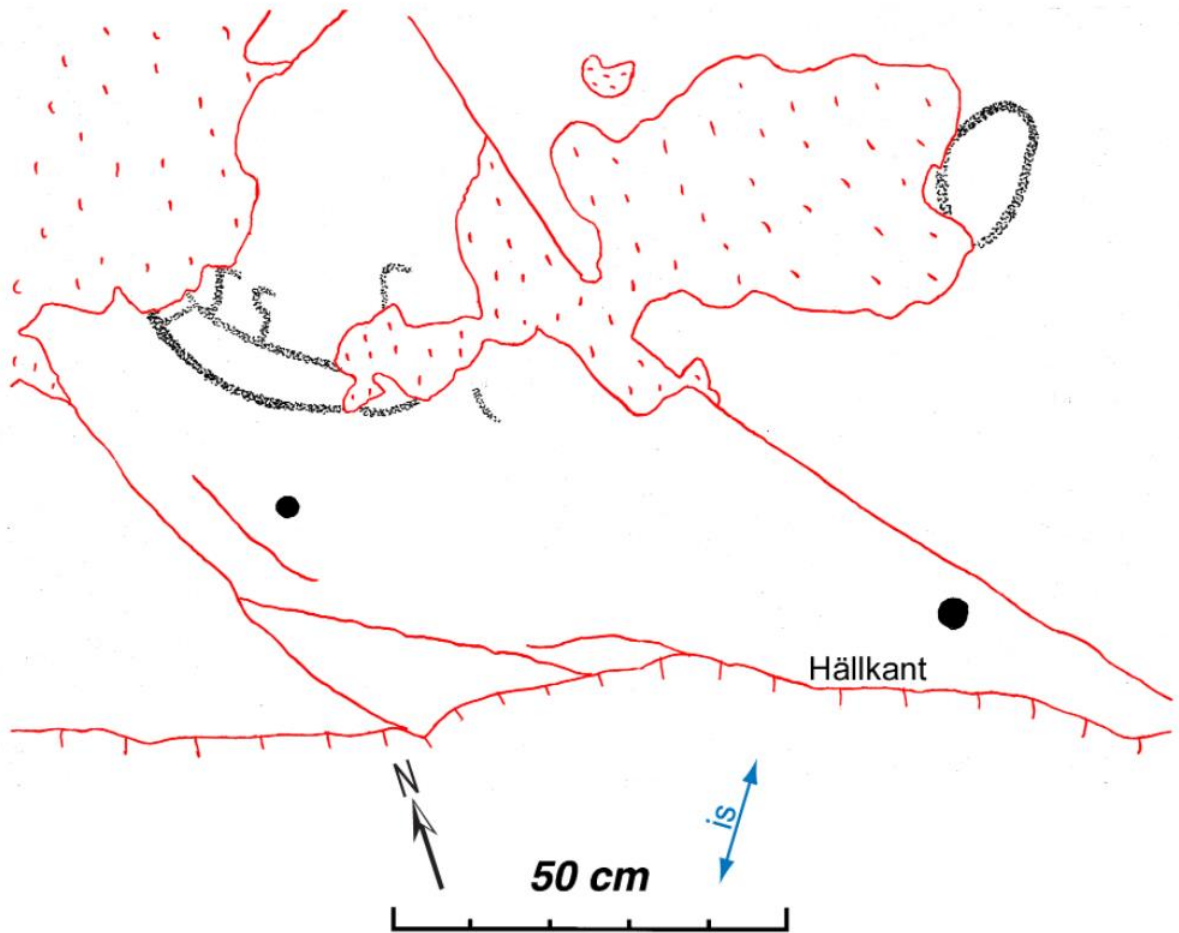
Tanum 465:1

Tanum 816:1

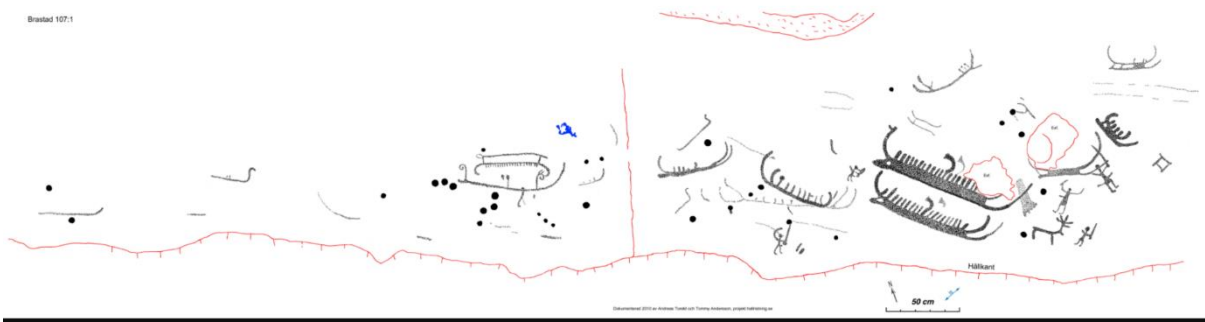
Tanum 2377

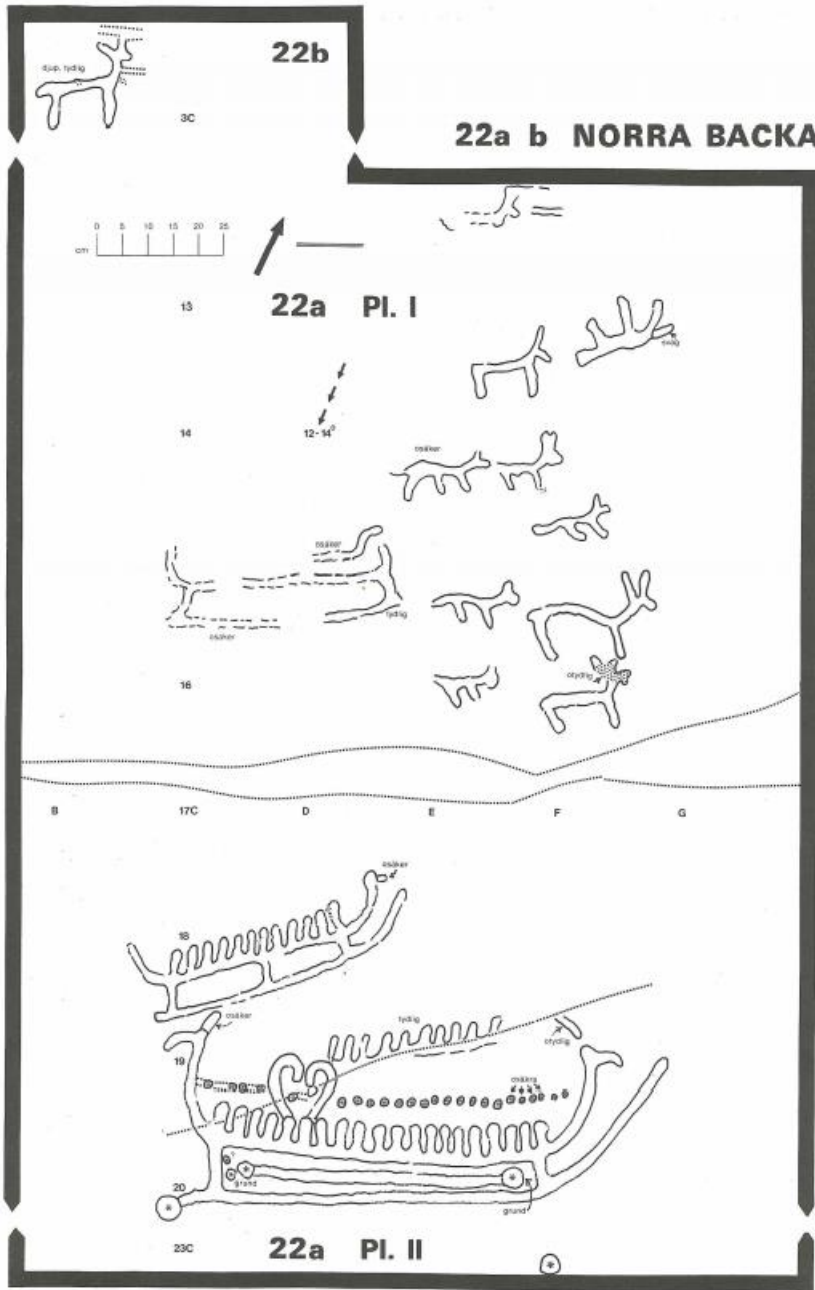

Funnen och dokumenterad 2016 av Tommy Andersson och Andreas Toreld, projekt hallristning.se

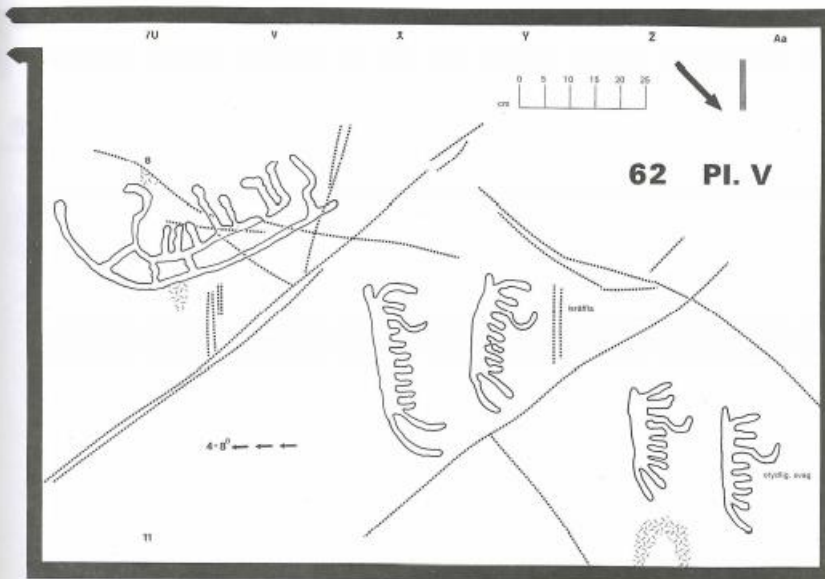
Tanum 11
Vityckehällen

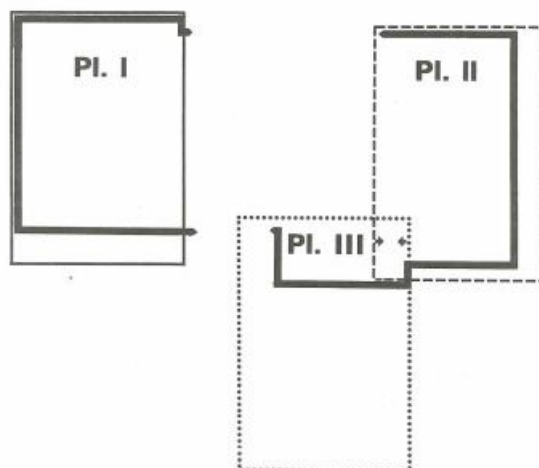

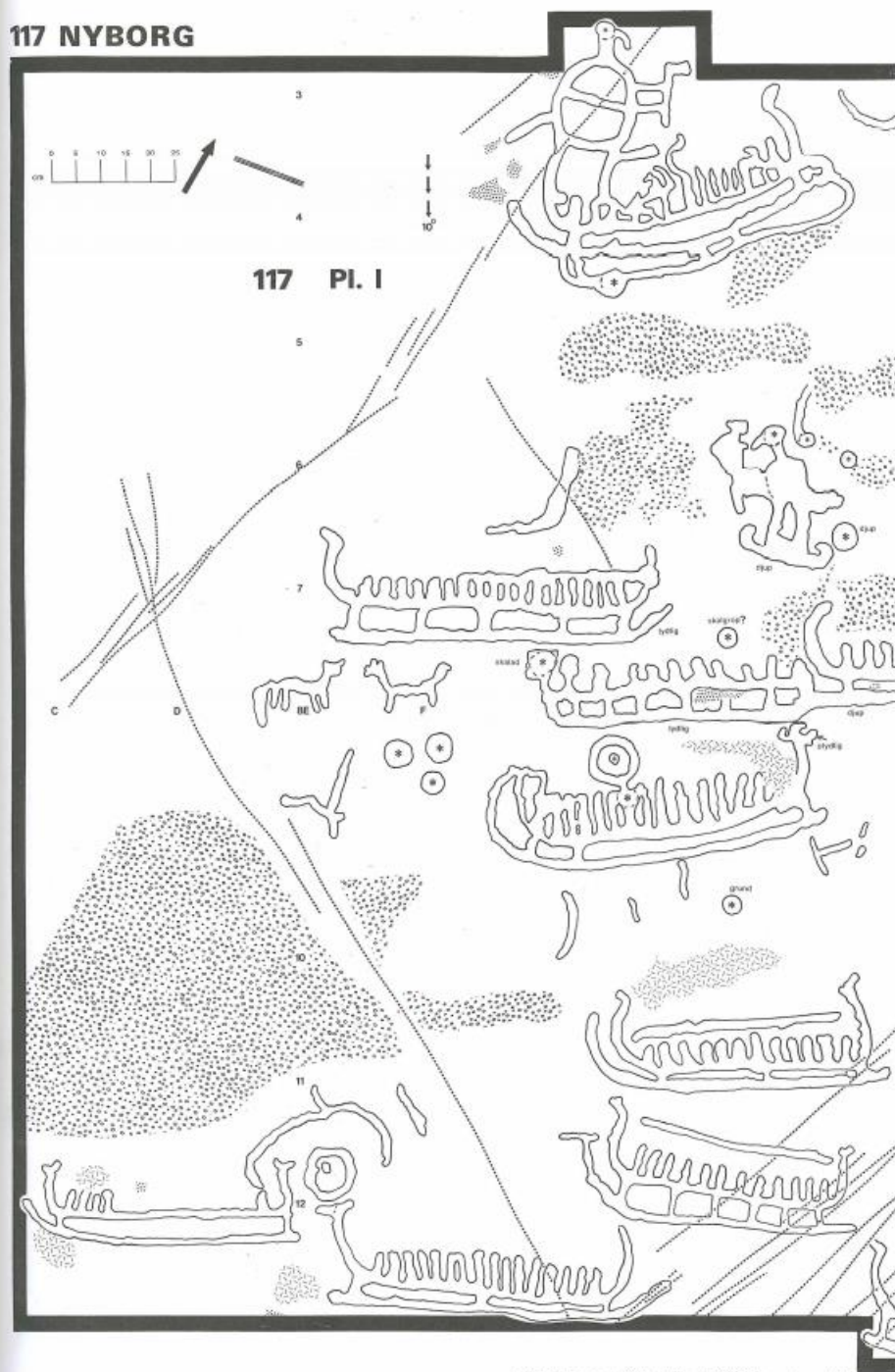
Hällristningar i Kville härad KVILLE socken 33

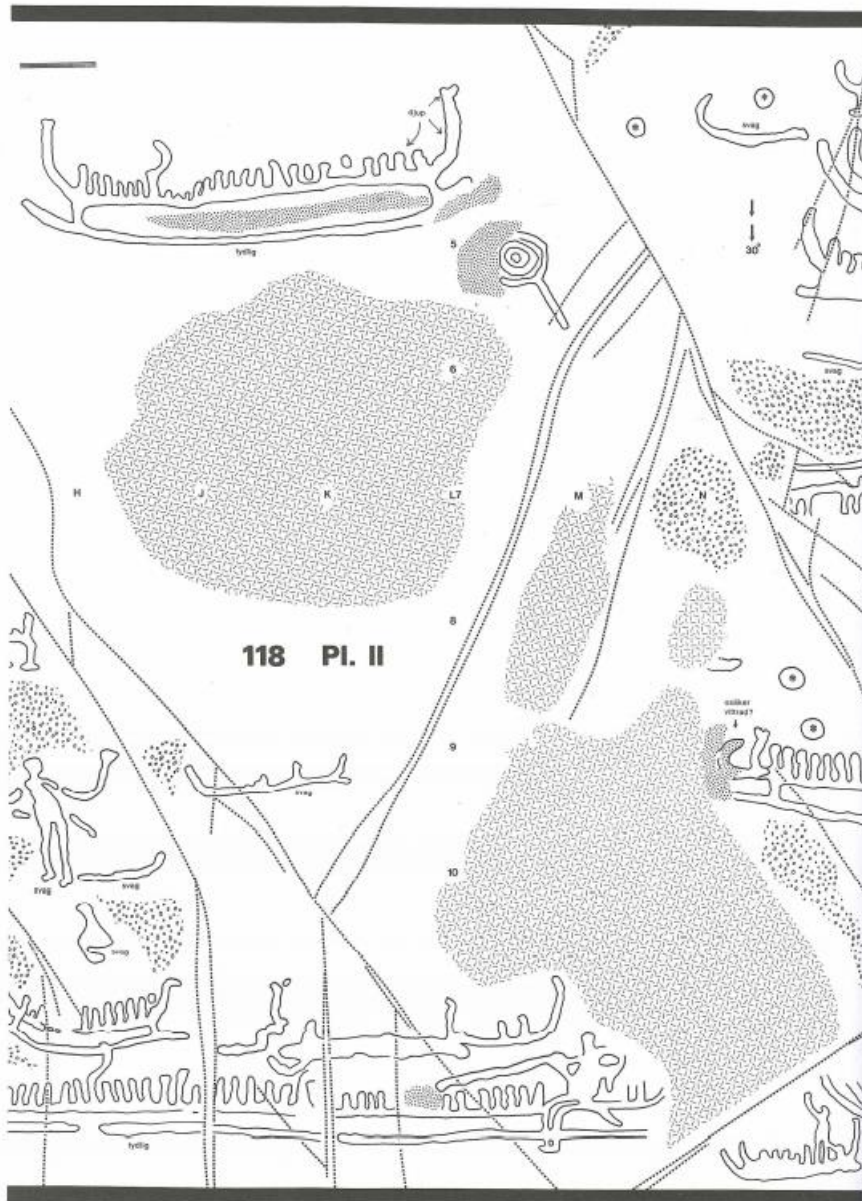
63 KVILLE Översikt

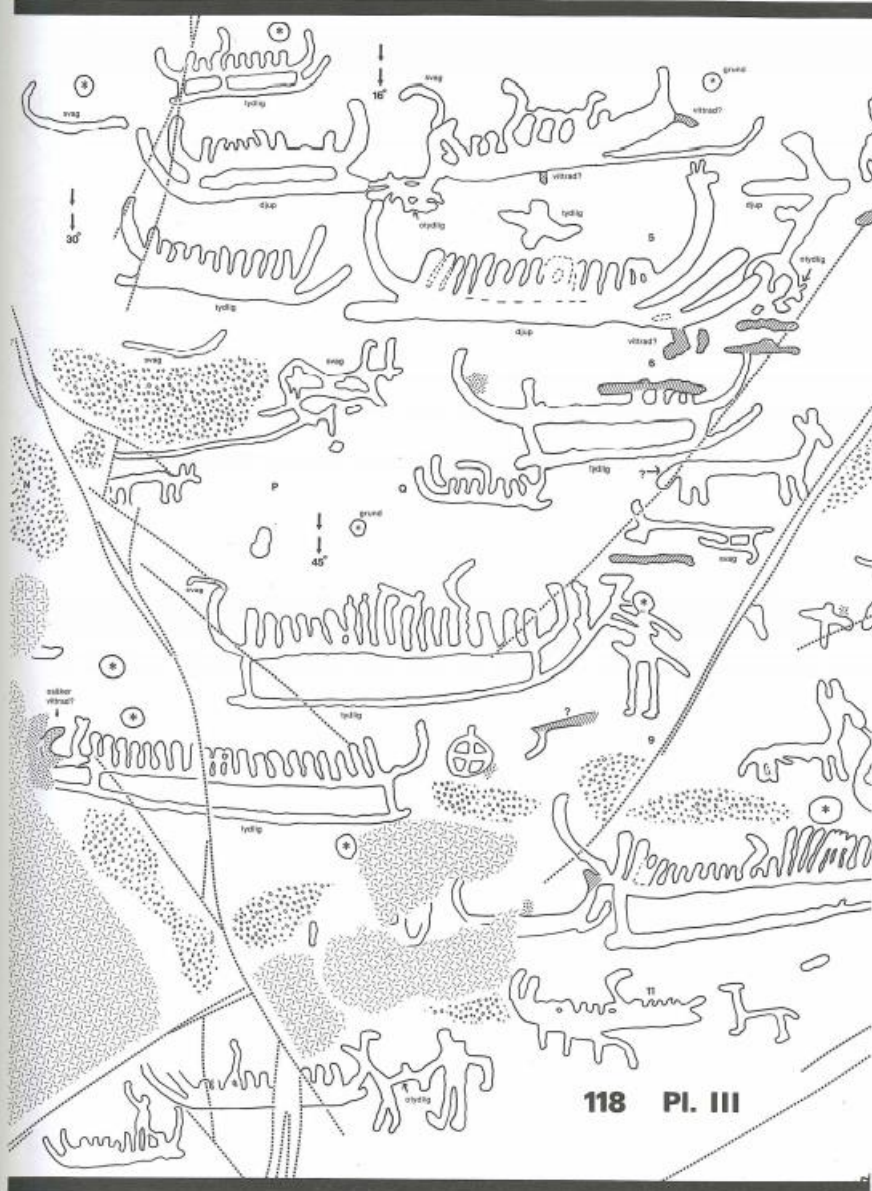
117 NYBORG

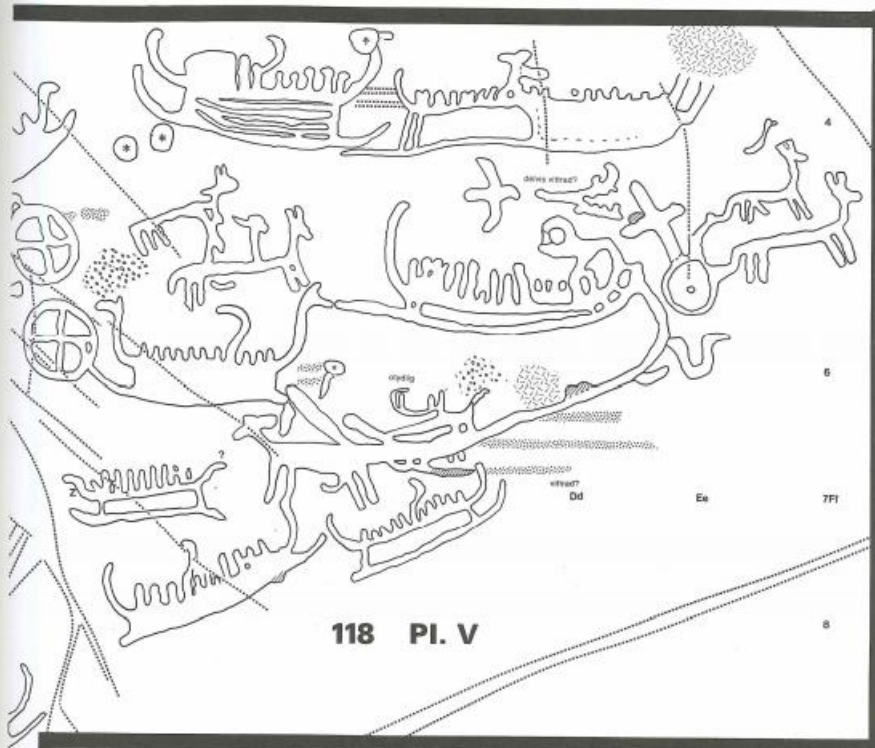
Hällristningar i Kville härad KVILLE socken. 145

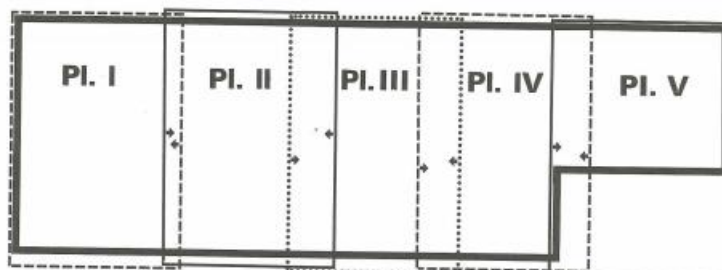
148 Hällristningar i Kville härad KVILLE socken

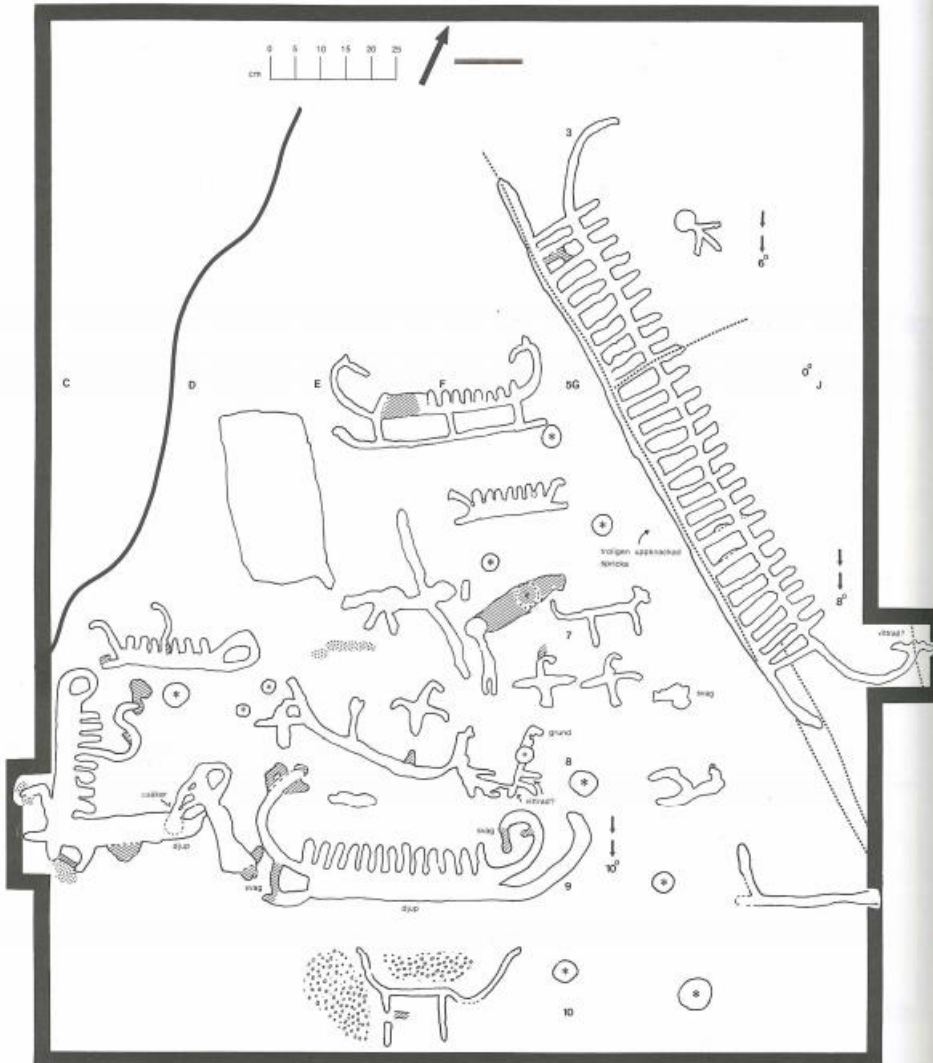
118 Pl. III

118 HÅLTANE Översikt

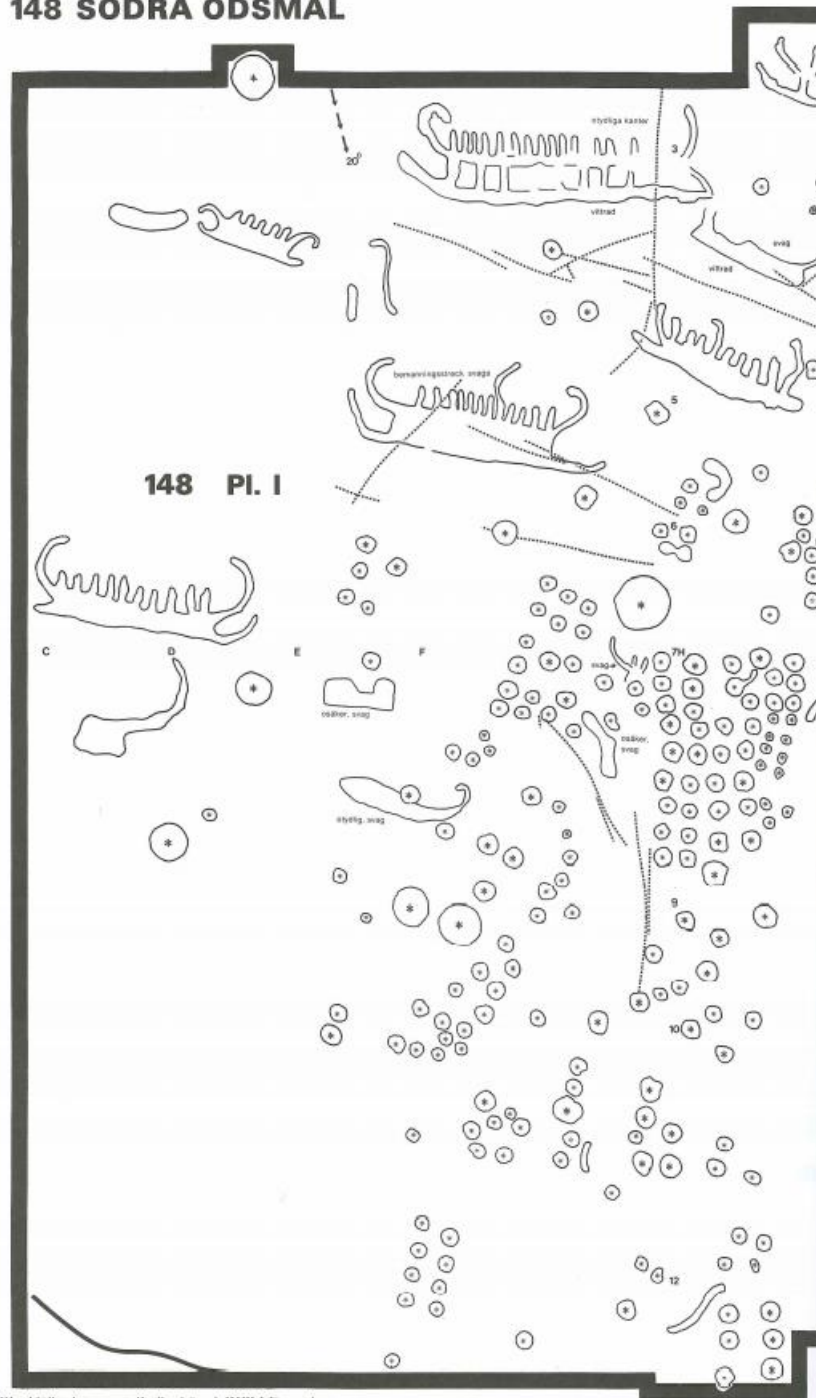

144 SÖDRA ÖDSMÅL

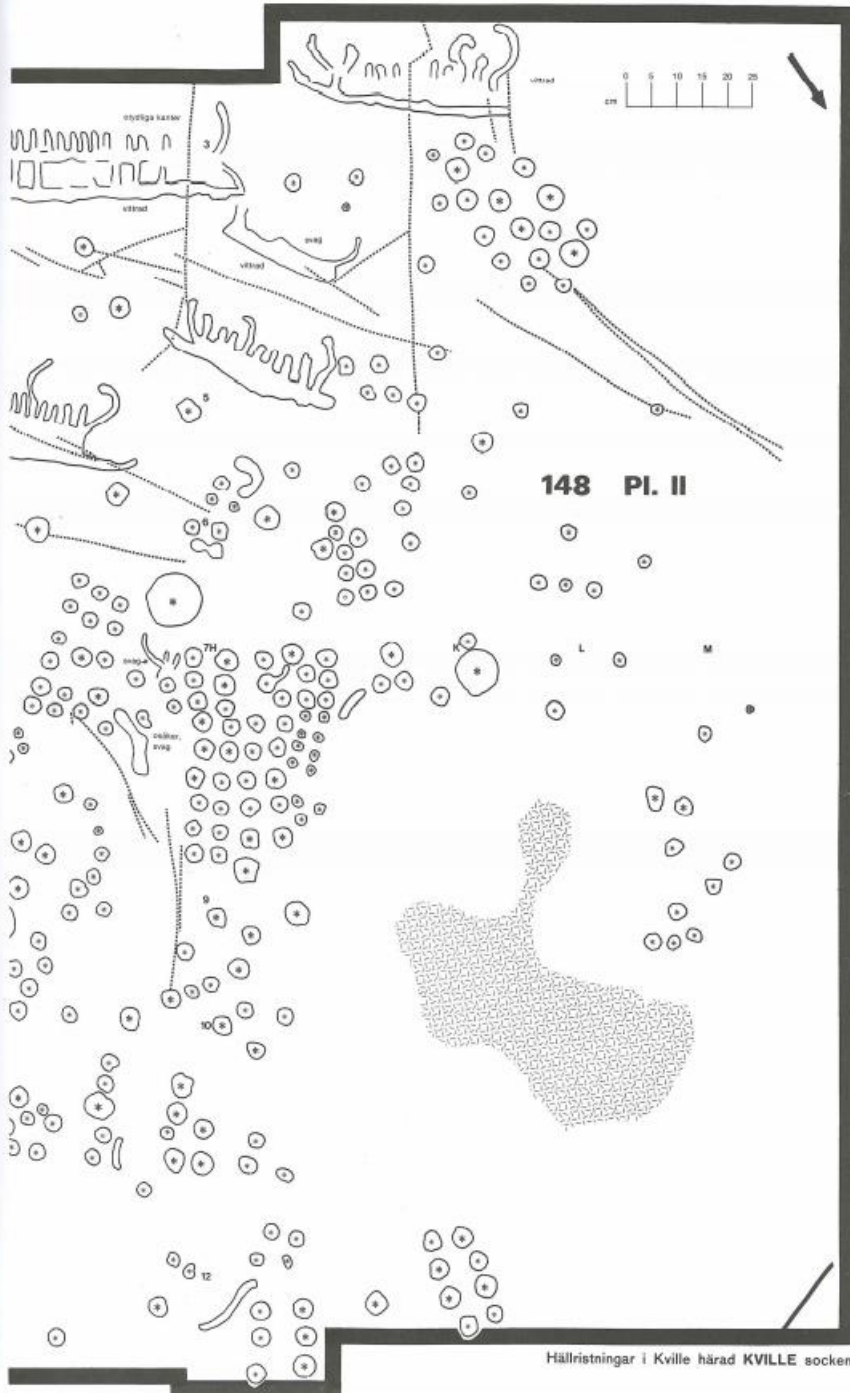
170 Hällristningar i Kville härad KVILLE socken

148 SÖDRA ÖDSMÅL

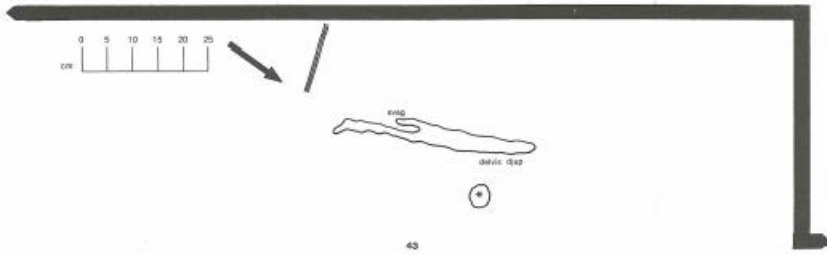
148 Pl. I

172 Hallristningar i Kville härad KVILLE socken

148 Pl. II

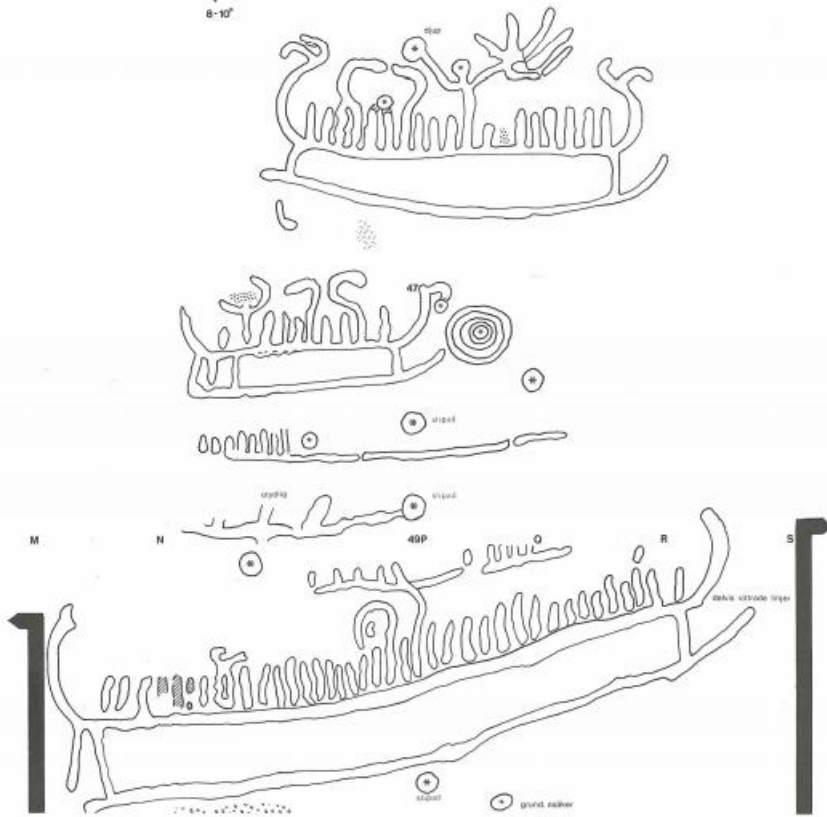
159a SÖDRA ÖDSMÅL

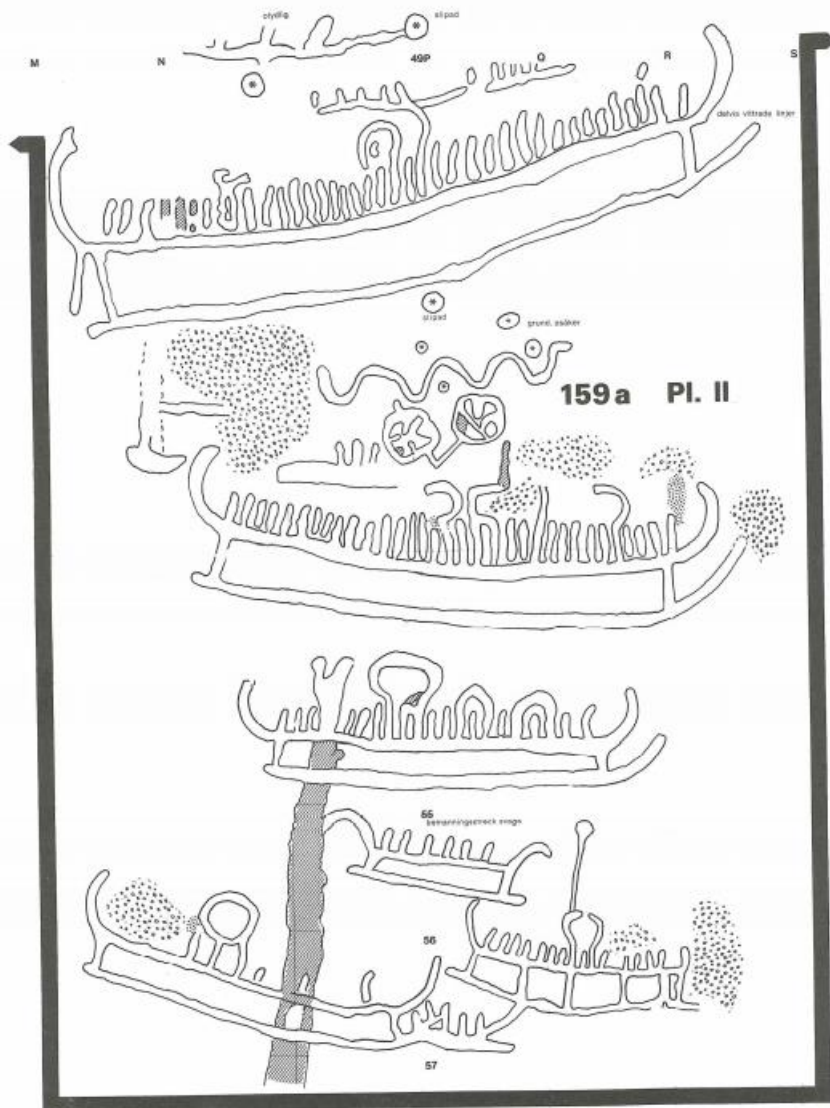
159a Pl. I

44

8-10'

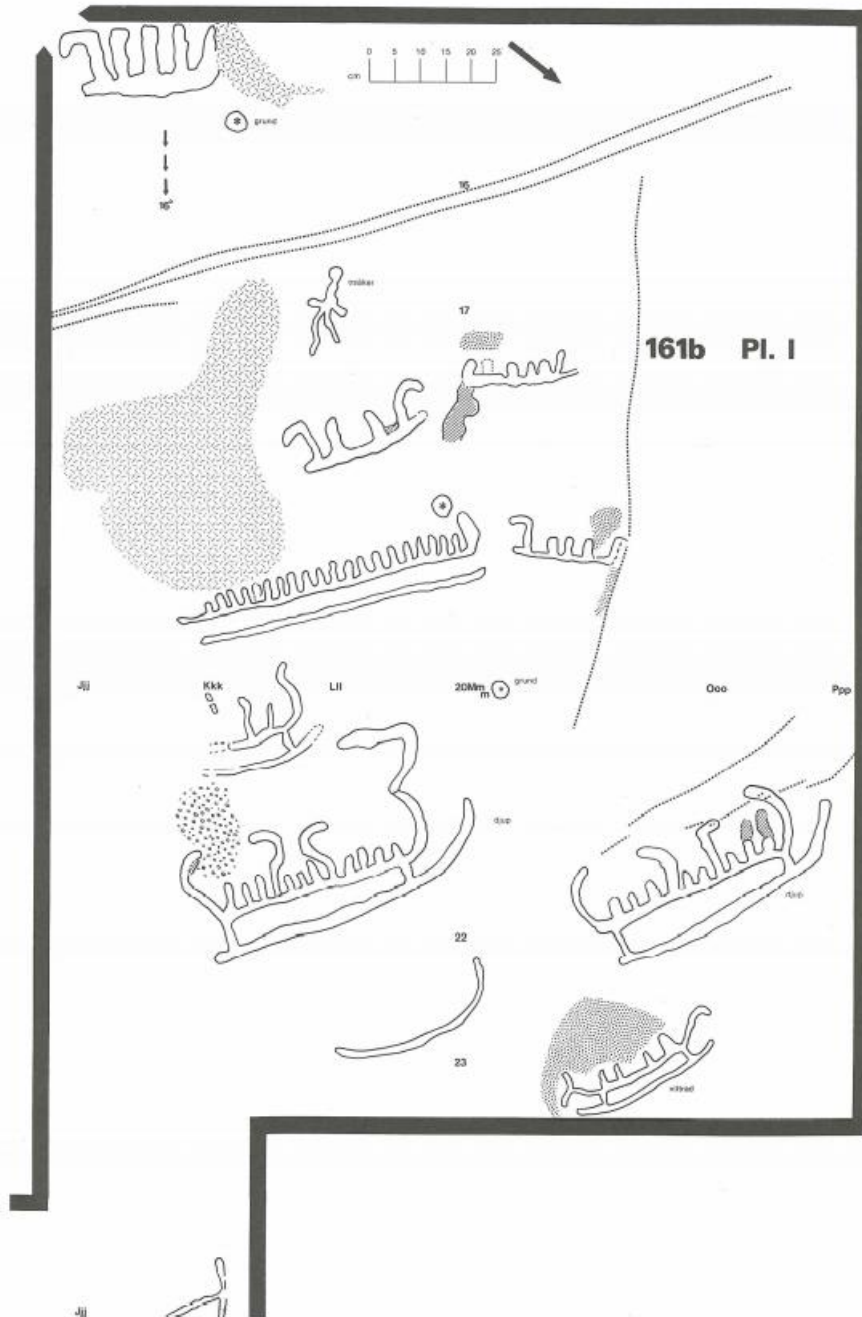

Hällristningar i Kville härad KVILLE socken 185

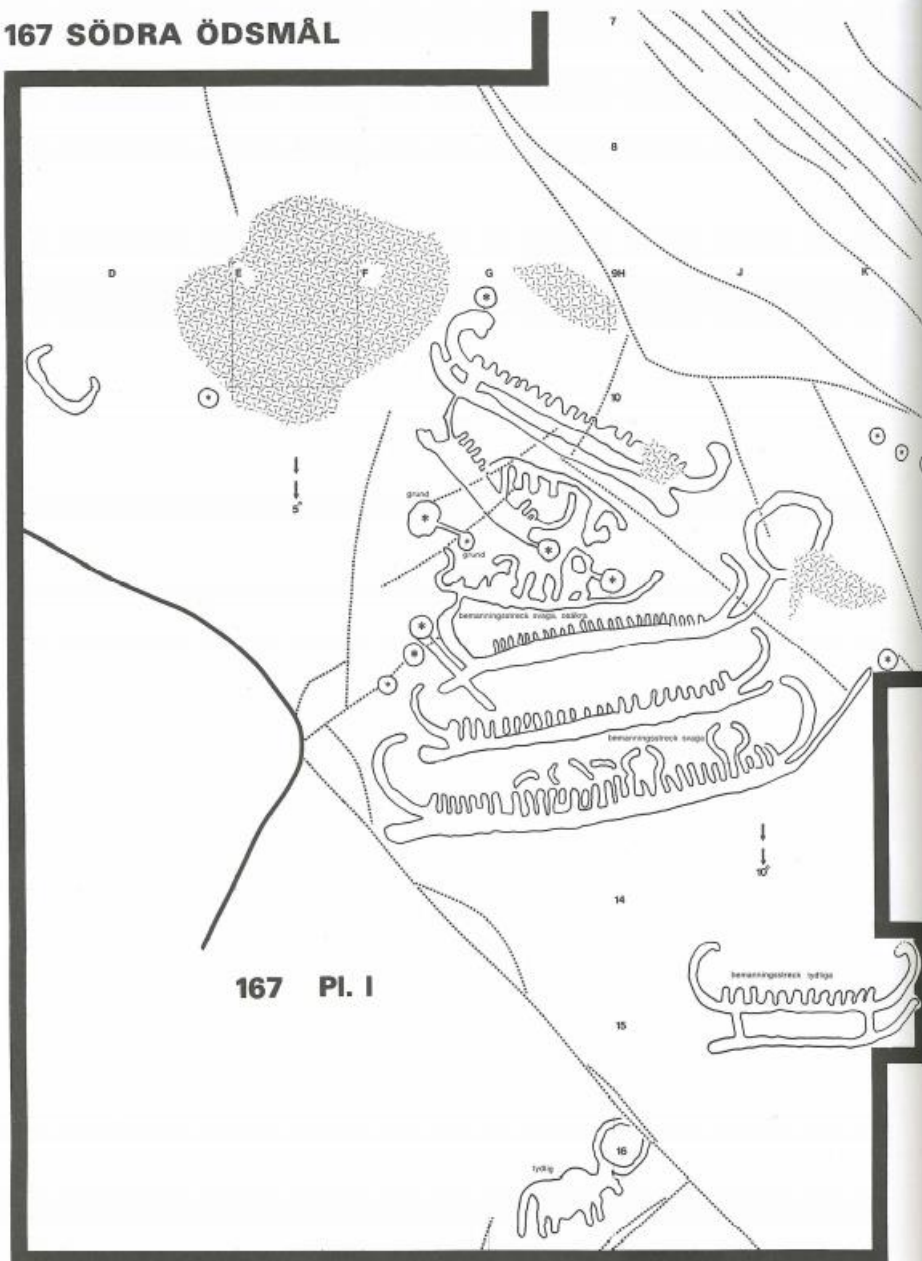
186 Hällristningar i Kvilla härad KVILLE socken

161b SÖDRA ÖDSMÅL

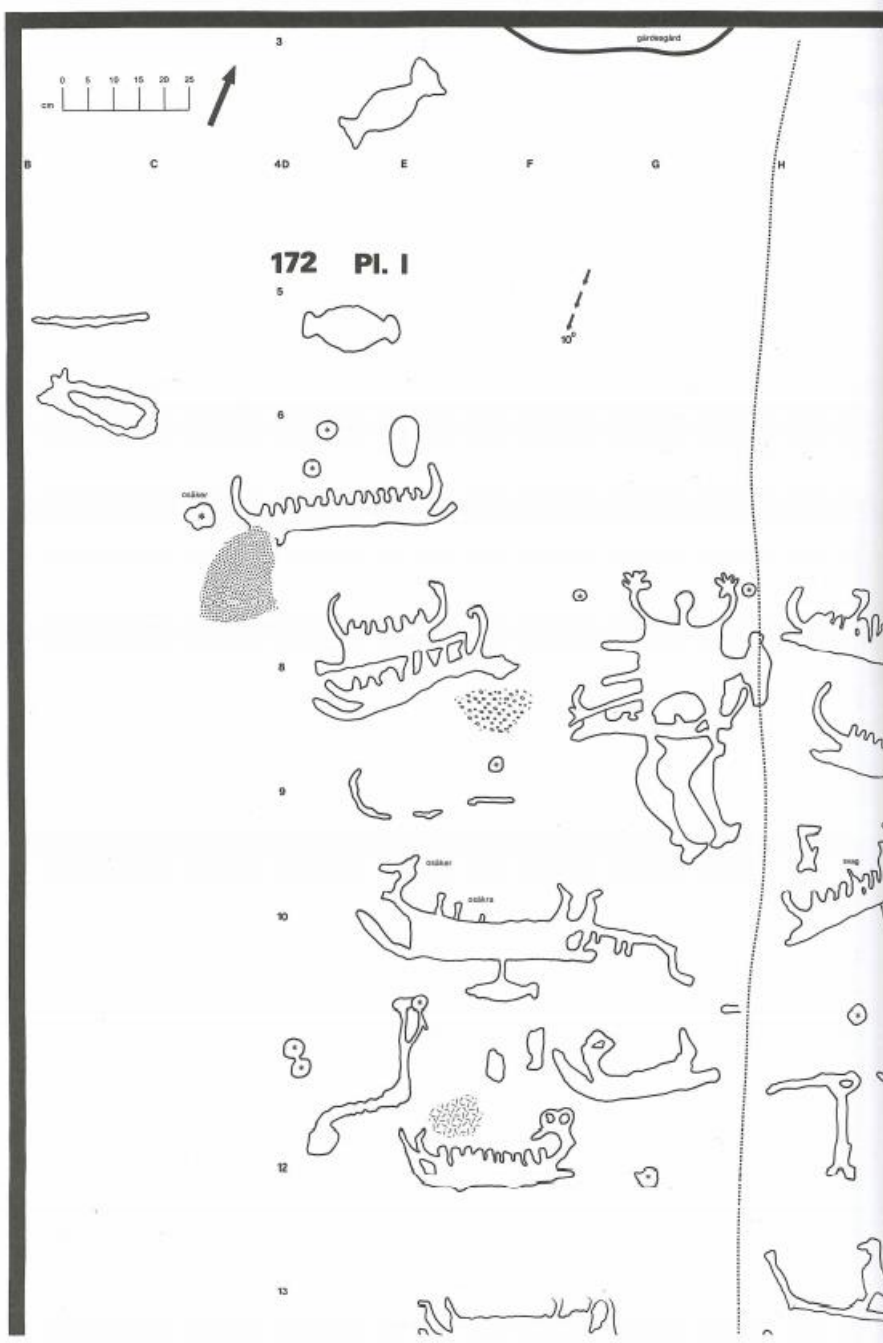

190 Hällristningar i Kville härad KVILLE socken

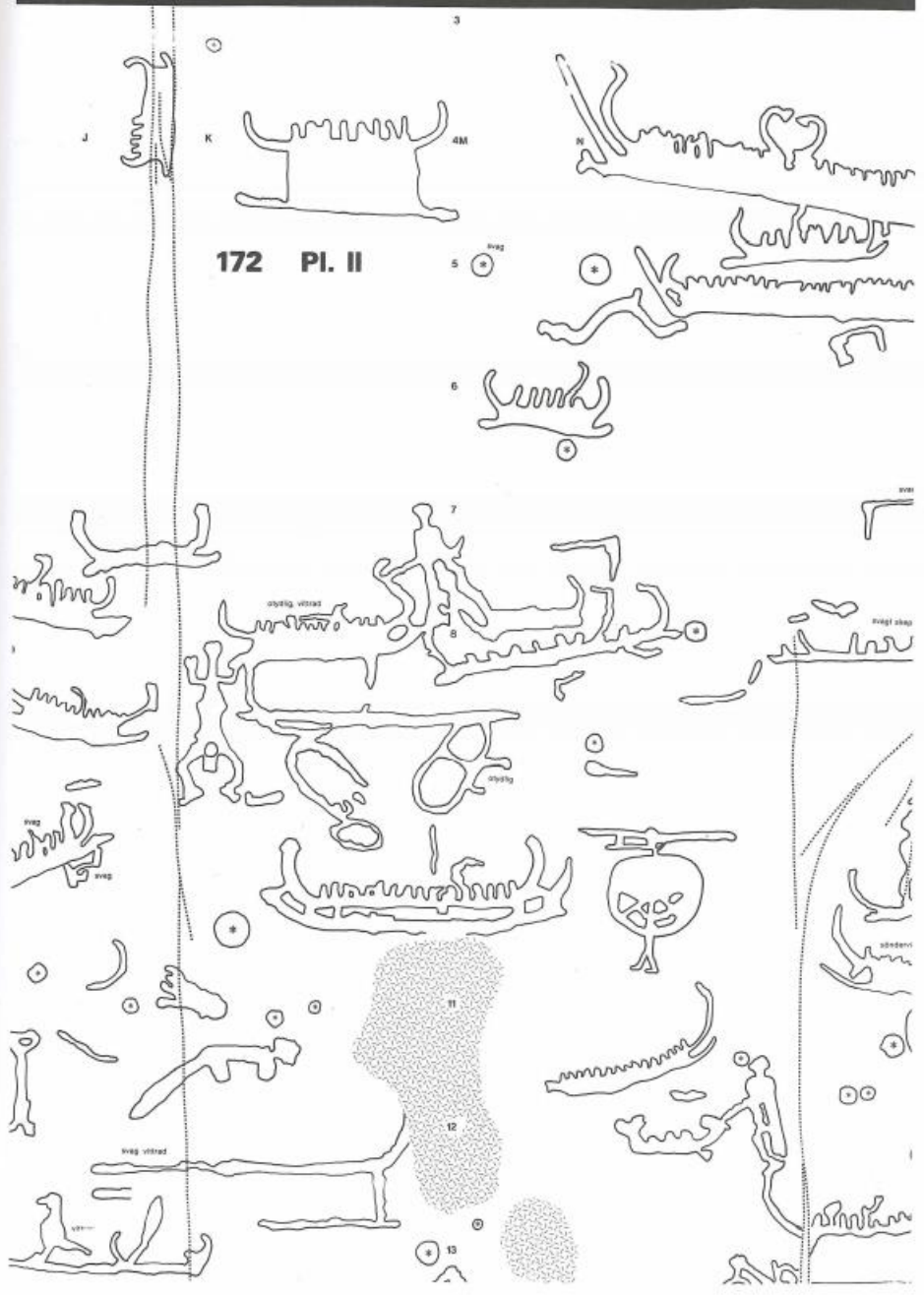
167 SÖDRA ÖDSMÅL

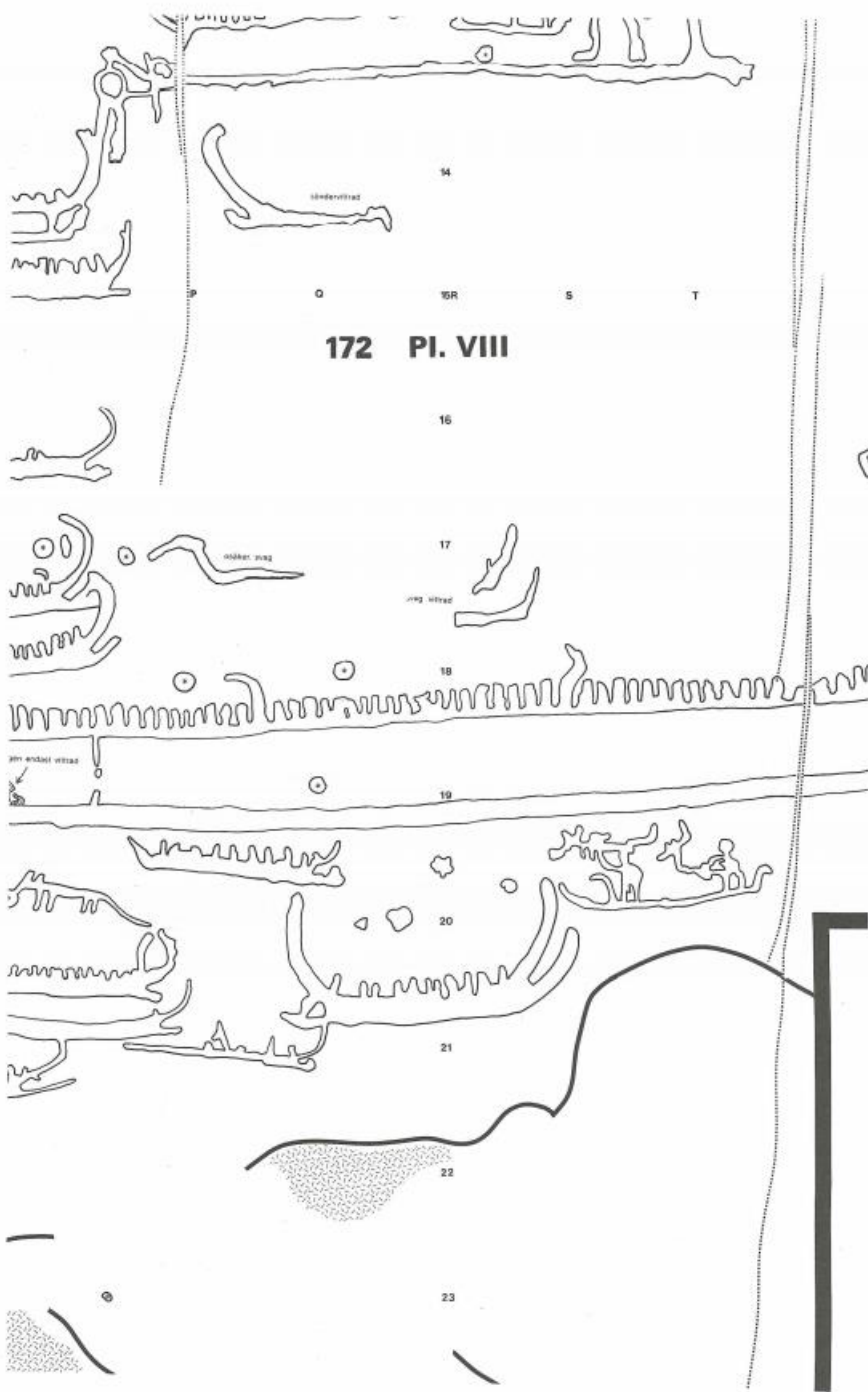
198 Hällristningar i Kville härad KVILLE socken

208 Hällristningar i Kville härad KVILLE socken

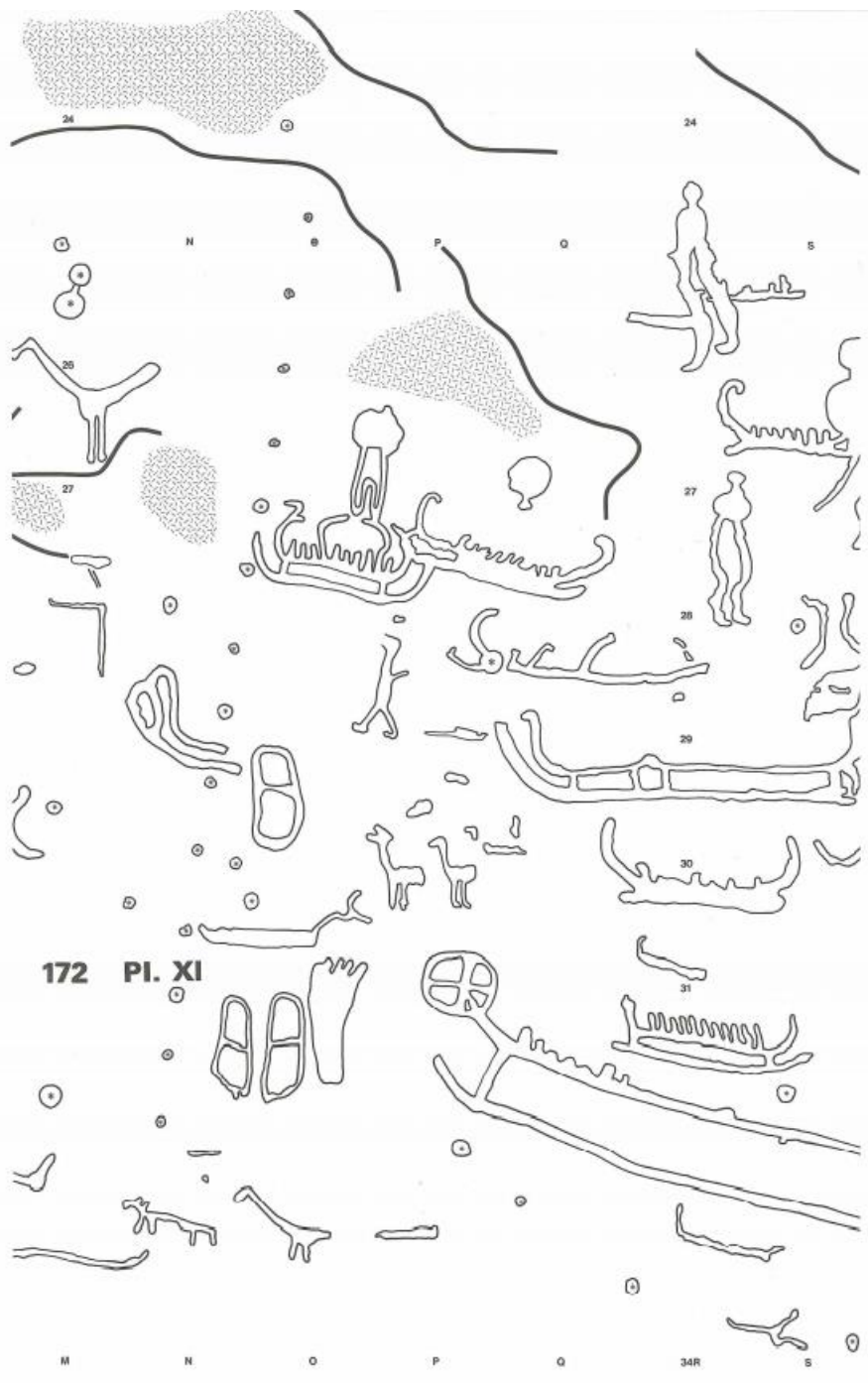

Hällristningar i Kville härad KVILLE socken 207

172 Pl. VIII

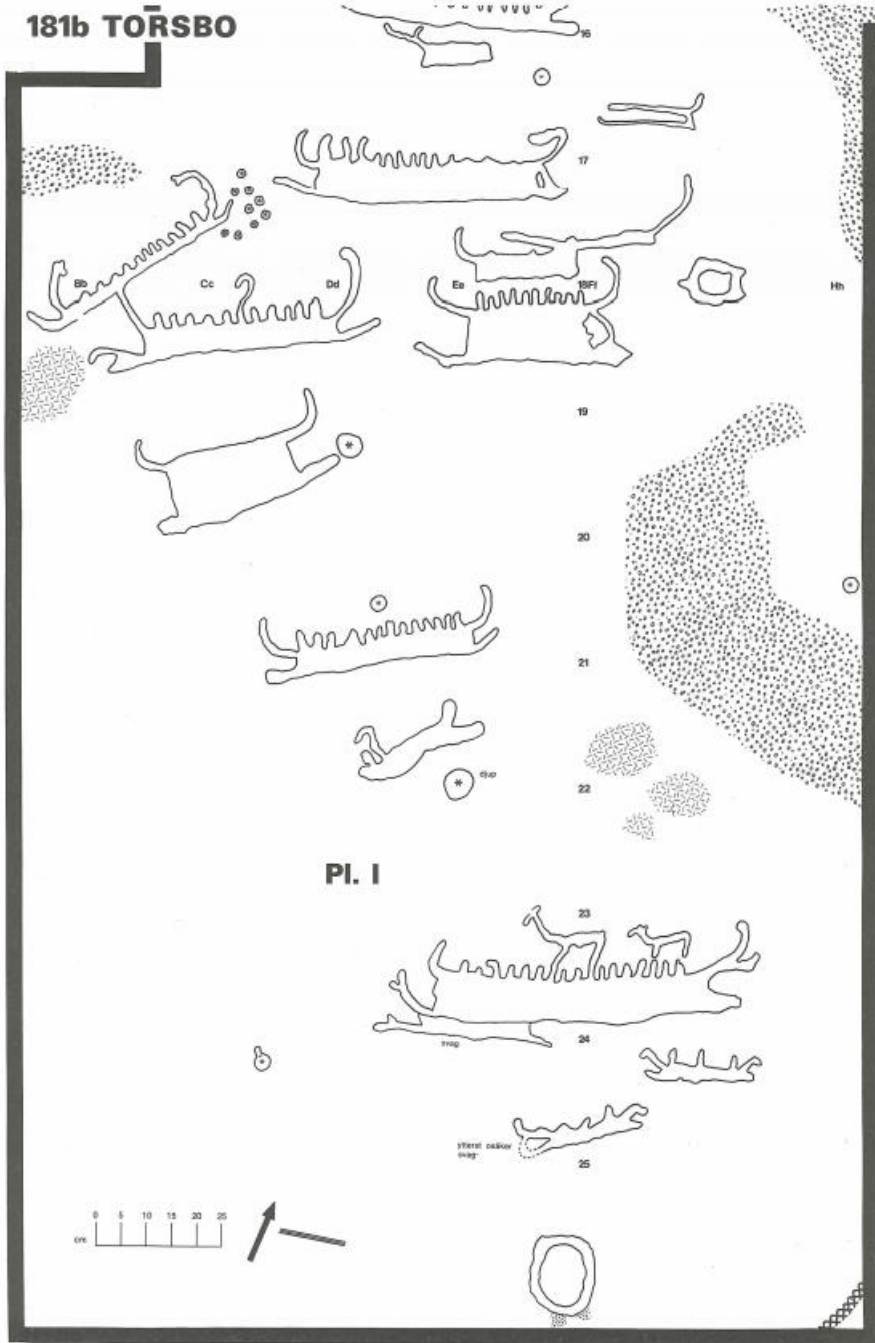
Hällristningar i Kville härad KVILLE socken 213

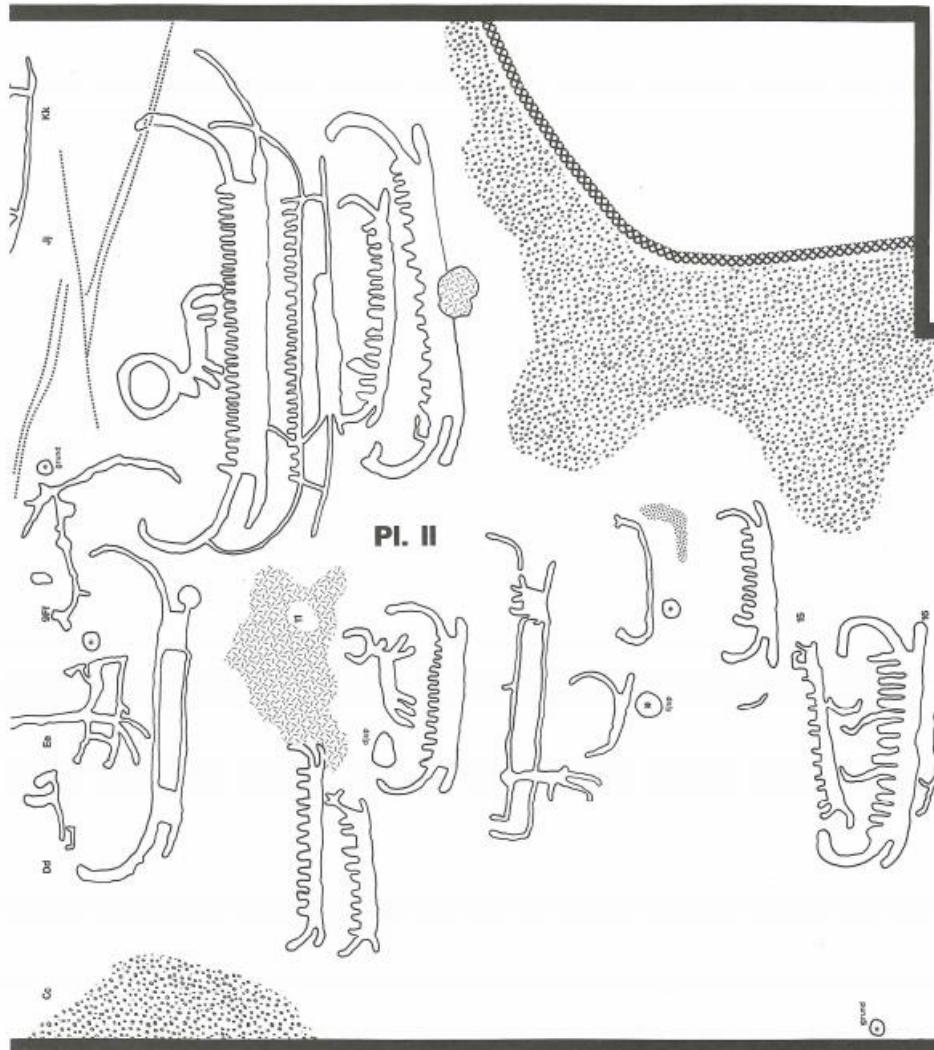

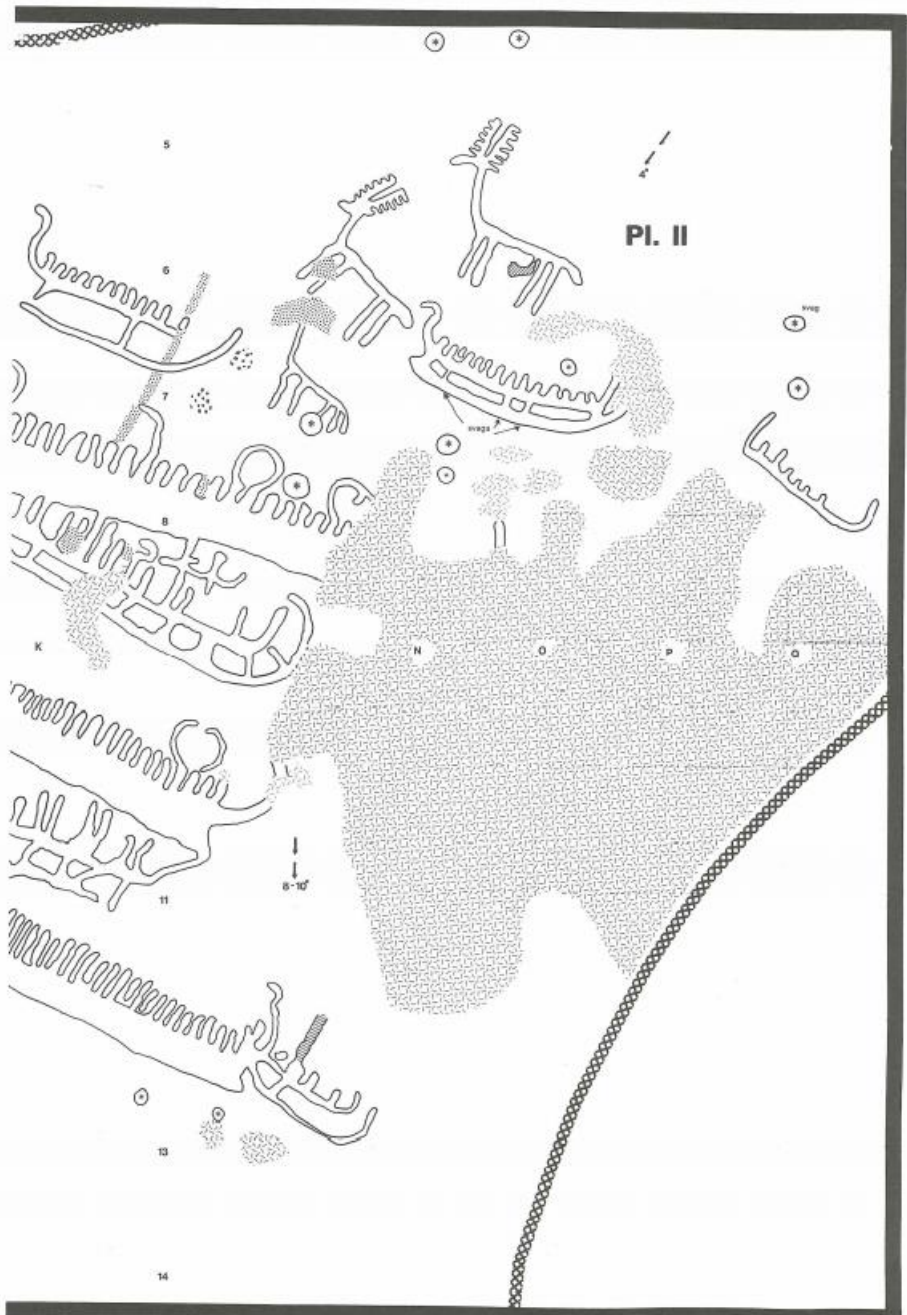
172 PI. XI

216 Hällristningar i Kville härad KVILLE socken

181b TÖRSBO

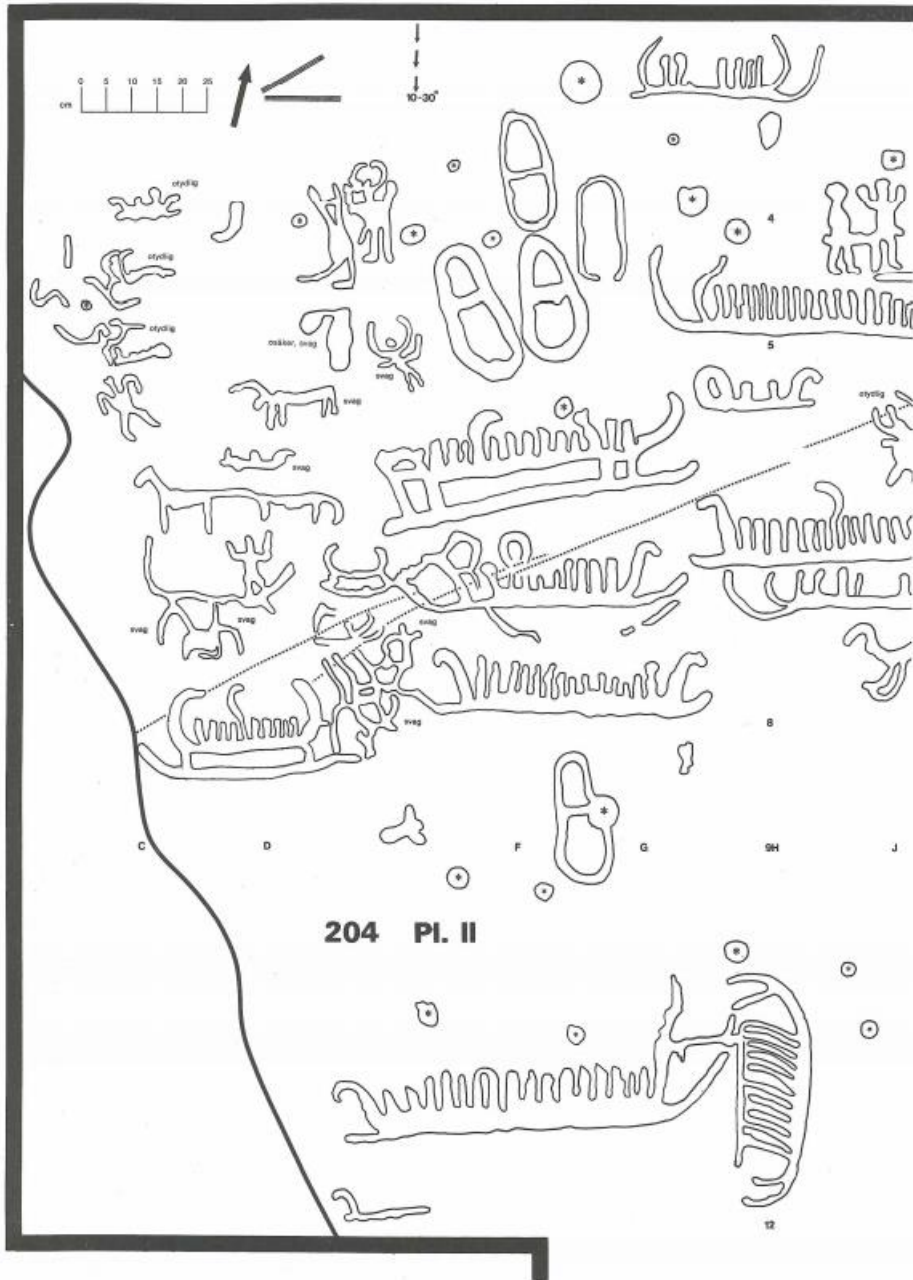

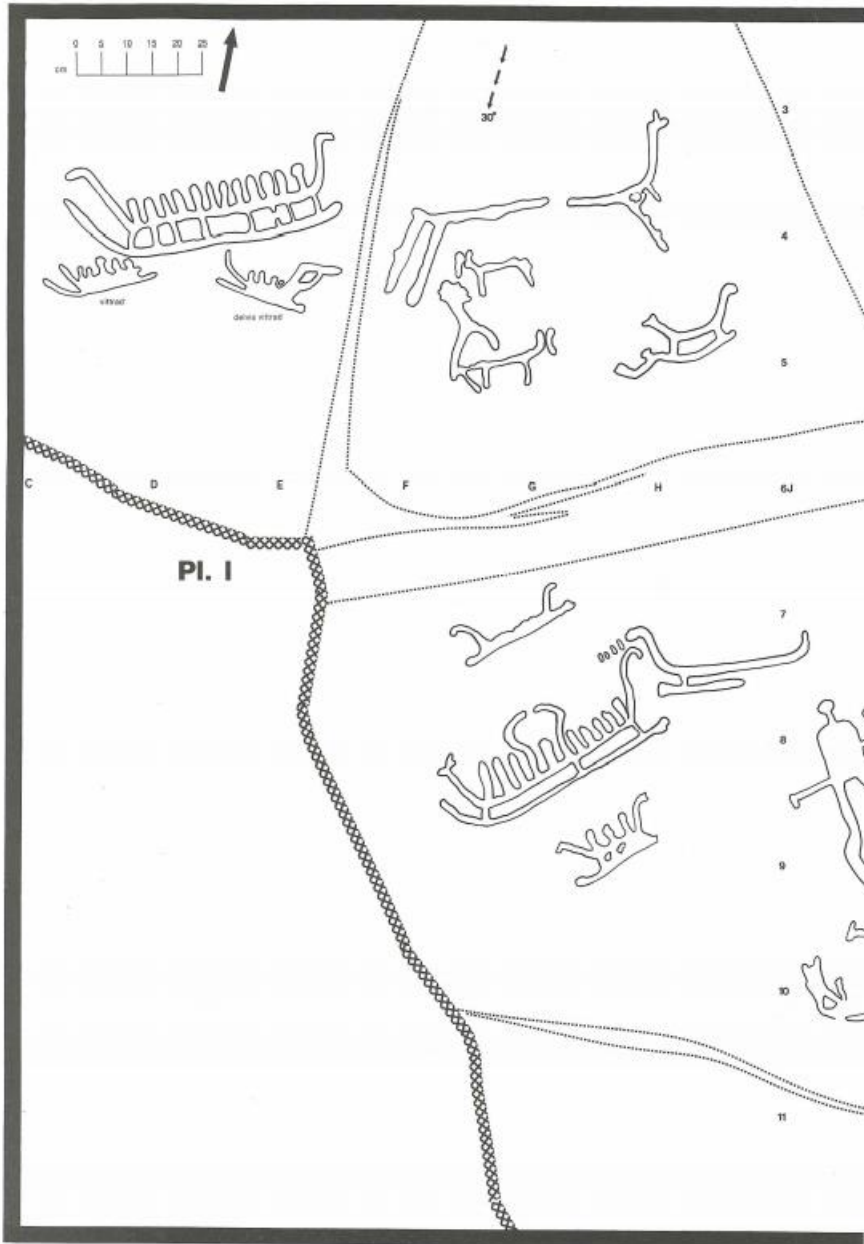
248 Hällristningar i Kville härad KVILLE socken

204 SÖDRA TORP

204 Pl. II

221 HAKERÖD

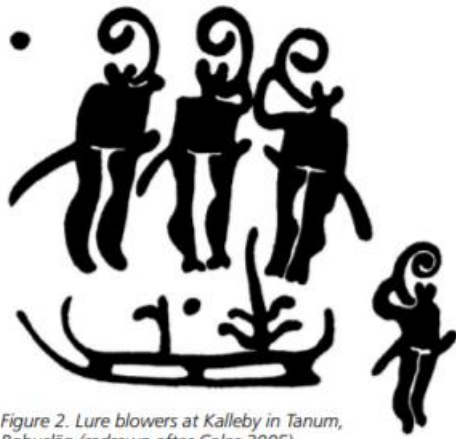
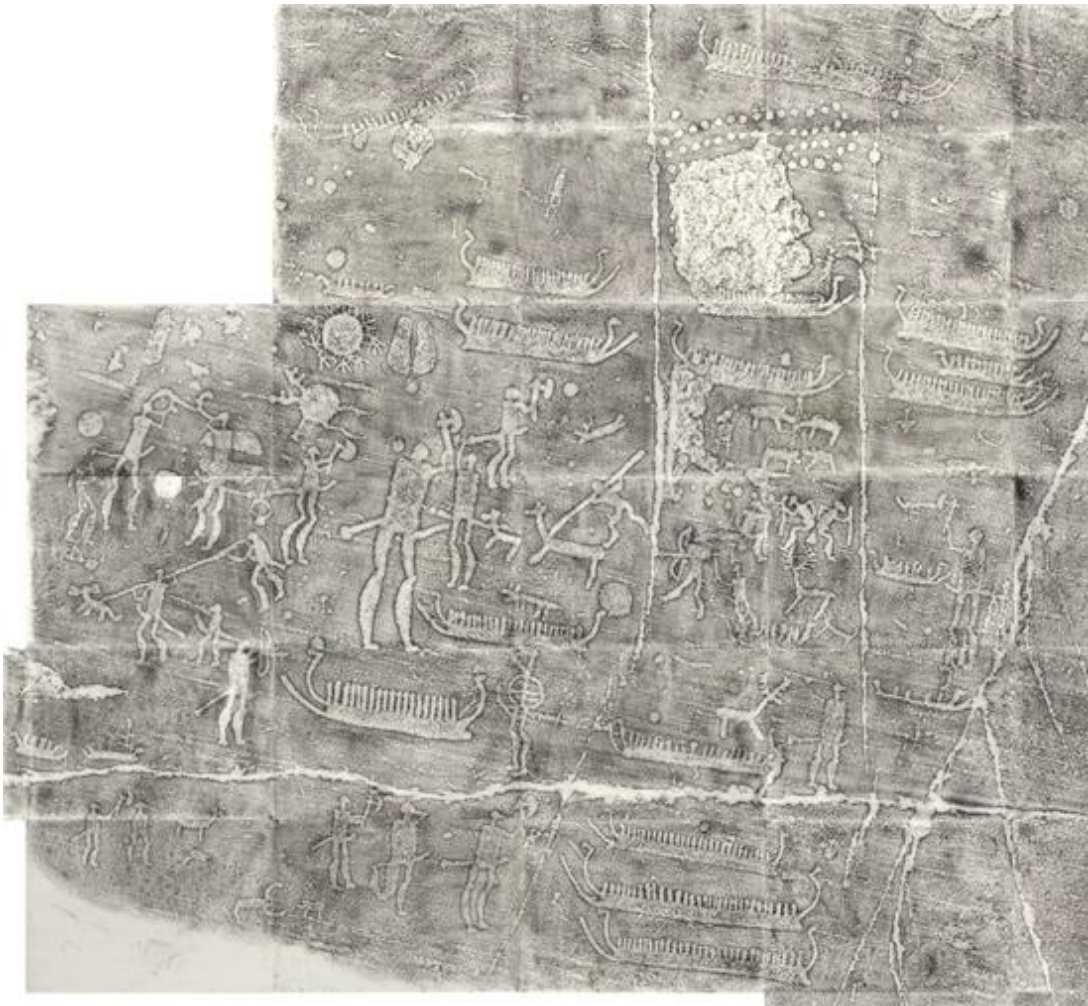

Figure 2. Lute blowers at Kalleby in Tanum, Bohuslän (redrawn after Coles 2005).

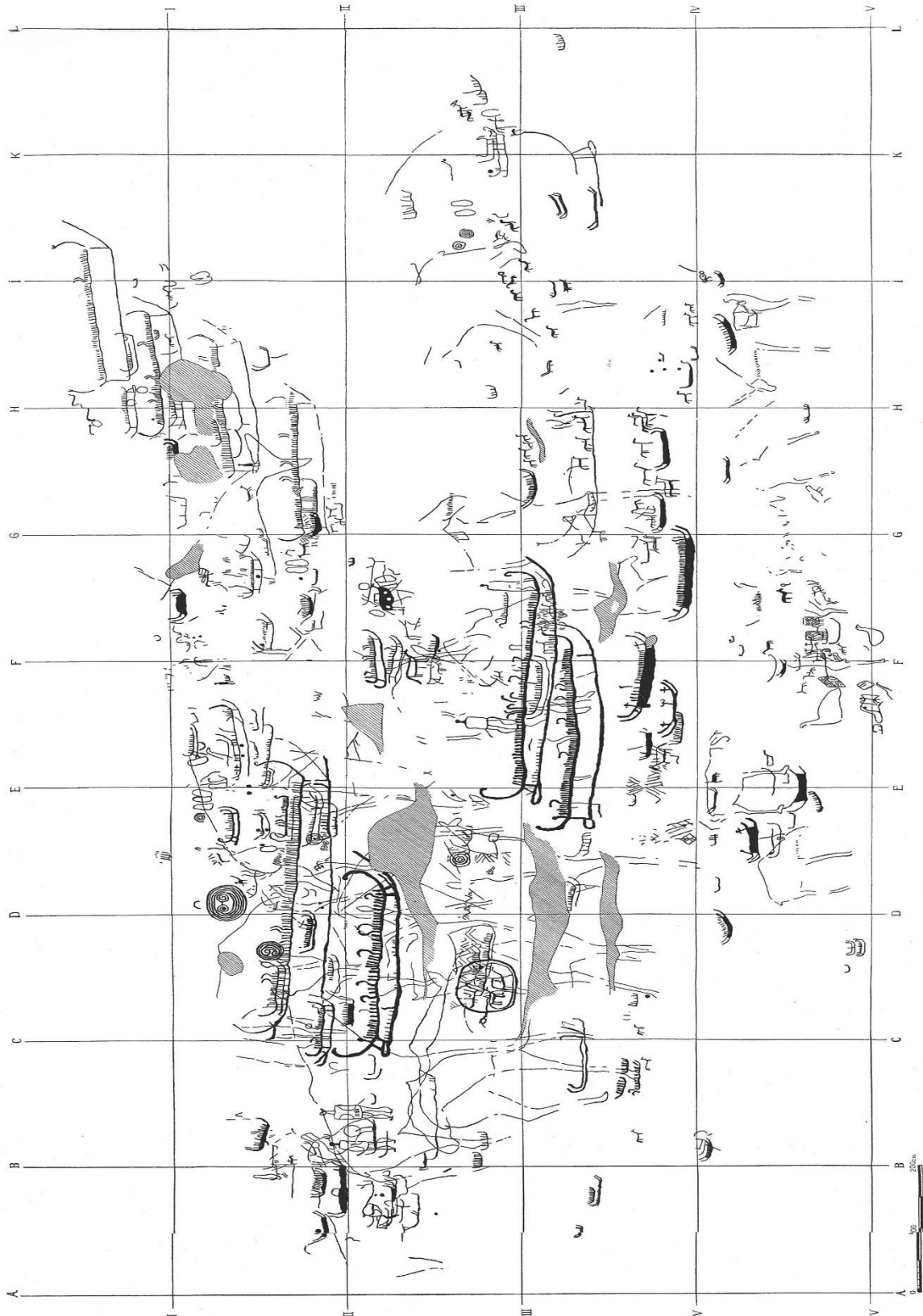

Figur 40. Foto av tre lurblåsere på Tanum 248:1. (SHFA)

Figur 41. Kalkering av Tanum 255:1. Lurblåsere synlige til venstre i feltet. (SHFA)

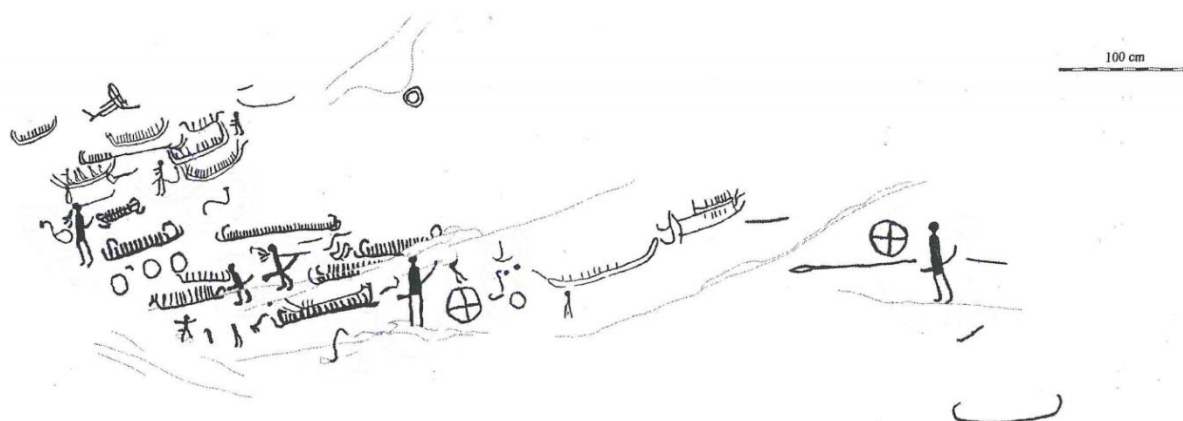
Trøndelag:
Bardal I

Tessem:

Bjørngård I:

Østfold:

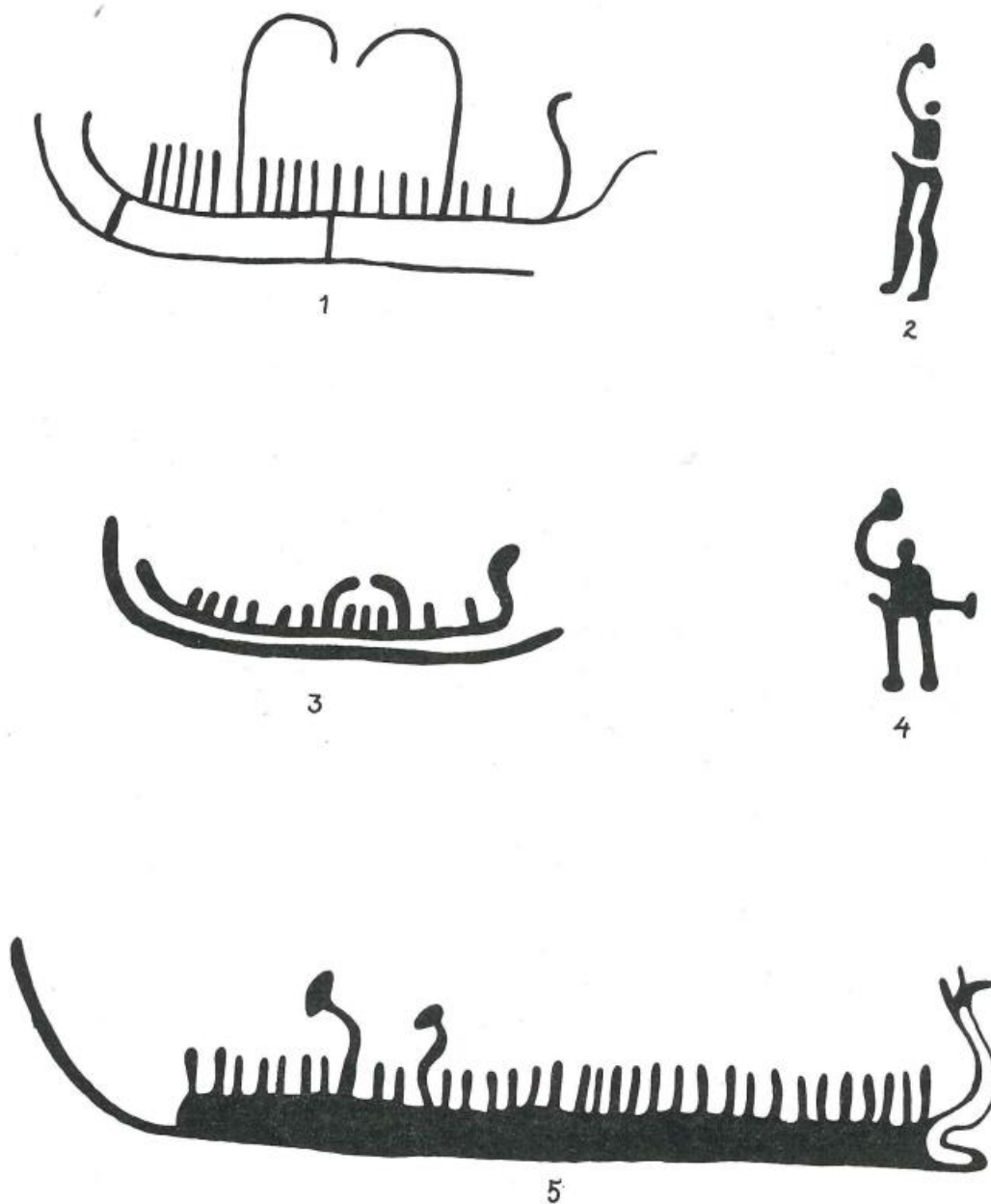

Fig. 13. Lurblåsere på Østfoldristninger. — 1. Jale III (nr. 63), Skjeberg. — 2. Lille Borge, Borge. — 3. Hafslund VI A (nr. 99), Skjeberg. — 4. Rå, Rolvsøy. — 5. Lille Borge, Borge. Efter forf.s kalkeringer.

Figur 42. (Marstrander, 1963, s. 36)

